

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

**VISOKOTEHNOLOŠKI KRIMINALITET I ZAŠTITA
DJECE NA INTERNETU**

- magistarski rad -

Kandidat:

Radenko Jovičić

669/II-SPS

Mentor:

Doc. dr. Emir Vajzović

Sarajevo, Decembar 2019. godine

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SIGURNOSNE I MIROVNE STUDIJE

**VISOKOTEHNOLOŠKI KRIMINALITET I ZAŠTITA
DJECE NA INTERNETU**

- magistarski rad -

Kandidat:

Radenko Jovičić

669/II-SPS

Mentor:

Doc. dr. Emir Vajzović

Sarajevo, Decembar 2019. godine

SADRŽAJ

UVODNA RAZMATRANJA.....	4
I DIO: TEORIJSKO METODOLOŠKI OKVIR	9
1.1. Obrazloženje teme- opis problema	9
1.2. Predmet istraživanja.....	11
1.3. Ciljevi istraživanja	11
1.4. Zadaci istraživanja	12
1.5. Hipotetički okvir	13
1.5.1. Hipoteze istraživanja.....	13
1.5.2. Opšta hipoteza rada glasi	13
1.5.3. Posebne hipoteze.....	13
1.6. Metode istraživanja	14
1.7. Teorijsko-pojmovni okvir	14
II DIO: TEORIJSKA PODLOGA I POJMOVNO ODREĐENJE I ELEMENTI VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALITETA	21
2.1. Pojam visokotehnološkog kriminaliteta.....	21
2.2. Problemi definisanja visokotehnološkog kriminaliteta.....	23
2.3. Karakteristike visokotehnološkog kriminaliteta	23
2.4. Aspekti štetnih posledica visokotehnološkog kriminaliteta.....	25
III DIO: ISPOLJAVANJE VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALITETA NA INTERNETU PREMA DJECI I REAGOVANJE	28
3.1. Ispoljavanje i reagovanja na visokotehnološki kriminalitet	28
3.2. Saznanja o krivičnim djelima	30
3.3. Zaprimanje prijave	31
3.4. Kriminalističko-operativni rad u internet okruženju	32
3.5. Kriminalistička provjera zaprimljene prijave	33
3.6. Internet i digitalna istraga	34
3.7. Obezbeđivanje dokaznog lanca digitalnih dokaza.....	40
3.8. Uviđaj.....	42
3.9. Pretresanje i privremeno oduzimanje predmeta (računara i prateće opreme)	44
3.10. Digitalno vještačenje i forenzika mobilnih telefona	47
3.11. Naredba operateru telekomunikacija	50
3.12. Specifičnosti istrage krivičnih djela prema djeci na internetu	53
3.13. Ostale radnje	55
3.14. Djeca i mlađi korisnici interneta	55

IV DIO: KRIVIČNOPRAVNI OKVIR VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALITETA U BOSNI I HERCEGOVINI	58
4.1. Međunarodni okvir i legislativa.....	58
4.2. Legislativa i pravni okvir u Bosni i Hercegovini.....	61
4.2.1. Pravna i institucionalna zaštita djece od raznih oblika nasilja putem interneteta, prema nadležnostima u BiH.....	65
4.2.1.1. Državni nivo – Bosna i Hercegovina.....	65
4.2.1.2. Nivo Federacije Bosne i Hercegovine	67
4.2.1.3. Nivo Republike Srpske	67
4.2.1.4. Nivo Brčko distrikta BiH.....	68
4.2.1.5. Proceduralne odredbe u Bosni i Hercegovini	69
4.2.1.6. Institucije za borbu protiv visokotehnoškog kriminaliteta i njihovi kapaciteti i saradnja	71
V DIO: INKRIMINACIJA KRIMINALITETA KOJIM SU VIKTIMIZIRANA DJECA U BOSNI I HERCEGOVINI.....	73
5.1. Krivična djela visokotehnoškog kriminaliteta usmjerenog protiv djece	73
5.1.1 Krivična djela seksualnog zlostavljanje i iskorišćavanje djeteta	73
5.1.2. Internet i dječija pornografija - legislativa.....	76
5.1.3. Iskorištavanje djece za pornografiju	81
5.1.4. Legislativa iskorištavanja djece za pornografske predstave	84
5.1.5. Upoznavanje djece s pornografijom	86
5.1.6. Legislativa inkriminacije iskorištavanja kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima u kontekstu vršenja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta	87
5.1.7. Krivično djelo zadovoljenje polnih strasti pred djetetom.....	90
5.1.8. Navođenje djeteta na prostituciju	92
5.1.9. Legislativa ostalih krivičnih djela protiv djece izvršenih posredstvom informaciono-komunikacionih tehnologija i interneta	93
5.1.9.1. Proganjanje	93
5.1.9.2. Zlostavljanje, mučenje i drugo neljudsko i ponižavajuće postupanje ...	95
5.1.9.3. Neovlašteno fotografisanje	97
5.1.9.4. Polna ucjena	99
5.1.9.5. Polno uznemiravanje.....	100
5.1.9.6. Bludne radnje	101
5.1.9.7. Povreda privatnosti djeteta.....	102
5.2. Zaštita djece na internetu i preventivne mjere	104
ZAKLJUČAK	108

LITERATURA.....	113
Knjige.....	113
Službeni glasnici/novine, zakoni i protokoli:	117
Internet izvori.....	118
POPISI	120
Tabele i grafikoni.....	120
PRILOZI.....	121
Biografija kandidata.....	121

UVODNA RAZMATRANJA

Razvoj informacione tehnologije donio je napredak u životima svih ljudi, tako da je praktično više nemoguće zamisliti civilizaciju bez informatičke podrške u svim svojim oblicima koju nam pružaju informacione tehnologije. Sa druge strane, ovakav ubrzan razvoj je svakako proizveo i određene prateće posledice negativnog karaktera. Potreba čovjeka za velikim pogodnostima koje pruža upotreba savremene tehnologije, za kratko vrijeme je dovela do opasnosti, te njihovog ubrzanog razvoja. Vremenom je informaciona tehnologija ušla u svaki segment ljudskog života, i taj trend se i dalje nastavlja. Od same pojave kompjutera, pa preko razvoja i nastanka interneta, zatim razvoja informaciono-komunikacionih tehnologija u današnje vrijeme visoke tehnologije, razvijao se i kriminalitet koji je zloupotrebljavao ovu tehnologiju, pa je tako nastao i naziv kompjuterski kriminalitet, IT kriminalitet, dok se danas sve češće pojavljuju nazivi visokotehnološki kriminalitet i cyber (sajber) kriminalitet.

Visokotehnološki kriminalitet je oblik savremenog kriminaliteta kroz koji se ispoljavaju različiti oblici kriminalnih djelatnosti uz primjenu savremenih tehnologija. To je kriminal koji je usmjeren protiv bezbjednosti informaciono-komunikacionih tehnologija (kompjutera, prenosnih računara, mobilnih telefona, tableta i sl.) i informacionih sistema na različite načine, kao i kriminal koji kao sredstvo izvršenja koristi informacionu tehnologiju u namjeri da sebi ili drugom pribavi kakvu korist ili da se drugom nanese šteta. On je opšta forma kroz koju se ispoljavaju različiti oblici kriminalne djelatnosti, kao što su prevare, krivotvorenja, sabotaze, oštećenja, i sl., pa sve do savremenih i novih oblika kriminaliteta.

Visokotehnološki kriminalitet se često u literaturi poistovjećuje i naziva kompjuterski kriminal, a u nekoj literaturi ga poistovjećuju i sa cyber kriminalom. Visokotehnološki kriminalitet ne možemo nazvati kompjuterski sobzorom da kompjuter može biti samo jedan segment ili dio, odnosno vid ispoljavanja visokotehnološkog kriminaliteta jer sam naziv visokotehnološki sadrži sve oblike visoke tehnologije i njihovo korištenje (mobilni uređaji, tableti, laptop ili prenosni računari, digitalni fotoaparati isl.), a ne samo kompjuter, kao ni cyber jer upotrebom informacione tehnologije u svrhu kriminalne aktivnostise može, a i ne mora koristiti cyber i internet prostor. Ovaj oblik kriminaliteta se ispoljava u više oblika od kojih je bila najčešća zloupotreba kompjutera,

ali se u novije vrijeme sve više i češće ispoljava kroz zloupotrebe informaciono-komunikacionih uređaja i drugih savremenih uređaja.

Ovaj oblik kriminaliteta još uvijek ne predstavlja zaokruženu fenomenološku kategoriju zbog čega ga je nemoguće precizno definisati i odrediti njegov pojam. Zahvaljujući ubrzanom razvoju informaciono-komunikacionih tehnologija došlo je i do ubrzanog razvoja zloupotreba kao i raznih oblika krivičnih djela u toj oblasti, a koja se ogledaju u zloupotrebi savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija kao što su mobilni telefoni, video i digitalni aparati, internet, društvene web mreže, drugi savremeni tehnički uređaji i slično.

Sve jednostavniji programi i jednostavnija savremena tehnologija omogućila je pristup internetu velikom broju ljudi širom svijeta bez ikakvog predznanja čime je ova tehnologija postala sredstvo za izvršenje nezakonitih radnji potencijalnih izvršilaca krivičnih djela. Konstantnom proizvodnjom novih i savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija, građani koji su korisnici ove tehnologije nemaju vremena da se upoznaju sa opasnostima koje sa sobom nosi korištenje ovakve tehnologije tako da veoma lako mogu da postanu i postaju meta internet kriminalaca. Raširenosti i dostupnosti interneta, postalo je moguće učiniti inkrimisanu radnju sa jednog kraja svijeta na potpuno drugom kraju svijeta i to uz potpunu anonimnost izvršioca.

Možemo reći da je internet i informaciono-komunikaciona tehnologija postala neizbježan faktor i potreba svakog čovjeka današnjeg društva. Upotreba IKT-a i interneta posebno je zastupljena kod djece, te je za očekivati porast problema u internet okruženju djeteta. Danas se najčešća komunikacija među djecom i sa djecom odvija putem IKT-a u internet okruženju (npr. putem društvenih mreža, formiranjem grupa na viberu, mesendžeru i sl.). Razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija omogućio je pojavu novih krivičnih djela na štetu djece. Isto tako i stari oblici kriminaliteta izvršavaju se na savremene načine. Tako se iskorištavanje i nasilje nad djecom počelo ispoljavati na vrlo različite oblike. Uz korištenje IKT-a ovi oblici se javljaju u vidu vrijeđanja, uznemiravanja, slanja prijetećih i poruka, lažnog predstavljanja, podsticanja na mržnju i nasilje, pa sve do seksualnog nasilja nad djecom i sl. Među najtežim oblicima zlostavljanja i nasilja nad djecom jesu seksualno nasilje i njegova eksploatacija, koje je izvršeno, snimljeno ili podijeljeno u internet prostoru.

Visokotehnološki kriminalitet kao i viktimiziranost djece na internetu postali su dio svakodnevnog života, iako baš uvijek nismo ni svejsni da se sa njim, odnosno sa određenim vidovima susrećemo, pogotovo iz razloga kako je već gore navedeno, zbog ubrzanog razvoja IKT-a, jer korisnici istih nemaju vremena da se upoznaju sa opasnostima koje prijete njihovom zloupotrebom. Takođe, potrebno je naglasiti i to, posebno u zemaljama u tranziciji i posleratnom periodu u kakvom je jednim dijelom i naša država imamo veoma veliki broj građana koji su informacijski nepismeni građani, tako da su veoma laka meta izvršilaca krivičnih djela visokotehnološkog kriminaliteta.

Borba i zaštita od visokotehnološkog kriminaliteta bi se sastojala od preventivnog i represivnog djelovanja nadležnih državnih subjekata i društva u cjelini. S tim u vezi jedna od pretpostavki za borbu protiv ove vrste kriminala jeste adekvatan krivičnopravni okvir koji bi trebao da definiše i propiše kako krivična djela iz ove oblasti, tako i institucionalnu organizovanost u borbi i zaštiti od visokotehnološkog kriminaliteta u jednoj državi.

Uzevši u obzir štetne posledice koje proizvodi visokotehnološki kriminalitet, a koje povređuju i ugrožavaju djecu i njihov fizički i psihički razvoj, međunarodna zajednica svojim instrumentima i autoritetom nastoji da ukaže na potrebu ranog i pravovremenog prepoznavanja ovakvih problema, a naročito da se osigura adekvatna zaštita djece. Međunarodna zajednica svojim propisima i direktivama, poziva i obavezuje države na uspostavljanje sveobuhvatnog zakonodavnog sistema s ciljem prevencije zloupotrebe i zlostavljanja djece, pravovremenog otkrivanja negativnih ponašanja, kažnjavanja i sankcionisanja njihovih izvršilaca, te preduzimanje svih potrebnih radnji na pružanju pomoći i podrške djeci žrtvama, kao i na podizanju svijesti građana o neprihvatljivosti bilo kakvog oblika zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, uključujući ono izvršeno pomoću ITK-a i internet resursa.

Zbog svega ovoga, odnosno zbog specifičnosti visokotehnološkog kriminaliteta neophodan je odgovarajući krivičnopravni okvir koji će pravno onemogućiti svaki vid zloupotrebe IKT-a kao i nasilja i drugih štetnih radnji putem IKT-a, kao i zloupotrebu interneta u te svrhe, sa posebnih definisanjem onih negativnosti koje dovode do zlostavljanja djece putem IKT-a i interneta.

Bosna i Hercegovina je u poslednje vrijeme solidno definisala krivično pravni okvir po pitanju inkriminacije krivičnih djela iz oblasti visokotehnološkog kriminaliteta, stim da

bi bilo potrebno izvršiti usklađenost zakona na nivou države, odnosno uskladiti krivičnopravne okvire entiteta, distrikta Brčko i državnog nivoa. Takođe, bilo bi dobro pristupiti donošenju posebnog zakona koji bi na pravi način obuhvatio i regulisao ovu oblast, te zakonom odrediti posebne organe i subjekte koji bi postupali po pitanju visokotehnološkog kriminaliteta. Isto tako bilo bi potrebno raditi na podizanju informacijske pismenosti građana BiH, sa posebnim akcentom na djecu, gdje bi se kroz škole i nastavne planove i programe u sklopu redovnih nastavnih aktivnosti moglo dosta uticati na podizanje svijesti i upoznavanju djece sa zloubotrebama ITK-a i interneta, te načinima njihove zaštite.

Sobzirom da je ovaj rad posvećen visokotehnološkom kriminalitetu i zaštiti djece na internetu u njemu ćemo se baviti ovim kriminalitetom usmjerenim prvenstveno prema djeci odnosno visokotehnološkim kriminalitetom koji uz pomoć informaciono-komunikacione tehnologije i internet resursa ugrožava i viktimizira djecu.

Ovim radom će biti prezentovano pojmovo određenje, elementi i karakteristike visokotehnološkog kriminaliteta, problemi definisanja visokotehnološkog kriminaliteta, aspekti štetnih posledica visokotehnološkog kriminaliteta, ispoljavanje visokotehnološkog kriminaliteta na internetu usmjerenog prema djeci i reagovanje, krivičnopravni okvir visokotehnološkog kriminaliteta, gdje će se prezentovati međunarodno pravni okvir inkriminacije visokotehnološkog kriminaliteta, legislativa na državnom nivou, na nivou Federacije Bosne i Hercegovine i Distrikta Brčko, sa posebnim osvrtom na legislative u Krivičnom zakoniku Republike Srpske, gdje će biti obrađene inkriminacije kriminaliteta kojim su viktimizirana djeca, odnosno krivična djela koja svojom inkriminacijom u zakonu pružaju krivičnopravnu zaštitu djece.

U prvom dijelu rada pored metodologije, odnosno obrazloženja teme i problema, opisan je i predmet, cilj, zadaci, opšta i posebne hipoteze istraživanja, metode istraživanja, te teorijsko pojmovni okvir u kojem su obrađeni osnovni pojmovi sa kojim ćemo se susretati u ovom radu.

Drugi dio rada posvećen je visokotehnološkom kriminalitetu, odnosno njegovom pojmu, karakteristikama, problemu definisanja visokotehnološkog kriminaliteta i aspektima štetnih posledica visokotehnološkog kriminaliteta.

U trećem dijelu rada prezentovani su oblici ispoljavanja visokotehnološkog kriminaliteta na internetu i prema djeci te reagovanja na navedeno. Tu će biti

obuhvaćeno ispoljavanje i kriminalistički aspekti reagovanja na bezbjednosne incidente, saznanja o bezbjednosnim incidentima, odnosno krivičnim djelima na internetu i društvenim mrežama, od zaprimanja prijava, uviđaja, kriminalističke provjere, internet istrage, obezbeđivanje dokaza, specifičnosti istrage i dr.

U četvrtom dijelu prikazan je krivičnopravni okvir visokotehnološkog kriminaliteta kroz prezentovanje međunarodno pravnog okvira inkriminacije visokotehnološkog kriminaliteta, te krivično pravnog okvira na nivou Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i distrikta Brčko, te institucije predviđene za borbu protiv visokotehnološkog kriminaliteta u BiH i njihovi kapaciteti.

Petio dio rada posvećen je viktimiziranosti djece u internet okruženju kao najčešćeg mjesta izvršenja krivičnih djela, sa posebnim osvrtom na inkriminacije, odnosno krivična djela kojima se najčešće viktimiziraju djeca, zatim mjerama zaštite djece kao korisnika interneta i preventivnim mjerama koje je potrebno preduzeti.

Kroz ovaj rad su se pokušali identifikovati pojavni oblici i fenomenologija ispoljavanja visokotehnološkog kriminaliteta kojim su viktimizirana djeca, izloženi su osnovni problemi koji su uočeni u krivičnopravnom okviru, te njihova neusklađenost u okviru države. Obradene su zloupotrebe informaciono-komunikacione tehnologije u internet okruženju kao i krivična djela sa posebnim osvrtom na bezbjednosne incidente i nasilje nad djecom zloupotrebom IKT-a i interneta.

I DIO: TEORIJSKO METODOLOŠKI OKVIR

1.1. Obrazloženje teme- opis problema

S obzirom na to da je internet i informaciona tehnologija u razvoju i ekspanziji i da je postala neminovna u aktivnostima i svakodnevnoj upotrebi bilo kojeg čovjeka, razumljivo je što je to uslovalo i pojavu i ekspanziju kriminalnih aktivnosti na internetu putem informaciono-komunikacionih tehnologija. Sa druge strane, s obzirom na to da je visokotehnoški kriminalitet relativno nova pojava, još uvijek nije dovoljno istražen, te je u nemalom obimu obavijen i velom tajnovitosti, što su sve razlozi da on bude i istraživan i proučavan.

Takođe, visokotehnoški kriminalitet je svakako kriminalitet sadašnjosti i budućnosti, što implicira obavezu relevantnih organa i drugih organa formalne kontrole da proaktivno djeluju, kako bi adekvatno i efikasno reagovali na ovaj problem. Upravo je razvoj IKT-a omogućio pojavu novih krivičnih djela na štetu djece, ali se i stari oblici kriminaliteta izvršavaju na savremene načine.

Pored svih svojih prednosti i ogromne koristi čovječanstvu, kompjuter kao i druga informaciona tehnologija je brzo postala i sredstvo zloupotrebe određenih pojedinaca, grupa, pa čak i organizacija. Time oni započinju spektakularnu genezu razvoja posebnog oblika kriminaliteta nazvanu kompjuterski kriminal, koji kasnije dobija svoje novije i savremenije nazive kao što je cyber kriminal (cybercrime), a u novje vrijeme visokotehnoški kriminal, omogućujući kriminalcima ostvarenje njihovih najvažnijih snova, ukrasti ogromne sume novca brzo, efikasno i sigurno.

Što se tiče problema istraživanja, iz samog naslova teme izdvaja se osnovni problem, a to je visokotehnoški kriminalitet, odnosno krivična djela visokotehnoškog kriminaliteta kojim su najviše ugrožena djeca na internetu, te problem njihove emancipacije o zloupotrebama interneta i informaciono-komunikacione tehnologije. Takođe, nameće se i problem ne adekvatnog tretiranja i inkriminacije visokotehnoškog kriminaliteta u sklopu krivičnog pravnog okvira unutar države kakava je BiH, nepostojanje posebnih zakona koji tretiraju ovu oblast i sl.

U BiH postoji i problem nedostataka sinhronizovanog i planskog djelovanja na podizanju svijesti o zloupotrebama i bezbjednosnim incidentima na internetu, kako na

najvišem državnom tako i na nižim nivoima vlasti, odnosno manjim lokalnim zajednicama u kojima djeca odrastaju.

Po strukturi, obimu i osobinama visokotehnoški kriminalitet je poseban i specifičan oblik savremenog kriminaliteta. On je opšta forma kroz koju se ispoljavaju različiti oblici kriminalnih djelatnosti, kao što su krađe, prevare, sabotaze, oštećenja, pornografija, i sl., pa sve do savremenih i novih oblika kriminaliteta. Određenim dijelom tog kriminaliteta ugrožavaju se i postaju žrtve nasilja djeca.

Ono što značajno otežava cijeli problem u vezi zloupotrebe visoke tehnologije je činjenica da je u pitanju kriminalni fenomen čiji su izvršioc, ne samo naoružani visokim intelektom, već su podržani i razvojem informacione tehnologije koja njihove mogućnosti uvećava i proširuje. I dok je mnoge oblike klasičnog kriminaliteta uvijek bilo teško otkriti, istražiti, dokazati i pronaći krivce, informaciona tehnologija sada to čini još težim. Takođe, jedan od problema u samom početku borbe protiv ovog vida kriminaliteta, bile su i zakonske prepreke, tačnije nepostojanja krivičnog djela. Tako su pravosudni organi bili prinuđeni ovaj problem riješiti kvalifikujući ga kao neko srodno djelo, odnosno kao djelo koje je po svojim karakteristikama bića krivičnog djela odgovaralo manifestaciji ili posljedici djela (teške krađe, prevare i sl.).

Upravo je razvoj IKT-a omogućio pojavu novih krivičnih djela na štetu djece, ali se i stari oblici kriminaliteta izvršavaju na savremene načine. Široka dostupnost interneta i sve veći razvoj informaciono-komunikacione tehnologije, što svakako ima svoji dobru stranu, sa druge strane predstavlja opasnost, jer se njihovom zloupotrebom dovodi do činjenja krivičnih djela, te nanošenja štete drugim licima, gdje je svakako najugroženija mlada populacija društva.

Zloupotrebom korištenja interneta i informaciono-komunikacionih tehnologija posebno mogu biti ugrožena djeca i mlađa populacija, iz razloga što su djeca neoprezna, neiskusna i naivna pa ih je lako iskoristiti zlonamjernim radnjama na internetu. Još jedna stvar, mladi su najbrojnija grupa građana među korisnicima interneta i upotrebi IKT-a, što doprinosi većem riziku te populacije na internetu.

Mnogobrojne aktivnosti na internetu usmjerene prema mladima se kreću od najbanalnih poput nepoželjnog i nedoličnog ponašanja preko grupnih aktivnosti i raznih oblika elektronskog vršnjačkog nasilja do realizacije krivičnih djela na internetu.

U BiH nije provedeno sistematsko istraživanje o zlostavljanju djece putem IKT-a. Jedno od prvih koje je pokušalo da popuni ovu prazninu je istraživanje organizacije Save the Children koje je realizovano 2016. godine¹ na uzorku od 432 osnovca i 216 srednješkolaca iz Sarajeva, Banja Luke, Tuzle, Sokoca i Tomislavgrada. Prema ovom istraživanju, veliki procenat ispitane djece dijeli svoje lične podatke na internetu, što je indikator potencijalnog rizika ili rizičnog ponašanja djece na internetu.

1.2. Predmet istraživanja

Predmet rada se odnosi na identifikovanje pojavnih oblika i fenomenologiju ispoljavanja visokotehnološkog kriminaliteta kojim su viktimizirana djeca, odnosno koji je primarno usmjeren ka djeci kao korisnicima interneta, posebno imajući u vidu internet resurse koje djeca preovlađujuće koriste na internetu (društvene mreže, on-lajn komunikacija...), te zaštita djece od ovih vrsta kriminaliteta na internetu. Nadalje predmet ovog rada vezuje se za visokotehnološki kriminalitet kao oblik savremenog kriminala, koji se sastoji u izučavanju krivičnih propisa u ovoj oblasti i krivičnih djela iz te oblasti.

1.3. Ciljevi istraživanja

S obzirom na oskudnost postojećih analiza ovog problema iz perpspektive koja će biti temelj ovog rada, ovdje se iskazuju dva osnovna cilja:

1. **Naučni cilj-** kojim treba da se poveća fond saznanja u pogledu predmeta istraživanja. S tim u vezi, radi se o deskripciji problema istraživanja i njegovoj eksplikaciji.
2. **Pragmatski cilj-** koji ima svrhu da se ponude moguća rješenja u pogledu adekvatnog prevazilaženja problema koji se pojavljuju prilikom virtuelne egzistencije djece i potencijalnog inkriminisanja oblika njihove ugroženosti uz upotrebu informaciono-komunikacionih tehnologija i internet resursa.

¹Save the Children in North West Balkans, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Sarajevo, 2016. godine.

Obradom i prezentovanjem ove teme, te provjerom hipoteze, ne može se očekivati trenutni rezultat, kao i odgovori na sva pitanja koja se nameću u ovoj oblasti, ali potvrđivanjem postavljenih hipoteza biće korisno kako javnosti, tako i nadležnim organima koji se bave pitanjima visokotehnološkog kriminaliteta (policiji, tužilaštvima, sudovima, nevladinim organizacijama), pogotovo jer u Bosni i Hercegovini ne postoje posebni zakoni koji regulišu ovaj oblik kriminaliteta, niti su postojeći zakonski okiri usklađeni u okviru jedne države. Takođe, ne postoje ili postoje samo u jednim dijelovima države posebni organi za borbu protiv ove vrste kriminaliteta.

Ovaj rad bi trebalo da doprinese poboljšanju krivičnog sistema, odnosno praksi u ovoj oblasti, donošenju posebnih zakona koji regulišu pojedina pitanja iz ove oblasti, uspostavljanju posebnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminaliteta, te animiranju društvenih subjekata u cilju organizacije i preduzimanja preventivnih mjera i aktivnosti sa krajnjim ciljem podizanja svijesti kod djece o opasnostima interneta i načina njihove zaštite, s obzirom da je u našoj zemlji veoma niska stopa informacione pismenosti.

1.4. Zadaci istraživanja

U skladu sa metodološkim okvirom, utvrđuju se sljedeći zadaci istraživanja:

1. Identifikovati i klasifikovati oblike ispoljavanja visokotehnološkog kriminaliteta koji je primarno usmjeren ka djeci,
2. Prezentovati kriminalističko-operativni rad organa, prvenstveno policije prilikom postupanja po prijavama visokotehnološkog kriminaliteta (od zaprimanja prijave do okončanja istrage),
3. Elaborirati krivičnogopravni okvir visokotehnološkog kriminaliteta u BiH,
4. Kvalitativno i kvantitativno utvrditi, identifikovati, sagledati i ocijeniti određene probleme prilikom inkriminisanja visokotehnološkog kriminaliteta usmjerenog ka djeci na internetu.

1.5. Hipotetički okvir

1.5.1. Hipoteze istraživanja

U cilju istraživanja visokotehnološkog kriminaliteta kojim su posebno viktimizirana djeca i njihove zaštite na internetu, te analize krivičnog okvira u ovom radu postavljena je jedna opšta ili generalna hipoteza i četiri posebne hipoteze.

1.5.2. Opšta hipoteza rada glasi

Analizom dostupne naučne i stručne literature, kao i zakona u Bosni i Hercegovini, koji čine krivični okvir koji reguliše oblast visokotehnološkog kriminala, opšta ili generalna hipoteza glasi:

 Djeca su posebno rizična grupa za viktimizaciju u internet okruženju, a aktuelni krivični okvir ne pruža adekvatnu zaštitu djeci, niti se preduzimaju adekvatne mjere prevencije na zaštiti djece na internetu.

1.5.3. Posebne hipoteze

Pored opšte hipoteze postavljene su i druge prateće, odnosno posebne hipoteze koje će se pokušati dokazati u ovom radu:

1. Imajući u vidu mnogobrojne karakteristike dječije populacije, te specifičnosti internet okruženja i oblika ispoljavanja visokotehnološkog kriminaliteta, djeca su posebno viktimizirana od mnogobrojnih negativnih aktivnosti u internet okruženju;
2. Iako je krivični okviru zadnje vrijeme izmijenjen i poboljšán, pogotovo u odnosu na mogućnosti krivične reakcije na zloupotrebe interneta najšire posmatrano, a pogotovo u odnosu na djecu kao žrtve visokotehnološkog kriminaliteta, još uvijek su ti zakoni neujednačeni u okviru jedne države pa se u praksi pojavljuju problemi;
3. Nepostoji dovoljna posvećenost nadležnih subjekata i institucija kako bi se izvršila određena neophodna obuka i oformile posebne institucije subjekata koji postupaju u slučajevima visokotehnološkog kriminaliteta sa posebnim osvrtom kada su u pitanju djeca kao žrtve;

4. Još uvijek se u dovoljnoj mjeri ili čak nikako ne preduzimaju aktivnosti na prevenciji u cilju podizanja svijesti o opasnostima interneta i IKT-a i njihovoj zaštiti.

1.6. Metode istraživanja

Metode istraživanja koje će biti korištene su:

1. Deskripcija i analiza sadržaja - u okviru koje će se elaborirati krivičnopravni okvir,
2. Statistički metod - navedeni metod će se primjeniti kod statističkog kompariranja relevantnih kvantitativnih aspekata do sada realizovanih istraživanja,
3. Studija slučaja - kojom će se predstaviti najilustrativniji primjeri oblika visokotehnološkog kriminaliteta usmjerenog ka djeci.

1.7. Teorijsko-pojmovni okvir

Prema predmetu istraživanja i radi razumjevanja visokotehnološkog kriminaliteta i zaštite djece na internetu, potrebno je razraditi ključne pojmove.

Spomenut ćemo neke od kojih se izdvajaju sledeći pojmovi:

- ✚ visokotehnološki kriminalitet,
- ✚ internet i sajber prostor,
- ✚ informaciono-komunikacione tehnologije,
- ✚ privatnost,
- ✚ zaštita djece na internetu,
- ✚ viktimizacija djece,
- ✚ pedofilija,
- ✚ dječija pornografija,
- ✚ gruming,
- ✚ seksting,
- ✚ sekstoržn i
- ✚ sajberbuling.

Visokotehnološki kriminalitet

Visokotehnološki kriminalitet se obično povezuje sa kompjuterskim kriminalitetom, dok se kompjuterski kriminalitet u čestim slučajevima tretira kao sinonim visokotehnološkog kriminala. Međutim, iz samog naziva može se zaključiti da je to kriminalitet kome je sredstvo, predmet ili cilj inkriminacije visoka tehnologija. To je kriminal koji je usmjeren protiv bezbjednosti informaciono-komunikacionih tehnologija (kompjutera, prenosnih računara, mobilnih telefona, tableta i sl.) i informacionih sistema na različite načine, kao i kriminal koji kao sredstvo izvršenja koristi informacionu i drugu visoku tehnologiju. „Visokotehnološki kriminalitet obuhvata skup krivičnih djela gdje se kao objekat izvršenja krivičnog djela javljaju računari, računarske mreže, računarski podaci kao i njihovi produkti u materijalnom i elektronskom obliku.“² U nekoj literaturi visokotehnološki kriminalitet se poistovjećuje sa kompjuterskim ili računarskim kriminalitetom, a u nekoj literaturi čak i sa cyber kriminalitetom.

Internet i sajber (cyber) prostor

Internet je „svjetski sistem umreženih računarskih mreža koji je transformisao način na koji funkcionišu komunikacioni sistemi.“³ Internetom su se povezali računari, telekomunikacije i savremena informaciono-komunikaciona tehnologija, tako da se može reći da je to interna povezanost između više računara. Internet je informaciona zajednica koja se kreira na internetu i od strane interneta. Internet je danas najveća globalna mreža. **Internet prostor** bi označavao mrežu kojom se povezuju računari, telekomunikacije i tehnologije na određenoj površini ili prostranstvu, tj. informaciona zajednica na određenom prostoru ili okruženju.

Cyber (sajber) je sve ono što se odnosi na računare ili računarske mreže kao što je i internet, stim da cyber podrazumjeva više od interneta uključujući i ljude i društveno međudejstvo u okviru mreža. **Cyber prostor** (engl. *Cyberspace*) je „zamišljeni prostor u kome se odvija komunikacija putem kompjutera, naročito preko interneta, virtuelni

²Ministarstvo unurašnjih poslova Republike Srbije, http://arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/saveti.nsf/saveti-sajber-kriminal.h, (pretraženo 09.04.2019).

³Muratbegović, Elmedin, Hasanović, Zečević, Rizvo, Efendić, Smjrnice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo, 2017. godine, str.67.

prostor.“⁴ Cyber prostor se još naziva i kibernetički prostor. Cyber prostor je globalno područje unutar informacionog okruženja u kome se vrši razmjena informacija putem međusobno povezanih informacionih mreža, koristeći informaciono-komunikacione tehnologije. Internet i cyber prostor ne poznaju geografske granice, tako da predstavljaju veoma širok prostor i prostranstvo bez ikakvih barijera.

Informaciono-komunikacione tehnologije

Informaciono-komunikacione tehnologije (IKT) obuhvataju tehnologiju kao što su računari, softveri, uređaji koim se povezuje na internet i koji služe za komunikaciju, kao i uređaji koji su namjenjeni za obradu informacija. Pojam IKT nastao je spajanjem dva pojma infotmacione tehnologije (IT) i komunikacione tehnologije. Informaciona tehnologija predstavlja tehnologiju koja koristi računare i druge uređaje za prikupljanje, obradu, čuvanje, zaštitu i prenos informacija, dok komunikacione tehnologije se bave povezivanjem računara, odnosno ove tehnologije u mrežu.⁵

Internet kriminalci

Internet kriminalci predstavljaju lica koja vrše krivična djela na ili putem interneta (u internet prostoru). Izvršiocima kriminalnih radnji se nazivaju kriminalci, dok se izvršiocima kriminalnih radnji u internet okruženju nazivaju internet kriminalci. Internet kriminalci obično djeluju u svjetskom okruženju u kojem nacionalne granice nemaju nikakvog uticaja na njihove aktivnosti.

Privatnost

„U izvornom smislu, privatnost označava želju neke osobe da ne bude uznemiravana.“⁶ Američki pravnik Semjuel Vorena i Luj Brandajs su krajem XIX veka formulisali najprihvatljiviji i najodređeniji pojam privatnosti, definišući ga kao “pravo da se bude

⁴Ivan Klajn, Milan Šipka, Veliki rječnik stranih riječi i izraza, Prometej", Novi Sad, 2008. godine, str.1096, dostupno na https://sh.wikipedia.org/wiki/Kibernetički_prostor, (pretraženo 10.04.2019).

⁵Voka informatika, <http://vokainformatika.weebly.com/ikt1/uvod-u-predmet-ikt-ureaji>, (pretraženo 10.04.2019).

⁶Nikolić Milan „Praktični aspekti zaštite privatnosti korisnika i bezbjednosti elektronskih komunikacionih mreža i usluga u Srbiji“, <https://www.scribd.com/document/48244133/Prakti%C4%8Dni-aspekti-za%C5%A1tite-privatnosti-korisnika-i-bezbednosti-elektronskih-komunikacionih-mre%C5%BEa-i-usluga-u-Srbiji1>, (pretraženo 15.04.2019).

ostavljen na miru“ (*right to be left alone*).⁷ Privatnost u elektronskim komunikacijama može se shvatiti kao sloboda od sistematskog posmatranja i beleženja aktivnosti i ličnih podataka, odnosno pravo pojedinaca da sami određuju kada, kako i u kojoj mjeri informacija o njihovim komunikacijama treba i može da bude dostupna drugima.⁸

Zaštita djece na internetu

„Zaštita djece na internetu obuhvata cjelokupan pristup edukaciji, prezentaciji i upoznavanju s mogućnostima i problemima koje internet nudi.“⁹ To podrazumjeva fizičku i psihičku zaštitu i bezbjednost djece tokom boravka na internetu. Osnovni cilj je zaštita djece od zloupotreba interneta (nasilje, eksploatacije dječije pornografije i drugih oblika neprimjerenog sadržaja za djecu), te podizanje svesti i saznanja kako internet stvarnost utiče na djecu i kako da koriste internet na siguran način kako nebi došlo do posledica po dijete.

Viktimizacija djece

Pojam viktimizacija preuzet je iz latinskog jezika i po definiciji predstavlja poseban oblik diskriminacije i proces nastanka određenog stanja kod pojedinih osoba, koje postaju žrtve, posredstvom određenog ljudskog djelovanja koje može biti izazvano namjernom ili nenamjernom ljudskom radnjom.¹⁰ U odnosu na definiciju viktimizacije, viktimizacija djece bi predstavljala svaki oblik diskriminacije usmjeren prema djeci, što dovodi do nastanka određenog stanja kod djece koja postaju žrtve, namjernim ili nenamjernim ljudskim radnjama.

Pedofilija

„Pedofilija (grč. paidos-dječak+fileo-volim) polna je nastranost, vrsta seksualne perverzije, sklonost prema djeci istog ili suprotnog pola, oblik polnog zlostavljanja i

⁷Šurlan Tijana Međunarodnopravna zaštita prava na privatnost, <http://www.spmisao.rs/wp-content/uploads/2014/02/03-Tijana-Surlan.pdf>, (pretraženo 15.04.2019).

⁸Nikolić Milan „Praktični aspekti zaštite privatnosti korisnika i bezbjednosti elektronskih komunikacionih mreža i usluga u Srbiji“, <https://www.scribd.com/document/48244133/Prakti%C4%8Dni-aspekti-za%C5%A1tite-privatnosti-korisnika-i-bezbednosti-elektronskih-komunikacionih-mre%C5%BEa-i-usluga-u-Srbiji1>, (pretraženo 15.04.2019).

⁹BH telekom, Sigurnost djece na internetu, <https://www.bhtelecom.ba/vijest+M5ed28151ff0.html>, (pretraženo 15.04.2019).

¹⁰Veliki riječnik manje poznatih riječi i izraza, dostupno na <https://velikirecnik.com/2016/08/23/viktimizacija/>, (pretraženo 15.04.2019),

nasilja, koje se očituje putem zadovoljavanja pohote i seksualnog nagona odraslih osoba na djeci.“¹¹ Medicina svrstava ovo oboljenje u parafilije, kategoriju srodnih duševnih poremećaja u grupi poremećaja polne sklonosti.¹² Zbog težine posledica ova bolest je zakonski kažnjiva.

Dječija pornografija

Pojam pornografija na izvornom Grčkom jeziku znači opisivanje, ponašanje bludnica, prostitutki (sastoji se od dvije riječi porne što znači bludnica ili prostitutka i graphein što znači pisati, beležiti). U Konvenciji o pravima deteta, u članu 2. navodi se da dječija pornografija podrazumeva bilo kakvo predstavljanje, bilo kojim sredstvom, djeteta u stvarnim ili simuliranim eksplicitnim seksualnim aktivnostima ili bilo kakvo predstavljanje seksualnih dijelova tijela, prvenstveno u seksualne svrhe.¹³ Konvencija o visokotehnološkom kriminalitetu Saveta Evrope, u članu 9. navodi da dječija pornografija uključuje: maloletnika koji učestvuje u eksplicitno seksualnoj radnji, lice koje izgleda kao maloletnik, koje učestvuje u eksplicitno seksualnoj radnji i realistične slike, koje predstavljaju maloletnika koji učestvuje u eksplicitno seksualnoj radnji.¹⁴

Gruming (Grooming)

Gruming (grooming) je kontakiranje djece ispod 16 godina, od strane odraslih putem interneta radi uspostavljanja seksualnih kontakta on i off-line.¹⁵ „Gruming obično započinje susretom na internetu gdje se odrasli lažno predstavlja, te nastoji zadobiti povjerenje djeteta tako što mu se sviđa sve ono što dijete voli ili nevoli.“¹⁶ Sljedeći korak uključuje diskusije seksualne prirode, pa zatim slanje pornografskih materijala

¹¹Muratbegović, Elmedin, Hasanović, Zečević, Rizvo, Efendić, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo, 2017. godine, str.69.

¹²Muratbegović, Elmedin, Hasanović, Zečević, Rizvo, Efendić, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo, 2017. godine, str.69.

¹³Reljanović, M. (2008.). Sprečavanje eksploatacije dece – međunarodni standardi i stanje u Srbiji. Strani pravni život, 2, str. 87-106.

¹⁴Konvencija o visokotehnološkom kriminalitetu (član 9.), http://www.podaci.net/_z1/2129877/Z-pkvkri03v0919.html, (pretraženo 15.04.2019 godine).

¹⁵Udruženje roditelja, znate li šta je grooming, <http://www.roditelj.org/2013/10/16/znate-li-sta-je-grooming/>, (pretraženo 15.04.2019).

¹⁶Muratbegović, Elmedin, Hasanović, Zečević, Rizvo, Efendić, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo, 2017. godine, str.67.

djetetu-žrtvi.¹⁷ Najčešće predstavlja fazu u kojoj se dijete priprema ili na stvarni seksualni čin s odraslom osobom ili na učešće u proizvodnji dječije pornografije, pri čemu napadač zloupotrebljava povjerenje djeteta koje u velikom broju slučajeva ne zna ni u koje će svrhe njegove fotografije ili snimci biti upotrijebljeni, kao ni kakve će to posljedice imati po njegov dalji život.¹⁸

Seksing (sexting)

„Sama reč je kombinacija reči sex i tekst, tako da je sexting ustvari slanje seksualnih poruka.“¹⁹ Termin seksting (sexting) znači slanje seksualno eksplicitnih fotografija ili poruka seksualnog sadržaja drugoj osobi elektronskim putem.²⁰ Psiholozi ovaj fenomen nazivaju hiperstimulacijom djece, a on ima za posljedicu preuranjeno pokazivanje interesa za svoju ili tuđu seksualnost.²¹ Seksting je jedna od novih pojava koja je svoj vrhunac dostigla sa razvojem novih informaciono-komunikacionih tehnologija. Tako je i početno seksting predstavljao slanje tekstualnih poruka seksualne sadržine, dok je sa razvojem tehnologije način komunikacije i slanja poruka sa teksta prešao i na slanje fotografija, snimaka i sl. seksualnog sadržaja

Sekstoržn (Sextortion)

„Sextortion je oblik seksualnog iskorištavanja i prinuđivanja na seksualne usluge od žrtve.“²² „Sextortion je fizička konkretizacija prethodnog eksploatatorskog odnosa između nasilnika i žrtve koja se realizuje sastankom i seksualnim iskorišćavanjem koje će se najvjerojatnije okončati kreiranjem pedofilskog i pornografskog materijala ili

¹⁷Muratbegović, Elmedin, Hasanović, Zečević, Rizvo, Efendić, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo, 2017. godine, str.67.

¹⁸Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.48-49.

¹⁹Pametno, bezbedno, Sexting, <http://www.pametnoibezbedno.gov.rs/rs-lat/vesti/vest/sexting>, (pretraženo 15.04.2019)

²⁰Muratbegović, Elmedin, Hasanović, Zečević, Rizvo, Efendić, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo, 2017. godine, str.70.

²¹Muratbegović, Elmedin, Hasanović, Zečević, Rizvo, Efendić, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo, 2017. godine, str.70.

²²Muratbegović, Elmedin, Hasanović, Zečević, Rizvo, Efendić, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo, 2017. godine, str.70.

seksualnim odnosom.“²³ Sam sekstoržn se odnosi na pedofilsku, pornografsku ili seksualnu eksploataciju djeteta, odnosno od djeteta se obično zahtijeva da se iskoristi za kreiranje pedofilskog ili pornografskog materijala ili se zahtjeva čak seksualni odnos. Ovo znaci da se za sexrotation može reći da se putem ucjena i prijetnji seksualnog sadržaja (npr. informacije, fotografije i sl.) od žrtve vrši iznuđivanje seksualnih usluga, u nekim slučajevima i novca.

Sajberbuling (Cyberbullying)

Cyberbullying je „nasilje pomoću kompjutera i mobilnih telefona koje maloljetnici vrše između sebe, čije posljedice mogu biti gore nego one kod klasičnog međuvršnjačkog nasilja.“²⁴ Za Cyberbullying se koriste i nazivi virtuelno nasilje, internetsko nasilje i elektronsko nasilje. To je nasilje i zlostavljanje koje se razlikuje od običnog nasilja jer se može vršiti konstantno i stalno, te postoji mogućnost da vršiocci nasilja sakriju svoj identitet. Ono se vrši pomoću informaciono-komunikacione tehnologije, najčešće u internet i cyber prostoru, sa ciljem da se drugom nanese šteta. Često međuvršnjačko nasilje putem interneta uključuje potsticanje na grupnu mržnju, napade na privatnost, uznemiravanje, proganjanje, vrijeđanje, pristup štetnim sadržajima te širenje nasilnih i uvredljivih komentara.²⁵

²³Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.50.

²⁴Muratbegović, Elmedin, Hasanović, Zečević, Rizvo, Efendić, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH,Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo, 2017. godine, str.64.

²⁵Muratbegović, Elmedin, Hasanović, Zečević, Rizvo, Efendić, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH,Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo, 2017. godine, str.64

II DIO: TEORIJSKA PODLOGA I POJMOVNO ODREĐENJE I ELEMENTI VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALITETA

2.1. Pojam visokotehnoškog kriminaliteta

Pojava i razvoj visokotehnoškog kriminaliteta može se pratiti od pojave prvog kompjutera, preko pojave interneta i nakon toga kada nastupa ekspanzija interneta i razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija. Odmah na početku da kažem da ne postoji opšte prihvaćena definicija visokotehnoškog kriminaliteta. Ovaj oblik kriminaliteta još uvijek ne predstavlja zaokruženu fenomenološku kategoriju zbog čega ga je nemoguće precizno definisati i pojmovno odrediti. Zahvaljujući ubrzanom razvoju informaciono-komunikacionih tehnologija došlo je i do ubrzanog razvoja zloupotreba kao i raznih oblika krivičnih djela u toj oblasti, a koja se ogledaju u zloupotrebi savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija kao što su mobilni telefoni, video i digitalni aparati, internet, društvene web mreže, drugi savremeni tehnički uređaji i slično. Na zvaničnoj internet stranici MUP Republike Srbije stoji definicija da „visokotehnoški kriminalitet obuhvata skup krivičnih djela gdje se kao objekat izvršenja krivičnog djela javljaju računari, računarske mreže, računarski podaci kao i njihovi produkti u materijalnom i elektronskom obliku“.²⁶ Visokotehnoški kriminalitet je oblik savremenog kriminaliteta kroz koji se ispoljavaju različiti oblici kriminalnih djelatnosti uz primjenu savremenih tehnologija.

Tako se prilikom desetog kongresa UN konstatuje da postoje dve sub – kategorije ovog kriminaliteta:²⁷

1. visokotehnoški kriminalitet u užem smislu označava svako nezakonito ponašanje usmjereno na elektronske operacije sigurnosti kompjuterskih sistema i podataka koji se u njima obrađuju.
2. visokotehnoški kriminalitet u širem smislu označava svako nezakonito ponašanje vezano za ili u odnosu na kompjuterski sistem i mrežu, uključujući i takav kriminal kakvo je nezakonito posjedovanje, nuđenje i distribuiranje informacija preko kompjuterskih sistema i informacionih mreža.

²⁶Ministarstvo unurašnjih poslova Republike Srbije, http://arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/saveti.nsf/saveti-sajber-kriminal.h, (pretraženo 09.04.2019).

²⁷Vladimir Urošević, Zvonimir Ivanović, Sergej Uljanov mač u world wide webu – izazovi visokotehnoškog kriminala, Beograd, 2012 godine, str.18.

Visokotehnološki kriminalitet je u suštini, kriminalitet koji se odvija u elektronskom okruženju.²⁸ To je kriminal koji je usmjeren protiv bezbjednosti informaciono-komunikacionih tehnologija (kompjuter, prenosnih računara, mobilnih telefona, tableta i sl.) i informacionih sistema na razičite načine, kao i kriminal koji kao sredstvo izvršenja koristi informacionu tehnologiju u namjeri da sebi ili drugom pribavi kakvu korist ili da se drugom nanese šteta. On je opšta forma kroz koju se ispoljavaju različiti oblici kriminalne djelatnosti, kao što su prevare, krivotvorenja, sabotaze, oštećenja, i sl., pa sve do savremenih i novih oblika kriminaliteta (seksualna eksploatacija djece i dječije pornografije, neovlašteno fotografisanje, povreda privatnosti i sl.).

Sobzirom na to da se visokotehnološki kriminalitet vezuje i za računar-kompjuter i mnogi autori ga poistovjećuju i nazivaju kompjuterski ili računarski kriminalitet, i ako on to u suštini nije, nego bi kompjuterski kriminalitet mogao biti samo jedan dio visokotehnološkog kriminaliteta koji se ispoljava putem kompjutera. Sobzirom na to osnovna krivična djela koja bi predstavljala visokotehnološki kriminalitet bi bila krivična djela klasičnog računarskog ili kompjuterskog kriminaliteta. U skladu sa Krivičnim zakonikom Republike Srpske to bi bila krivična djela protiv bezbjednosti kompjuterskih podataka, i to: oštećenje kompjuterskih podataka i programa; kompjuterska sabotaza; izrada i unošenje kompjuterskih virusa; kompjuterska prevara; neovlašteni pristup zaštićenom kompjuteru, kompjuterskoj mreži, telekomunikacionoj mreži i elektronskoj obradi podataka; sprečavanje i ograničavanje pristupa javnoj kompjuterskoj mreži; neovlašteno korištenje kompjutera ili kompjuterske mreže.²⁹ Svakako da ova krivična djela mogu da predstavljaju i predstavljaju djela koja se mogu nazvati djelima visokotehnološkog kriminaliteta, ali se ne može ograničiti samo na krivična djela usmjerena protiv bezbjednosti kompjuterskih podataka.

Pošto neki autori visokotehnološki kriminalitet poistovjećuju i nazivaju, elektronskim kriminalitetom, cyber kriminalitetom, a u posljednje vrijeme i sa internet kriminalitetom, visokotehnološki kriminalitet bi mogao biti zajednički naziv za sve ove oblike kriminaliteta. Naravno, visokotehnološki kriminalitet se osim uz pomoć kompjutera može izvršiti i uz pomoć druge visoke tehnologije, poput razne informaciono-

²⁸Tenth UN Congress on the Prevention of Crime and Treatment of Offenders“, dostupno na: http://www.asc41.com/UN_congress/10th%20UN%20Congress%20on%20the%20Prevention%20of%20Crime/013%20ACONF.187.10%20Crimes%20Related%20to%20Computer%20Networks.pdf, pristupljeno 08.06.2019 godne.

²⁹„Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 64/17.

komunikacione tehnologije i druge unapređene tehnologije, uz korištenje interner resursa i cyber prostora.

Sobzirom da je ovaj rad posvećen visokotehnološkom kriminalitetu i zaštiti djece na internetu u njemu ćemo se baviti ovim kriminalitetom usmjerenim prvenstveno prema djeci odnosno visokotehnološkim kriminalitetom koji uz pomoć informaciono-komunikacione tehnologije i internet resursa ugrožava i viktimizira djecu.

2.2. Problemi definisanja visokotehnološkog kriminaliteta

Problemi definisanja visokotehnološkog kriminaliteta jesu različiti termini koji su se koristili u različitim periodima njegovog razvoja. Visokotehnološki kriminalitet se često u literaturi poistovjećuje i naziva kompjuterski ili računarski kriminal, a u nekoj literaturi ga poistovjećuju i sa cyber kriminalom. Visokotehnološki kriminalitet ne bi trebali nazvati kompjuterski sobzirom da kompjuter može biti samo jedan segment ili dio, odnosno vid ispoljavanja visokotehnološkog kriminaliteta jer sam naziv visokotehnološki sadrži sve oblike visoke tehnologije i njihovo korištenje (mobilni uređaji, tableti, laptop ili prenosni računari, digitalni fotoaparati i sl.), a ne samo kompjuter, kao ni cyber jer upotrebom informacione tehnologije u svrhu kriminalne aktivnosti se može a i nemora koristiti cyber i internet prostor. Visokotehnološki kriminalitet bi mogao da obuhvati sve ove oblike i vrste kriminaliteta izvršenog uz pomoć kompjutera, interneta, informaciono-komunikacione tehnologije, interneta i cyber prostora. Visokotehnološki kriminalitet podrazumijeva oblike ispoljavanja određenih krivičnih djela koji se u pravilu ne vrše uz pomoć kompjutera ili računara, već upotrebom drugih savremenih visokotehnoloških sredstava ili uređaja (npr. upotreba oružja za masovno uništenje...). S druge strane, ne bi se svi oblici ispoljavanja kompjuterskog ili računarskog kriminaliteta mogli podvesti pod visokotehnološki kriminalitet, već isključivo oni koji se zasnivaju na savremenim dostignućima kompjuterske tehnologije.

2.3. Karakteristike visokotehnološkog kriminaliteta

Visokotehnološki kriminalitet je prije svega karakterističan po svojoj dinamici i velikom broju pojavnih oblika. To je i razumljivo jer se radi o novoj tehnologiji sa velikim mogućnostima jer se primjenjuje u skoro svim oblastima društvenog života.

Javljuju se i novi, znatno opasniji oblici kriminalnog ponašanja, koji do sada nisu bili poznati u kriminalističkoj praksi. Jedna od bitnih karakteristika jeste i činjenica da visokotehnološki kriminalitet ne poznaju granice između nacija, država pa ni između kontinenata, što dovodi do toga da se ovaj društveno opasni oblik kriminaliteta izdigne iznad nacionalnih i državnih granica.

Iz samih definicija visokotehnološkog kriminaliteta mogu se izvući osnovne karakteristike ili obilježja pojma visokotehnološkog kriminaliteta, a to su :

- ✚ velika društvena opasnost,³⁰
- ✚ protivpravnost i protivpravna ponašanja za koja zakon propisuje krivične sankcije,
- ✚ transnacionalnost (ova vrsta kriminaliteta ne poznaje granice),
- ✚ specifičan način i sredstvo vršenja krivičnih djela, uz pomoć ili posredstvom informaciono-komunikacione i druge visoke tehnologije,
- ✚ posebna znanja i specijalizacija na strani učinilaca ovih krivičnih djela;
- ✚ poseban način i sredstvo preduzimanja radnje izvršioca uz pomoć ili upotrebom (zloupotrebom) mobilnog telefona i druge informaciono-komunikacione tehnologije,
- ✚ poseban objekti zaštite, bezbjednost kompjuterskih i informacionih podataka ili informacionog sistema pa sve do fizičkih lica koja koriste navedena sredstva,
- ✚ namjera učinioca da sebi ili drugom na ovaj način pribavi kakvu korist, zadovolji svoje potrebe ili da drugome nanese kakvu štetu.

Zavisno od tipa izvršenih krivičnih djela visokotehnološki kriminalitet može biti politički (vezan za određene političke ciljeve) ekonomski (sticanje protivpravne imovinske koristi ili nanošenje štete), proizvodnja i distribucija nedozvoljenih i štetnih sadržaja (proizvodnja, pribavljanje i distribucija materijala u elektronskom obliku-tekstovi, slike, audio-vizuelnim materijal, čiji je sadržaj vezan za širenje govora mržnje,

³⁰Koliko je visokotehnološki kriminal opasan, može se videti iz napada koji se desio tokom 2007. godine, kada su "hakeri" simultano napali, sa ciljem potpunog onesposobljavanja, šest od trinaest tzv. *root* servera na internetu. Da su uspjeli u svojoj namjeri, internet bi kao takav u potpunosti prestao da funkcioniše. Na sreću, samo su dva servera pretrpela značajnije posledice. (Izvor: <http://www.crimere-search.org/articles/threat-ti-internet>, pristupljeno 28.06.2019.)

pornografiju, pedofiliju i sl) i povrede cyber privatnosti (pribavljanje određenih podataka o ličnosti na nezakonit način).³¹

- Politički može biti: visokotehnološka špijunaža, haking, sabotaza, cyber terorizam i ratovanje;
- Ekonomski čine: kompjuterske prevare, haking, krađa internet usluga i vremena, kopiranje softvera, mikročipova i baza podataka, visokotehnološka industrijska špijunaža, internet aukcije (neisporučivanje proizvoda, lažna prezentacija proizvoda, lažna procena, nadgrađivanje cene proizvoda, udruživanje radi postizanja veće cene, trgovina robom sa crnog tržišta, višestruke ličnosti).
- Proizvodnju i distribuciju nedozvoljenih i štetnih sadržaja između ostalog čine: dječija pornografija, pedofilija, vjerske sekte, širenje rasističkih, nacističkih i sličnih ideja, zloupotreba žena i djece, manipulacija zabranjenim proizvodima, supstancama i robama, drogom, ljudskim organima, oružjem.
- Povrede cyber privatnosti čini: nadgledanje elektronske pošte, spam poruke, fišing, prisluškivanje, snimanje, praćenje, i sl.³²

Pored svih gore nabrojanih obilježja i vrsta ovoj oblasti pripada i čitav skup nedozvoljenih i štetnih sadržaja dečije pornografije, pedofilije i drugih djela usmjerenih ka djeci, kojima ćemo se baviti u ovom radu.

2.4. Aspekti štetnih posledica visokotehnološkog kriminaliteta

Štetne posljedice visokotehnološkog kriminaliteta su izuzetno velike. One se mogu ispoljiti u nastupanju imovinske štete za pravno ili fizičko lice, a ponekad i za cijelu državu, kao što mogu da imaju i druge štete ne materijalne prirode, sa posledicama po psihički i tjelesni integritet. Štete nastale vršenjem ovih krivičnih djela, zavisno od pojavnog obilaka visokotehnološkog kriminaliteta, mogu se podjeliti na:

- Finansijske - koje mogu da nastanu kada učinilac vrši djelo u cilju sticanja finansijske protivpravne imovinske koristi, pa tu koristi za sebe ili drugog stekne

³¹Vladimir Urošević, Zvonimir Ivanović, Sergej Uljanov mač u world wide webu – izazovi visokotehnološkog kriminala, Beograd, 2012 godine, str.26.

³²Vladimir Urošević, Zvonimir Ivanović, Sergej Uljanov mač u world wide webu – izazovi visokotehnološkog kriminala, Beograd, 2012 godine, str.26-27.

ili je ne stekne, ali svojim djelom objektivno pričini određenu štetu, ili kada učinilac objektivno nekon nanese finansijsku štetu.³³

- Nematerijalne - koje se ogledaju u neovlaštenom otkrivanju tuđih tajni, ili drugom indiskretnom štetnom postupanju.³⁴ U ove bi se mogle svrstati i štete u vidu povreda psihičkog i fizičkog integriteta žrtve.
- Kombinovane - kada se otkrivanjem određene tajne, ili povredom autorskog prava, putem zloupotrebe kompjutera ili informatičke mreže naruši nečiji ugled, odnosno povredi moralno pravo, nekon nanese povreda, a istovremeno prouzrokuje i konkretna finansijska šteta.³⁵

Sami učinioci krivičnih djela u vezi sa zloupotrebom informacione tehnologije predstavljaju posebnu, često specifičnu kategoriju ljudi. Ovdje se najčešće radi o ne delikventnim, ne nasilnim, socijalno prilagodljivim pojedincima, stim da to nemora biti u pravilu. To su lica koja ipak moraju da posjeduju određena stručna i praktična znanja i vještine u domenu visoke informacione, računarske i kompjuterske tehnologije i kojima su ovakva tehnološka sredstva dostupna. Ova se krivična dela vrše prikriveno, često bez neke vidljive i bliske prostorne povezanosti učinioca djela i žrtve (oštećenog). Najčešće se teško otkrivaju, a još teže dokazuju i dugo vremena ostaju ne otkriveni sve dok oštećeni ne pretrpi neku štetu koja je vidljiva u sistemu informacija. To je kriminalitet koji brzo mijenja forme i oblike ispoljavanja, granice među državama kao i vrstu oštećenog.

Velike mogućnosti koje pruža savremena informaciono-komunikaciona tehnologija sa sobom nosi i opasnosti od širenja i masovne upotrebe elektronskog prisluškivanja, krađe poslovnih i drugih tajni i narušavanja prava i sloboda građana.

Savremena informaciono-komunikaciona tehnologija unijela je nove drastične promjene u sve sfere društvenog života. Te promjene su pored pozitivnih i korisnih novina donjele i niz problema vezanih za pojavu i širenje ove vrste kriminaliteta, različitih oblika, formi i vidova ispoljavanja.

³³Vladimir Urošević, Zvonimir Ivanović, Sergej Uljanov mač u world wide webu – izazovi visokotehnološkog kriminala, Beograd, 2012 godine, str.27.

³⁴Vladimir Urošević, Zvonimir Ivanović, Sergej Uljanov mač u world wide webu – izazovi visokotehnološkog kriminala, Beograd, 2012 godine, str.27.

³⁵Vladimir Urošević, Zvonimir Ivanović, Sergej Uljanov mač u world wide webu – izazovi visokotehnološkog kriminala, Beograd, 2012 godine, str.27-28.

Sve te promjene se mogu svesti na sljedeće:

- ✚ nove forme vrijednosti,
- ✚ koncentracija podataka,
- ✚ novi ambijent djelovanja,
- ✚ nove metode i tehnike djelovanja,
- ✚ sužavanje vremenske skale djelovanja,
- ✚ širenje geografskog prostora djelovanja,
- ✚ pokretljivost,
- ✚ anonimnost učinioca,
- ✚ stabilnost rizika.

Zbog svojih karakteristika ova djela se veoma teško otkrivaju, a još teže dokazuju, tako da ih u praksi uglavnom karakterišu tamne brojke, dok je samo mali procenat uspješno procesuiranih slučajeva. Radi se o kriminalitetu koji brzo i lako mijenja oblike i forme, gdje državne granice ne predstavljaju prepreku, a karakteriše ih i veoma širok spektar oštećenih lica (i fizičkih i pravnih).

Dobra i vrijednosti iz realnog svijeta prenijeta su u virtuelni – informacioni svijet, tako da se zaštita koju su imala u realnom svijetu razlikuje od zaštite u virtuelnom svijetu. Dakle došlo je do promjene prirode tradicionalnih oblika ugrožavanja zaštićenih dobara i vrijednosti, tj. njihove digitalizacije. U tom kontekstu sve više do izražaja dolaze novi izazovi, rizici i prijetnje bezbjednosti ljudi i imovine, manifestovane kroz visokotehnološki kriminalitet, cyber terorizam, cyber rat i slično.

Pored visokotehnološkog kriminaliteta i cyber kriminala naročito do izražaja dolazi u današwe vrijeme poseban oblik ugrožavanja bezbjednosti, a to je cyber terorizam, jer teroristi sve češće koriste savremene tehnologije u terorističke svrhe, i očigledno je da će to činiti i u budućnosti, jer ono što im omogućavaju savremene tehnologije i internet okruženje, kao što su lak pristup tehnologijama, njihova raspoloživost, anonimnost komunikacije i decentralizacija, brz protok informacija i slično, ne mogu zamijeniti klasična sredstva izvršenja terorizma.

III DIO: ISPOLJAVANJE VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALITETA NA INTERNETU PREMA DJECI I REAGOVANJE

3.1. Ispoljavanje i reagovanja na visokotehnološki kriminalitet

Pojavom interneta i ubrzanim razvojem informaciono-komunikacione tehnologije, te njihovom ekspanzijom među običnu populaciju dovelo je do zloupotrebe internet i resursa i IKT-a tako da se putem IKT-a podržanih internetom sve češće izvršavaju razna krivična djela, pa tako i krivična djela usmjerena protiv djece.

Ispoljavanje bezbjednosnih incidenada, odnosno inkriminiranih radnji putem interneta se ispoljava na različite načine upotrebom kompjutera i druge informaciono-komunikacione tehnologije. Uz korištenje IKT-a i interneta oblici visokotehnološkog kriminaliteta usmjerenog prema djeci se javljaju u vidu vrijeđanja, uznemiravanja, slanja prijetećih i uvredljivih poruka, lažnog predstavljanja, podsticanja na mržnju i nasilje, pa sve do najtežih oblika kao što su dječija pornografija, seksualno iskorištavanje djece i sl.³⁶ Vrlo težak oblik jeste seksualna eksploatacija i seksualno nasilje nad djecom počinjeno, snimljeno ili podijeljeno uz korištenje IKT-a³⁷ i interneta. Određen broj ovih ispoljavanja država je inkriminisala i uvela ih kao krivična djela u zakone, te za njih propisala krivične sankcije.

Pojavom interneta i razvojem IKT-a, javila se i potreba za svojevrsnim regulisanjem odnosa između samih korisnika, odnosa između korisnika i davalaca internet usluga, zvaničnim sankcionisanjem subjekata koji krše pravila.³⁸ To je intenzivirano ubrzanom pojavom niza kriminalnih i nedozvoljenih i društveno štetnih aktivnosti koje su ubrzo preplavile internet, s obzirom na mogućnost anonimnog djelovanja u ovom okruženju. Treba napomenuti da zahtjev za regulisanjem interneta nije samo rezultat državnih organa, već i subjekata koji imaju određenu povezanost sa internetom, ali žele da

³⁶Muratbegović, Elmedin, Kobajica, Sandra, Vujović, Srđan, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children in North West Balkans, Sarajevo, 2016.godine, str.8.

³⁷Muratbegović, Elmedin, Kobajica, Sandra, Vujović, Srđan, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children in North West Balkans, Sarajevo, 2016.godine, str.8.

³⁸Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018.godine, str.125.

unaprijede vlastitu egzistenciju upravo regulisanjem interneta.³⁹ Sve ovo je dovelo do donošenja određenih propisa kako na međunarodnom nivou, tako i na nacionalnim, odnosno državnim nivoima.

U suzbijanju ove vrste kriminaliteta, policija ne zapostavlja klasične metode i sredstva suzbijanja i suprotstavljanja kriminalitetu, ali pored toga oslanja se i na savremena dostignuća u raznim oblastima novih tehnologija. Policija usavršava i vlastite metode reagovanja kada su u pitanju ove vrste kriminaliteta, dok se koristi i metodama drugih nauka, prilagođavajući ih u manjoj ili većoj mjeri mogućnostima i potrebama kriminalističke djelatnosti.⁴⁰ Ekspanzija kriminalnih aktivnosti u internet okruženju svakako je nametnula i usloвила rekonceptualizaciju uloge policije u sferi interneta.⁴¹

Korisnici interneta ne gledaju blagonaklono na prisustvo policije u samom internet okruženju. To može biti rezultat posmatranja interneta kao slobodnog prostora usljed čega prisustvo policije posmatraju kao kontrolisanje ili ograničavanje te slobode.⁴² Prisustvo policije u internet okruženju, a pogotovo određene policijske aktivnosti u ovom okruženju se podvode pod pokušaj kontrole samog interneta, odnosno komunikacije i aktivnosti na internetu, odnosno svega onoga što on predstavlja.⁴³

Shodno navedenom, tradicionalni koncepti regulisanja interneta se mogu posmatrati na dva načina: s jedne strane su državni organi koji nastoje da internet regulišu i stave ga pod kontrolu, a sa druge strane su subjekti koji nastoje da internet održe u prvobitnom obliku, kao „prostoru necenzurisane i ničim ograničene slobode“ i kada ta sloboda ugrožava druge subjekte.⁴⁴ Državni organi, s jedne strane, inkriminacijom društveno neprihvatljivih i štetnih ponašanja na internetu, nastoji da adekvatno odgovore na brojne bezbjednosne incidente na internetu, dok sa druge strane veliki broj subjekata,

³⁹Jovan Kurbalija, Uvod u upravljanje internetom, Albatros plus, Beograd, 2011.godine.

⁴⁰Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.125.

⁴¹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.125.

⁴²U ovom kontekstu, može se smatrati da je država preko policije kao svog organa upravo ove kriminalne aktivnosti iskoristila u cilju regulisanja, a potom posredno i kontrole interneta, prvo inkriminacijom određenog ponašanja, a potom davanjem ovlašćenja policiji da zadire u samu arhitektoniku interneta, a vrlo brzo i omogućavanjem nizu subjekata formalne, pa i poluformalne, nacionalne ili globalne provincijencije da regulišu, a posredno i kontrolišu sam internet. Aleksandar Miladinović, op,cit. str.125.

⁴³Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.125-126.

⁴⁴Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.126.

zahvaljujući mnogim krivičnopravnim prazninama i vlastitom znanju i sposobnosti, vješto izbjegavaju kontrolu i sankcionisanje.⁴⁵

Cjelokupna aktivnost i postupanje policijskih organa u cilju rasvjetljavanja krivičnih djela iz oblasti visokotehnološkog kriminaliteta uz pomoć interneta se može posmatrati kroz saznanje o krivičnom djelu, zaprimanje prijave o izvršenom krivičnom djelu, provjeravanje navoda o prijavi, prikupljanje dokaza u pogledu izvršenog krivičnog djela, utvrđivanje identiteta izvršioca, prikupanje dokaza u pogledu njegove krivice i podnošenje izvještaja o izvršenom krivičnom djelu nadležnom tužilaštvu.

3.2. Saznanja o krivičnim djelima

O krivičnim djelima, njihovom pripremanju i izvršenju, policija može da sazna na razne načine. Kriminalistička praksa pokazuje da su najučestaliji načini saznanja o krivičnom djelu i izvršiocu prijava od strane oštećenih i žrtvi, kao i samostalni operativni rad policije. Ostali načini, nisu česti u praksi, mada se i oni u određenom broju slučajeva pojavljuju. Ostali načini se odnose na saznanje putem internet portala, društvenih mreža, natpisa u medijima, javnim pogovaranjem i sl.

Usljed navedenog, može se reći da su najučestaliji načini saznanja o bezbjednosnim incidentima na internetu kao i uopšte upravo prijave od strane oštećenih i žrtvi, zatim prijave roditelja, prijave od strane škole i školskog osoblja, samoangažman policijskih službenika u on-lajn okruženju, prijavljivanje sumnjivog sadržaja uz pomoć alarmnih aplikacija.⁴⁶ Do saznanja o ovim krivičnim djelima se može naravno doći i putem javnih pogovaranja, televizije, štampe i drugih tradicionalnih medija. Do materijala za prijavu mogu doći administratori i serviseri računarskih sistema, koji pri sprovođenju mjera održavanja ili popravke IKT-a mogu pronaći materijal polne zloupotrebe djece.⁴⁷ Do informacija o izvršenom krivičnom djelu polnog iskorištavanja djece za pornografiju

⁴⁵Miladinović Aleksandar, Fejsbuk i kriminalitet, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, 2013.godine, str.401.

⁴⁶Npr. aplikacija na internet prezentaciji Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Hrvatske pod nazivom Red Button. Ova aplikacija je namijenjena svima, ali je posebno prilagođena djeci kako bi prijavili sumnjivi sadržaj koji se odnosi na zlostavljanje i iskorištavanje djece preko interneta. Aplikacija je u funkciji od 2013. godine na adresi www.redbutton.mup.hr/. Opširnije u: Nikola Protrka, Kristijan Gruber, Danko Salopek, Savremeni načini prijavljivanja iskorištavanja ili zlostavljanja djece putem interneta, Zbornik radova „Istraživački dani Visoke policijske škole“, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 2015. godine, str. 653-660.

⁴⁷Zabilježeni su slučajevi pronalaska materijala polnog iskorištavanja djece na tvrdom disku korišćenog računara koji je kupljen, a sa kojeg prethodni vlasnik nije trajno uklonio inkriminišući sadržaj, što je dovelo do razotkrivanja cijelog pedofilskog lanca. Ivica Kokot, Op. cit., str. 246

policijski službenici mogu doći i kriminalističkim istraživanjima drugih djela i prekršaja, pogotovo onih protiv polne slobode, raznih delikata povezanih s prinudom, odnosno nasiljem, te krivičnih djela povezanih sa IKT-a i sistemima.⁴⁸

3.3. Zaprimanje prijave

Prilikom zaprimanja prijave, moraju se imati u vidu osnovni policijski i kriminalistički standardi zaprimanja prijave. To se odnosi na sadržaj prijave, na potkrepljenost dokazima, neposredna saznanja, na koga se sumnja, osnovanost iznesenih sumnji, na hitnost postupanja, pružanje podrške prijavitelju ukoliko je žrtva ili oštećeni.⁴⁹ Policijski službenici moraju imati određenu senzibilizaciju prilikom zaprimanja prijave od strane žrtve i oštećenog, pogotovo u slučajevima kada ih je samo ponašanje viktimiziralo.⁵⁰ Prema podnosiocu prijave se mora krajnje pažljivo i sa ljubaznošću postupati, a sve u cilju što kvalitetnijeg zaprimanja prijave. Ljunaznim i empatičkim pristupom, uz prilagođenu i odmjerenu komunikaciju, svakako da će policijski službenik ostvariti pozitivnu komunikaciju, koja mu je posebno bitna prilikom zaprimanja prijave, jer je on osnova za sadržajnost, relevantnost i iskrenost iskaza koji će se dobiti i na kojem će se zasnivati buduće kriminalističke aktivnosti.⁵¹ Prilikom zaprimanja prijave o bezbjednosnim incidentima na internetu, bitno je da policijski službenici znaju da prijavioci u najvećem broju slučajeva ne prijavljuju krivično djelo sa konkretizacijom elemenata tog krivičnog djela, već prijavljuju sadržaj određene aktivnosti za koju smatraju da njih ili njima blisko lice ugrožava, a to se posebno odnosi na one slučajeve u kojima prijavljena aktivnost ne predstavlja inkriminisanu aktivnost, odnosno krivično djelo.⁵² U takvim slučajevima, oštećenog koji prijavljuje treba uputiti kojim

⁴⁸U policijskoj praksi je zabilježen slučaj otkrivanja namjernog pristupanja materijalu polnog iskorišćavanja djece osumnjičenog, koji je policiji prijavio tzv. otmicu računara, koja se izvodi s pomoću aplikacije za smrzavanje računara ransomware, da bi se kasnijom forenzičkom analizom utvrdilo kako je ona povezana s njegovim pristupanjem zabranjenom sadržaju i automatskim preuzimanjem zlonamjernog programa. Ivica Kokot, Op. cit., str. 247.

⁴⁹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.131.

⁵⁰Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.131.

⁵¹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.131.

⁵²Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.127

subjektima i kako da se obrati u cilju eliminisanja posljedica koje su ispoljene prema njemu, te ga uputiti kako da preventivno reaguje u sličnim situacijama.

Prilikom zaprimanja prijave, izuzetno je bitno da se koriste jasni termini i jezik kako bi se izbjegle potencijalne nedoumice prilikom percipiranja korišćenog vokabulara od strane subjekata koji će kasnije postupati po prijavi (kriminalističkih inspektora, digitalnih forenzičara, tužioca, sudije).⁵³ Posebno je bitno obratiti pažnju prilikom zaprimanja prijave od djece, imajući u vidu njihove jezičke sposobnosti i relativno siromašniji fond riječi (pogotovo pravne terminologije), ali isto tako, s druge strane, imajući u vidu poseban sleng koji karakteriše mlađe korisnike interneta, koja je odraslima često nerazumljiva.⁵⁴ Iako je pravilo u kriminalistici da se izjava svjedoka i žrtve (kao i sama prijava) uzimaju onako kako se svjedok ili žrtva izjašnjavaju, bez svojevrsnog uljepšavanja toka i sadržaja iskaza kroz prilagođavanje određenih riječi, izraza, rečenica ili dijela konteksta, sve korišćene riječi, izrazi i sleng koji mogu izazvati nedoumice moraju se posebno razjasniti.⁵⁵ Usljed toga, prilikom zaprimanja prijave i saslušanja prijavitelja, treba se insistirati na detaljima iskaza, te insistirati na određenim pojašnjenjima koja uključuju specifičnu terminologiju mlađe populacije, a pogotovo sleng koji se koristi u komunikaciji mladih.⁵⁶ Ovo se posebno odnosi na pojašnjenje sadržaja pisane komunikacije koja inicira na to da se radi o inkriminiranoj aktivnosti.

3.4. Kriminalističko-operativni rad u internet okruženju

S obzirom na prethodno pomenutu prisutnost policije na internetu, treba sagledati modalitete tog prisustva, pogotovo u kontekstu predupređivanja potencijalnih kriminogenih faktora, kao i u kontekstu neposredne zaštite korisnika interneta, te kriminalističkog reagovanja na ispoljena krivična djela u ovom okruženju ili korišćenjem resursa ovog okruženja.⁵⁷ S obzirom na to da odgovor na to nije jednostavan, ne može se ni smatrati konačnim, pogotovo imajući u vidu da policija

⁵³Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.131.

⁵⁴Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.131.

⁵⁵Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.131.

⁵⁶Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.132.

⁵⁷Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.139.

svakodnevno unapređuje vlastite aktivnosti, i sa kvalitativnog aspekta u kontekstu tehničke, normativne, faktičke, internacionalne i druge prirode.⁵⁸

Kroz angažovanje policije na internetu, njihove aktivnosti bi se mogle posmatrati kroz sljedeće:

- ✚ pasivno prisustvo policije na internetu, npr. kroz kreiran profil ili stranicu,
- ✚ on-lajn patroliranje policije i preventivno reagovanje policije na potencijalne kriminogene faktore,
- ✚ klasično represivno djelovanje policije korišćenjem mogućnosti koje pruža internet istraga,
- ✚ kriminalističko-forenzičke aktivnosti u internet okruženju i digitalna istraga.⁵⁹

Ovaj oblik prisustva policije se može posmatrati kroz svojevrsni informativni, a djelimično i preventivni segment, što je svakako značajno sa aspekta predupređivanja potencijalnih kriminalnih aktivnosti, a u skladu je sa aktuelnim trendom među preventivnim aktivnostima većine policijskih agencija u svijetu.⁶⁰

3.5. Kriminalistička provjera zaprimljene prijave

Nakon zaprimanja prijave, trebalo bi preduzeti aktivnosti u cilju provjere navoda koje su dobijene od prijavitelja i koje su prikupljene na drugi način, a koji ukazuju na postojanje samog krivičnog djela i izvršioca ili na drugi bezbjednosni incident.⁶¹ Utvrđivanjem identiteta izvršioca, moguće je pristupiti prikupljanju dokaza u pogledu njegove krivice, mada se određeni dokazi mogu prikupiti i prije utvrđivanja identiteta, a to su najčešće

⁵⁸Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.139.

⁵⁹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.139.

⁶⁰Najbolji primjer za to su policijske agencije u SAD-u. Prisutnost policije na Tviteru ili Fejsbuku je dobra strategija razvijanja boljih odnosa sa lokalnom zajednicom. Društvene mreže mogu biti odličan način da policija promoviše svoje aktivnosti ili da pribavi neke informacije koje su značajne za njihov rad. U Americi, na primjer, postoji više od 2 800 policijskih agencija koje imaju svoje aktivne naloge na društvenim mrežama. Aurelija Đan, Korak napred, nazad dva, Uloga policije u jačanju prevencije i mehanizama zaštite od zločina iz homofobije i transfobije u Srbiji, Udruženje „Da se zna“, Beograd, 2017. godine, str. 29. Da je ovaj oblik prisustva policije na društvenim mrežama značajan, pokazuju kreirani profili i stranice brojnih policijskih agencija i u BiH i okruženju.

⁶¹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.141.

oni dokazi koji ukazuju na postojanje i okolnosti samog krivičnog djela, a ne na direktnu vezu između samog krivičnog djela ili izvršioca.⁶²

Kada su u pitanju aktivnosti preko interneta ili putem IKT-a, određene provjere će se moći realizovati uvidom u profil, grupu, stranicu, status, fotografiju, mobilni telefon, sadržaj i slično.

Bez obzira na to što je krivično djelo izvršeno putem IKT-a i interneta i što se radi o krivičnim djelima visokotehnološkog kriminaliteta, jedan određen broj indicija i dokaza o krivičnom djelu i izvršiocu se može prikupiti i klasičnim kriminalističkim aktivnostima. Kao jedan od mehanizama predupređivanja posljedica ovakvih krivičnih djela, te mehanizama ranog alarmiranja i optimalizacije kriminalističkih mogućnosti interneta svakako se nameće potreba on-lajn prisustva policijskih službenika u internet okruženju.⁶³

3.6. Internet i digitalna istraga

Policija širom svijeta koristi internet resurse da istražuje kriminalitet i osumnjičena lica za kriminalitet, s obzirom na to da su policijski službenici kroz godine iskustva naučili da kriminalci među prvima iskorišćavaju tehnologiju za kriminalne aktivnosti.⁶⁴

Policija o određenom broju inkriminiranih radnji na internetu može saznati na osnovu tzv. javnih ili otvorenih podataka koji su javno dostupni na internetu, ali ih treba znati koristiti. Na osnovu tih podataka može se doći do indicija da je izvršeno krivično djelo, a može se i neposrednim uvidom, kao i konkretizovanom posljedicom doći do saznanja da je izvršeno krivično djelo ili neki drugi bezbjednosni incident prema djeci.⁶⁵

⁶²Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.141.

⁶³Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.142.

⁶⁴Edward Marsico, Social Networking Websites: Are MySpace and Facebook the Fingerprints of the Twenty-first Century? Widener Law Journal, broj 19, 2009. godine, str. 967-976.

⁶⁵Primjer za navedeno može da predstavlja jedna grupa na Instagramu pod nazivom „Droga Srbija“. Naime, u okviru ove grupe koju su kreirala dvojica sedamnaestogodišnjaka, drugi učenici su postavljali vlastite fotografije u okviru kojih se vidi da se nalaze pored predmeta koji podsjećaju na opojne droge ili njihove poze i gestikulacije ukazuju na korišćenje opojnih droga. S obzirom na indicije da je u pitanju krivično djelo iz oblasti narko kriminaliteta, od Instagrama su zatražene određene informacije u pogledu kreatora grupe, kao i u pogledu internauta koji su postavljali fotografije u grupu, te su nakon dobijanja relevantnih podataka, kriminalistički inspektori počeli sa kriminalističkom istragom. Činjenični osnov za istragu su, sa jedne strane, predstavljale informacije koje su dobijene od Instagrama gdje je vidljivo da su učenici ovoj grupi pristupali sa različitih IP adresa (lokalni kafići, uređaji njihovih prijatelja, školska biblioteka), te da nisu grafički obrađivane, dok su, sa druge strane, relevantne informacije predstavljala i lica koja se nalaze na fotografijama na osnovu kojih je pokušano utvrditi identitet tih lica. Identifikacijom

Otvoreni izvori prikupljanja informacija su jedan od zapostavljenijih kriminalistički relevantnih informativnih resursa, što nema svoje opravdanje u praksi, pogotovo u današnje vrijeme kada su putem interneta dostupne skoro sve informacije, a sve to imajući u vidu da prema nekim procjenama oni u modernim bezbjednosnim službama obezbjeđuju 80 % informacija za stvaranje obavještajnih produkata.⁶⁶

Najrasprostranjenija definicija otvorenih izvora jeste ona gdje se pod ovim izvorima podrazumijevaju svi oni izvori informacija koji su javno dostupni, odnosno otvoreni izvor je svaka osoba ili grupa koja pruža informacije, svakako bez očekivanja privatnosti, to su javno dostupni prenosnici, koji nisu ograničeni fizičkim licima.⁶⁷

Ono što je bitno kod otvorenih izvora jeste da se oni mogu dobiti na legalan, ali i etički način,⁶⁸ odnosno pod informacijama dobijenim iz ovih izvora se podrazumijevaju javno dostupne informacije koje svako može legalno dobiti na osnovu zahtjeva, uz kupovinu ili na osnovu posmatranja ili zapažanja.⁶⁹

Da bi policija internet koristila kao izvor informacija potrebno je da kriminalističku aktivnost usmjeri u internet okruženje i prilagodi ga ovom okruženju, vođena ciljem prikupljanja kriminalistički relevantnih informacija, odnosno informacija koje će biti operativno i dokazno upotrebljive.⁷⁰ To se postiže sprovođenjem istrage, odnosno kriminalističkim istražnim radom i radnjama dokazivanja, a što bismo mogli nazvati internet istragom.

Pod internet istragom bismo mogli podrazumijevati kriminalističko istraživanje kriminalistički relevantnih informacija koje se realizuje u internet okruženju ili

i lokalizacijom kreatora grupe, od njih je privremeno oduzeta određena oprema kojom su kreirali sporne fotografije, te kojom su pristupali ovoj grupi, što je predstavljao dodatni činjenični osnov relevantan za dalju istragu koja je usmjerena na identifikaciju i lokalizaciju drugih lica na spornim fotografijama. Inače, protiv kreatora sporne grupe je podnesena prijava za omogućavanje uživanja opojnih droga, i to za kvalifikatorni oblik, s obzirom na to da je droga nuđena djeci. Primjer preuzet iz časopisa novosti <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:709571-STA-SVE-RADI-GRUPA-DROGA-SRBIJA-Krsenje-zakona-zabava-sa-svakim-izumom-sve-brutalniji>.

⁶⁶Vladimir Šebek, Otvoreni izvori informacija kao istraživačka praksa u kriminalističkoj djelatnosti, Kriminalističko -kriminološka istraživanja – stanje i perspektive, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, 2015. godine, str. 136.

⁶⁷Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.143.

⁶⁸David Carter, Law Enforcement Intelligence: A Guide for State, Local and Tribal Law Enforcement Agencies, 2009. godine, str. 284.

⁶⁹Intelligence Community Directive, National Open Source Enterprise, 2006. godine.

⁷⁰Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.145.

informacija koje se mogu pronaći u ovom okruženju.⁷¹ Cilj internet istrage jeste pronalazak i identifikacija, te adekvatno čuvanje relevantnih informacija na internetu koje mogu predstavljati konkretne indicije u pogledu krivičnog djela i izvršioca, ali isto tako mogu biti i dokazno relevantne informacije na osnovu kojih će se aktivirati i usmjeriti kriminalistička istraga.⁷²

Internet istraga nije sama sebi cilj, već ona dovodi do određenih indicija te preduzimanjem drugih operativnih i istražnih radnji dovodi do prikupljanja i oduzimanja određenih dokaza koje je naknadno potrebno obraditi.

Rezultati internet istrage se mogu koristiti u digitalnoj istrazi, ali, isto tako, rezultati digitalne istrage mogu da budu osnov za internet istragu. Zbog toga internet istragu i digitalnu istragu ne treba poistovjećivati. Naime, pod digitalnom istragom bismo podrazumijevali digitalno-forenzičku obradu izvora digitalnih dokaza, bez obzira na to da li su oni i u kojoj mjeri povezani sa internetom.⁷³ I kod internet i digitalne istrage moguće je koristiti iste metode i alate, kao i same softvere. Ove dvije djelatnosti treba razdvojiti u odnosu na rezultate.

Naime, rezultat digitalne istrage (digitalnoforenzičke obrade izvora digitalnih dokaza), bez obzira na to da li je preduzeta kao pretresanje ili vještačenje računara ili drugih IKT-a, predstavlja dokaz relevantan na sudu, dok rezultat internet istrage može biti kriminalistički relevantna informacija ili kriminalističko-obavještajni produkt informacija koji može predstavljati izvor dokaza ili može ukazati gdje se mogu pronaći relevantni dokazi, međutim, sama informacija kao takva predstavlja operativnu informaciju, a tek preduzimanjem određene istražne radnje (npr. pretresanjem ili vještačenjem) ona se može proizvesti u dokaznu informaciju.⁷⁴

Postoje dve vrste istrage dokaza sa digitalnih uređaja. Prva je zvanična istraga koju sprovode policijski organi u slučajevima osnovane sumnje i počinje izdavanjem naloga za oduzimanje elektronske i druge opreme.⁷⁵ Druga vrsta istrage jeste korporacijska,

⁷¹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.145.

⁷²Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.145.

⁷³Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.145.

⁷⁴Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.145.

⁷⁵PC pres, *Digitalna forenzika i istraga*, dostupno na <https://pcpress.rs/digitalna-forenzika-i-istraga/>, predraženo dana 01.10.2019 godine.

gdje menadžment angažuje privatnu kompaniju pa ne postoji potreba za sudskim nalozima.⁷⁶ Obje istrage baziraju se na istim alatima i postupcima, s tim što u prvom slučaju moraju da se poštuju stroga pravila i izveštaj se predaje isključivo nadležnom organu, dok su kod korporacijske istrage pravila malo liberalnija i izveštaj se predaje isključivo menadžmentu kompanije koji je naručio istragu.⁷⁷ Naravno, ovde se potpisuje ugovor o tajnosti podataka, kako bi se osiguralo da informacije stignu samo u ruke naručioca posla.⁷⁸ Digitalna forenzička istraga koristi tehnologiju da ispita digitalne objekte (račinar, telefon i sl.) da bi se odgovorilo na pitanja u vezi događaja koji se desio.

Internet istraga se preduzima na osnovu javno dostupnih alata, softverskih paketa, aplikacija i drugih metoda, tehnika i softverskih rješenja, podrazumijevajući da su oni javni i dostupni svim korisnicima interneta i da ih svi mogu bezuslovno koristiti. Razumljivo je da je tih mogućnosti mnogo, a zavise od znanja i raspoloživih tehničkih mogućnosti onoga ko ih koristi. Internet istraga se realizuje u okviru internet okruženja, odnosno u okviru konkretnih servisa interneta kao što su elektronska pošta, veb, čet, pretraživači, forumi.⁷⁹

Najblaži oblik penetracije policije u internet okruženje, a pogotovo u okruženju društvenih mreža bi smo, po ugledu na klasično patroliranje policije, mogli nazvati i on-lajn patroliranjem koje predstavlja sljedeći, kvalitativno i kvantitativno viši nivo prisustva policije u ovom okruženju u odnosu na preventivne i informativne aktivnosti preko kreiranog profila.⁸⁰ U ovom slučaju policija ima preventivnu ulogu u samom

⁷⁶PC pres, Digitalna forenzika i istraga, dostupno na <https://pcpress.rs/digitalna-forenzika-i-istraga/>, predraženo dana 01.10.2019 godine.

⁷⁷PC pres, Digitalna forenzika i istraga, dostupno na <https://pcpress.rs/digitalna-forenzika-i-istraga/>, predraženo dana 01.10.2019 godine.

⁷⁸PC pres, Digitalna forenzika i istraga, dostupno na <https://pcpress.rs/digitalna-forenzika-i-istraga/>, predraženo dana 01.10.2019 godine.

⁷⁹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.146.

⁸⁰Onlajn ili cyber patroliranje podrazumijeva vid policijske aktivnosti na internetu u okviru koje posebno obučeni i opremljeni pripadnici policije (najčešće i u okviru posebnih specijalizovanih jedinica policije) patroliraju internet okruženjem u potrazi za eventualnim kriminalnim aktivnostima ili izvršiocima. Naravno, cilj cyber patroliranja je i samo prisustvo policije u internet okruženju, jer je razumljivo da će ono, kao i u stvarnom okruženju, svakako preventivno djelovati na potencijalne izvršioce. Sam način ove aktivnosti je raznolik i umnogome zavisi od materijalno-tehničkih i kadrovskih resursa jedinice, a ne treba zapostaviti ni normativna ograničenja, ali podrazumijeva prisustvo pripadnika policije na pojedinim uslugama interneta (društvene mreže, društveni mediji, forumi). Cyber patroliranje bi podrazumijevalo jasno, nedvosmisleno i vidljivo prisustvo policije u okviru određenog okruženja, dok bi tajna, prikrivena ili neprimjetna aktivnost policije u internet okruženju podrazumijevalo druge oblike kriminalističke i forenzičke aktivnosti u ovakvom okruženju. Aleksandar Miladinović, Op. cit., str. 313.

internet okruženju i sastoji se u tome da osim posmatranja i praćenja, ukazuje na eventualne opasnosti koje mogu dovesti do činjenja inkriminisane radnje ili drugog nedozvoljenog i nedruštvenog ponašanja, te otklanjanja uzroka koji bi doveli do takvog ponašanja.⁸¹ Za razliku od internet istrage, on-lajn patroliranje ne podrazumijeva preduzimanje bilo kakvih represivnih aktivnosti prema zlonamjernim korisnicima interneta, već se aktivnost policije zadržava na preventivnim i informativnim aktivnostima.⁸²

Mogućnosti internet istrage su ogromne i one zavise prevashodno od znanja lica koje istražuje i cilja, te poznavanja i dostupnosti tehničkih metoda i alata koji mogu biti od koristi. Pomenut ćemo dio metoda, alata i načina koji mogu dovesti do kriminalistički relevantnih informacija o bezbjednosnim incidentima prema djeci na internetu.

Svaka internet istraga bi trebala da počne osnovnom pretragom preko dostupnih internet stranica, i to onih najmasovnijih i najpopularnijih, pogotovo ukoliko je preko njih i realizovana inkriminisana aktivnost. Stoga je pretraživanje npr. društvenih mreža Fejsbuka, Tvitera, Jutjuba i drugih sličnih mreža, je svakako primarno, jer ih u najvećem broju koriste djeca i mladi. Pretraživanje je moguće realizovati prema ključnim parametrima, prilikom čega posebno treba poznavati mogućnosti pretraživanja u okviru određenih društvenih mreža (npr. *open graph* je svakako relevantan za pretragu Fejsbuka) ili u okviru određenih pretraživača. S obzirom na mnoštvo podataka, kako bi se oni adekvatno filtrirali, a potom i integrisali, dobre rezultate mogu dati i sljedeće aplikacije: Spokeo, Pipl, Knowem, Wolfram Alpha.⁸³ To podrazumjeva da se pretraživanje osim po npr. imenu ili nazivu vrši i po osnovu drugih poznatih parametara, npr. broj telefona, elektronska adresa, lokacija, zanimanje, škola i dr.

U kriminalističkom radu u okviru društvenih mreža izuzetno je bitno da se poznaje koncept mrežne analize, odnosno analize društvenih mreža (Social Networks Analysis).⁸⁴

⁸¹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.146.

⁸²Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.147.

⁸³Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.148.

⁸⁴Mrežnom analizom se analiziraju „mreže“ na društvenim mrežama. One se sastoje od čvorova i veza. Čvorovi mogu biti korisnici interneta (žrtve, osumnjičeni, svjedoci), ali isto tako mogu biti i inkriminisane aktivnosti i inkriminisani sadržaj. Čvorovi su povezani vezama koje se mogu ogledati kroz

Kada je u pitanju identifikacija pošiljaoca elektronske pošte, ona je relativno laka, pogotovo ukoliko se ne radi o sručnom izvršiocu koji nije pokušao da zametne vlastiti trag.⁸⁵ Međutim, kao i kada je u pitanju identifikacija⁸⁶ IP adrese, sama identifikacija odakle je poruka poslata ne znači da je automatski identifikovan i pošiljaoc te poruke, imajući u vidu da uvijek postoji mogućnost da se drugo lice poslužilo njegovim računarom ili nalogom.⁸⁷

Lociranje mobilnog telefona, a prema tome i njegovog korisnika, pored klasičnog lociranja preko baznih stanica (može biti i relativno neprecizna), moguća je i korišćenjem određenih aplikacija poput Where's My Droid, Find My Device, Plan B, Android Lost, Trusted Contacts, Google Android Manager, StealthGenie.⁸⁸

Određivanje lokacije spornih snimaka i spornih fotografija je moguće i preko metapodataka koje nerijetko sadrže ti snimci i fotografije. Korišćenjem aplikacija Google Maps, Google Street View, Flickr, Picasa i nekoliko sličnih aplikacija (Google Image Search) moguće je utvrditi lokaciju postavljanja, a takođe i lokaciju kreiranja sporne fotografije ili snimka (ukoliko ta opcija nije isključena na uređaju kojim su snimci i fotografije kreirane).⁸⁹

Ukoliko se zna identifikacioni broj spornog uređaja kojim su kreirane sporne fotografije (mobilnog telefona, digitalnog foto-aparata, kamere), moguće je identifikovati sve fotografije koje su sačinjene tim uređajem, te su postavljene na mrežu (što je ipak dugotrajan i iscrpan posao, imajući u vidu da se može raditi o nekoliko stotina, pa i hiljada fotografija). Isto tako, moguće je za više fotografija utvrditi da su sačinjene istim uređajem, što svakako može imati određene operative, ali i dokazne aspekte. Naravno, oba slučaja su moguća pod uslovom da na spornim uređajima nisu deaktivirale ove

poznanstvo, viktimiziranost, kriminalnu inficiranost, kriminalnu organizaciju, dijeljenje inkriminisanog materijala, učešće u inkriminisanim aktivnostima i sl. Aleksandar Miladinović, op.cit.str. 149.

⁸⁵Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.150.

⁸⁶www.tportal.hr/tehnolo/clanak/otkud-je-dosao-ovaj-e-mail-20130829, pretraženo 01.08.2019 godine.

⁸⁷Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.150.

⁸⁸Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.151.

⁸⁹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.151.

opcije ili da stranica na kojima se nalaze ove fotografije ne briše (usljed pravila privatnosti) ove podatke.⁹⁰

Naravno sve ovo da bi imalo snagu dokaza u eventualnom sudskom postupku potrebo je uraditi u skladu sa zakonskim i podzakonskim propisima (na osnovu naredbe tužilaštva ili suda), kao što su na primjer razna vještačenja, pretresanje, oduzimanje određenih predmeta, udvrđivanje IP adrese i sl.

3.7. Obezbjedivanje dokaznog lanca digitalnih dokaza

Krivičnopravne procedure uređuju pod kojim uslovima i na koji način policijski organi i drugi organi postupka mogu na zakonit način doći do relevantnih računarskih podataka i podataka visoke tehnologije, te na koji način podaci postaju dokaz o izvršenom krivičnom djelu. Da bi se ovi podaci mogli koristiti kao dokaz u krivičnom postupku, potrebno je utvrditi da su prikupljeni i obrađeni u skladu sa zakonom, te da nije bilo namjerne ili slučajne izmjene ili gubitka elektronskih zapisa, odnosno da su zapisi predstavljeni kao dokaz pred sudom ni manje ni više u odnosu na vrijeme kada su bili prikupljeni (uslov autentičnosti) i da su podobni za utvrđivanje postojanja i istinitosti određene činjenice u krivičnom postupku.⁹¹ Da bi bio zadovoljen uslov zakonitosti, radnje i mjere koje su korištene u prikupljanju elektronskih dokaza moraju biti preduzete u skladu sa zakonom, prilikom čega moraju biti poštovana pravila digitalne forenzike u cilju ispunjenja uslova autentičnosti, dok se uslov relevantnosti vezuje za okolnosti konkretnog slučaja.⁹² Rezultati preduzetih radnji ne mogu uvijek biti dokaz na sudu jer nekada imaju samo značaj operativnih saznanja koji će usmjeriti dalji tok postupanja nadležnih organa, a mogu se upotrijebiti kao dokaz samo ako su prikupljeni

⁹⁰U te svrhe može je svakako poželjno pomenuti internet stranicu www.stolencamerafinder.com, koju je kreirao korisnik interneta kojem je prethodno ukraden digitalni fotoaparatus. Uz pomoć ovog servisa i samo jedne pronađene fotografije koja je napravljena fotoaparatom ili mobitelom može se u određenim okolnostima čak pronaći korisnik interneta. Naravno, preduslov za to jeste da nam je poznat serijski broj fotoaparata (mobitela), koji se inače kod niza kamera nalazi u EHIFmetapodacima fotografije, na način da iz njih izvučemo serijski broj koji tražimo. Daljim pretraživanjem fotografija na internetu mogu se pronaći i druge fotografije snimljene istom kamerom, pa čak i njihova lokacija. Dakako, ova metoda ne mora biti uspješna jer ne pohranjuju svi fotoaparati/mobiteli serijski broj uređaja u metapodatke, a i pojedina mrežna sjedišta (poput npr. Fejsbuka) radi zaštite privatnosti svojih korisnika uklanjaju EHIF metapodatke. Aleksandar Miladinović, op.cit.str. 272.

⁹¹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.168.

⁹²Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.168.

na način i u skladu sa odredbama krivičnog procesnog zakonodavstva.⁹³ Iako je tehnički izvodljivo mnogo toga, samo ono do čega sa došlo pod uslovima, na način i u obliku koji propisuje zakonodavstvo, moći će da bude dokaz u krivičnom postupku.⁹⁴

Da bi se na sudu mogli koristiti kao dokazi, veoma je bitno da se svi privremeno oduzeti i izuzeti predmeti sa lica mjesta adekvatno obilježe, transportuju, deponuju, eventualno vještače, te predstave na sudu na pravilan i zakonit način i da se u svakom momentu zna ko je raspolagao i na koji način sa tim predmetima kako bi se provjerila vjerodostojnost tih predmeta u kriminalističkom i procesnom smislu. To se postiže obezbjeđivanjem autentičnosti dokaznog lanca, što posebno dolazi do izražaja kod digitalnih dokaza, odnosno izvora digitalnih dokaza.⁹⁵

Pod dokaznim lancem se podrazumijeva niz radnji sa privremeno oduzetim i izuzetim predmetima koje preduzimaju ovlašćena i osposobljena lica kako bi se taj predmet mogao koristiti kao izvor dokaza u krivičnom postupku, a radnje koje se preduzimaju sa tim dokazom odnose se na fiksiranje, obilježavanje, pregled, identifikovanje, izuzimanje, transportovanje, deponovanje, vještačenje, te predstavljanje na sudu.⁹⁶

Pod dokaznim lancem se podrazumijeva legalno pravo da u određenom momentu ovlaštena osoba (npr. policijski službenik) posjeduje, rukuje i transportuje dokazni materijal, što znači da je neophodno da u tom procesu, mora biti evidentirano sve što se dešava sa dokazima, od samog početka do kraja. Ukoliko se samo u jednom dijelu pojavi praznina npr. u evidenciji dokaznog materijala, to će biti okarakterisano kao

⁹³Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.169.

⁹⁴Milana M . Pisarić, Pretresanje računara radi pronalaska elektronskih dokaza, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 1/2015 godine, Op. cit., str. 217.

⁹⁵U odnosu na materijalne dokaze, digitalni dokazi imaju nekoliko prednosti. Od digitalnih dokaza moguće je napraviti tačnu kopiju koja se naknadno može istraživati kao da se radi o originalu, dok je kod materijalnih dokaza to gotovo nemoguće. Prilikom ispitivanja kopije, a ne originala, izbjegavaju se oštećenja koja bi mogla nastati na originalu prilikom istraživanja. Zapravo , preporuka je profesionalaca da se forenzički alati i tehnike ne primjenjuju na „živim“ podacima, već da se naprave njihove kopije i da nikad ne eksperimentišu korisnici koji za to nisu obučeni, jer će sigurno oštetiti ili izgubiti potrebne digitalne dokaze. Pomoću pravilnih alata moguće je vrlo lako odrediti da li je digitalni dokaz modifikovan ili uništen, jednostavno upoređujući ga sa originalom. Digitalni dokaz je vrlo teško uništiti: čak i onda kada su obrisani, digitalni dokazi se mogu povratiti na računarski disk ili neki drugi medij za pohranu podataka. Digitalni dokaz je lako pohraniti, a zbog lakoće izrade kopije, gotovo ga je nemoguće uništiti ili izgubiti. Mile Šikman, Goran Bošković, Op. cit., str. 225.

⁹⁶Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.169.

moguća zloupotreba na pribavljeni dokaz, ili da je dokaz namješten ili da je dokaz izmijenjen.⁹⁷

Nakon dolaska do predmeta koji mogu poslužiti kao dokaz, oni se obilježavaju, fiksiraju, pažljivo pakuju, te se doponuju u sud ili sud na drugi način odlučuje o njihovom čuvanju. Nakon deponovanja u sud, naknadno se traži njihovo, otvaranje, pregledanje, vještačenje i dr. Svako preuzimanje i kontakt sa izuzetim dokazima se evidentira u evidenciji ili dnevnik dokaza. Lanac nadzora se definiše kao ovjereni, pismeni zapisnik o svim osobama koje su održavale neprekidnu kontrolu nad dokazima, odnosno dokaznim materijalom, a njime se dokazuje da su dokazi sa mjesta događaja isti oni koji su prezentovani sudu.⁹⁸ Lanac nadzora potvrđuje ko je imao dodir sa dokazima, datum i vrijeme kontakta, razlog i koje su eventualne promjene nastale prilikom kontakta sa dokazima. Svrha obezbeđenja autentičnosti dokaza jeste da se sudu predstavi onakav dokaz kakv je izuzet sa lica mjesta, koji je oduzet ili pronađen, a sve u cilju povezivanja sa izvršiocem krivičnog djela, te zbog toga da bi se potvrdilo da se postupalo u skladu sa kriminalističkim i krivičnoprocesnim procedurama zasnovanim na zakonu.

3.8. Uviđaj

Uviđaj je jedna od istražnih radnji koja se preduzima kada je za utvrđivanje neke važne činjenice potrebno neposredno opažanje.⁹⁹ Za uviđaj bi se moglo reći da nema neke značajne primjene u kriminalističkoj istrazi krivičnih djela izvršenih prema djeci u internet okruženju. Ukoliko se uviđaj tradicionalno percipira to bi se i moglo prihvatiti kao tačno, međutim, zaboravlja se da se uviđaj može vršiti i na predmetima i stvarima,¹⁰⁰ a što je u praksi zapostavljeno. Iz navedenog shvatanja proizlazi i zaključak da se uviđaj može vršiti i na mobilnim telefonima i na računarima,¹⁰¹ jer se oni mogu smatrati kao predmeti. Ovakva shvatanja potiču iz vremena kada se ekspanzija mobilne telefonije nije mogla ni pretpostaviti, ali svakako da se mogu primijeniti i u današnje

⁹⁷Grupa autora, Visokotehnološki kriminal – Praktični vodič kroz savremeno krivično pravo i primjere iz prakse, OEBS misija u Crnoj Gori, Podgorica, 2014. godine Op. cit., str. 109.

⁹⁸Nebojša Bojanić, Primjenjena forenzika, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, 2011. godine, str. 58.

⁹⁹Službeni glasnik Republike Srpske-Zakon o krivičnom postupku RS, broj 53/2012, 91/2017 i 66/2018.

¹⁰⁰Milan Žarković, Krivičnoprocesni i kriminalistički aspekti uviđaja na mjestu događaja, izdanje autora, Beograd, 2005. godine, str. 10.

¹⁰¹Ištvan Feješ, Savremeni kriminalitet i dokazno pravo, izdanje autora, Novi Sad, 2002. godine.

vrijeme, pogotovo kada je u pitanju uviđaj na mobilnim telefonima i računarima kao svojevrsni uviđaj na predmetima.¹⁰²

U Zakonu o krivičnom postupku RS se ne navodi da se uviđaj vrši na predmetima, (time ni na mobilnim telefonima, računarima i sl.), ali se isto tako ne navodi da se na predmetima ne može vršiti uviđaj. Naime, s obzirom na to da se uviđaj preuzima kada je za utvrđivanje važne činjenice u krivičnom postupku potrebno neposredno opažanje, ne precizirajući mjesto i nosioca tih važnih činjenica, neposredan uvid u mobilni telefon ili računar, odnosno u sporne poruke i druge sadržaje na mobilnom telefonu može se percipirati kao uviđaj nad tim mobilnim telefonom, a okolnosti i činjenice do kojih se došlo uviđajem adekvatno zapisnički konstatovati, te fotografski i na druge načine fiksirati i o tome sačiniti dokumentaciju (zapisnik o uviđaju, foto-dokumentaciju i dr.).¹⁰³ S obzirom na specifičnosti vršenja uviđaja potrebno je da se u zapisnik i drugu prateću dokumentaciju o uviđaju moraju precizno unijeti sve činjenice uviđaja, neophodno je precizirati način dolaska do telefona, specifikaciju mobilnog telefona, način uvida u poruke, detalje poruke, sadržaj poruke.¹⁰⁴ Razumljivo je da se navedeno treba zapisnički i fotografski konstatovati i fiksirati.¹⁰⁵ Navedeni oblik uviđaja se može primjeniti i kada je u pitanju kompjuter ili računar.¹⁰⁶

Ukoliko se ukaže potreba, sam uviđaj na telefonu ne onemogućava eventualno privremeno oduzimanje mobilnog telefona radi drugih mjera i radnji (npr. pretresanje ili vještačenje mobilnog telefona), ali je svakako praktičnije da se vrši uviđaj, pogotovo u onim situacijama kada sam sadržaj poruke i rukovanje mobilnim telefonom ne iziskuje stručno znanje, osim znanja korišćenja mobilnog uređaja za koje je pretpostavka da

¹⁰²Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.171.

¹⁰³Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.172.

¹⁰⁴Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.172.

¹⁰⁵Aleksandar Miladinović, *Diferencijacija uviđaja i drugih radnji policije*, *Bezbjednost–Policija–Građani*, MUP RS, Banja Luka, broj 1-2/16, str. 293.

¹⁰⁶Opširnije u: Ištvan Feješ, Eneid Hasanović, *Dječija pornografija kao oblik internetskog kriminala*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2011. godine; Vanja M. Korać, *Digitalna forenzika kao arheologija podataka u visokotehnološkom kriminalu*, Centar za nove tehnologije Arheološki fakultet Beograd, 2012. godine; Zvonimir Ivanović, *Pitanje postupanja sa digitalnim dokazima u srpskom zakonodavstvu*, *Kriminalistička teorija i praksa*, Međunarodno kriminalističko udruženje, Zagreb, br. 1, 2015. godine; Milana M. Pisarić, *Posebnosti dokazivanja dela visokotehnološkog kriminala*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2016. godine.

svaki prosječno obrazovan građanin ima.¹⁰⁷ Upravo u navedenom treba posmatrati i procesnu, kriminalističku, ali i praktičnu povezanost, kao i razliku između uviđaja, eventualnog pretresanja i vještačenja mobilnog telefona.¹⁰⁸

3.9. Pretresanje i privremeno oduzimanje predmeta (računara i prateće opreme)

Kada je u pitanju pretresanje kao istražna radnja, i ako postoji nekoliko vrsta pretresanja u kriminalističkoj praksi se svakako najčešće pojavljuje pretresanje stana i drugih prostorija i privremeno oduzimanje računara i druge prateće ili povezane informatičke opreme, te mobilnih telefona kao izvora digitalnih dokaza pronađenih prilikom pretresa.¹⁰⁹ S obzirom na određene specifičnosti koje se odnose na postupak sa digitalnim dokazima, trebalo bi da policijski službenici budu upoznati sa njima prilikom realizacije pretresanja, pogotovo što to ima procesne i druge posledice.¹¹⁰ Izuzetno je bitno da policijski službenici znaju da se privremeno oduzeti računari i druga prateća ili povezana informatička oprema, te mobilni telefoni najčešće u krivičnom postupku neće koristiti kao takvi, već kao izvori za digitalne dokaze.¹¹¹ Nakon oduzimanja nad ovim

¹⁰⁷Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.172.

¹⁰⁸Primjera radi, u jednoj presudi se navodi da „pregled sadržaja mobilnog telefona – uvid i čitanje sadržine SMS poruka međusobno upućenih između optuženih i svedoka, predstavlja uviđaj na pokretnoj stvari, jer se ovde ne radi o materijalu koji je pribavljen nadzorom i snimanjem telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima ili optičkim snimanjem lica, koje se mogu steći samo primenom člana 232 ZKP, pa se stoga ovde radi o zakonitom dokaz“. Presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 1 .2678/2007 od 18.02.2008. godine, Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije, broj 1/2008. Izvršilac krivičnog djela je sa svog korisničkog profila na Fejsbuku na korisnički profil oštećene poslao prijeteće poruke sadržine „mrtva si, odrobijaću te“, a potom i na svom korisničkom profilu postavio sliku na kojoj se nalazila oštećena sa zaokruženom glavom na kojoj je sastavljen tekst „posljednji pozdrav“ i navedeno ime oštećene. Sud je navedeno okvalifikovao i presudu donio za krivično djelo ugrožavanje sigurnosti. Osumnjičeni je oglašen krivim (presuda je potvrđena od strane drugostepenog suda) da je sa svog kućnog računara ugrozio sigurnost više lica, na taj način što je sa korisničkog profila, koji je kreirao pod imenom koji ne odgovara njegovom imenu i prezimenu uputio prijeteće na korisnički profil maloljetne oštećene. Prijeteće se odnose na maloljetnu oštećenu i njenu majku, gdje poruke obiluju psovkaama ali i prijetećama da će napasti na njihov život i tijelo, što je ovdje bilo bitno. U dokaznim postupcima, između ostalih izvedenih dokaza, pročitane su odštampane inkriminisane poruke sa Fejsbuka. Grupa autora, *Visokotehnoški kriminal...*, Op. cit., str. 121.

¹⁰⁹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.177.

¹¹⁰Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.177.

¹¹¹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.177.

uređajima će se izvršiti forenzička analiza u okviru dvije procesno odvojene, ali slične, a ponekad i povezane istražne radnje – pretresanje računara i digitalno vještačenje.¹¹²

Krivični Zakonik Republike Srpske, članom 115 regulisao je pretresanje stana, ostalih prostorija i pokretnih stvari, kroz dva stava: prvi stav se odnosi na pretresanje stana i ostalih prostorija osumnjičenog, odnosno optuženog i drugih lica, kao i njihovih pokretnih stvari van stana može se preduzeti samo onda ako ima dovoljno osnova za sumnju da se kod njih nalaze učinilac, saučesnik, tragovi krivičnog djela ili predmeti važni za postupak, dok se drugi stav odnosi na pretresanje pokretnih stvari u smislu odredbe stava 1. ovog člana obuhvata i pretresanje kompjuterskih sistema, uređaja za pohranjivanje kompjuterskih i elektronskih podataka, kao i mobilnih telefonskih aparata.¹¹³

Pretresanje računara i digitalno vještačenje obavljaju vještaci koji su stručne osobe i lica specijalizovana za takve radnje sa opremom, tako da to ne ulazi u potrebna znanja policijskih službenika koji postupaju u slučajevima ovih krivičnih djela. Međutim, da bi se forenzička analiza izvora digitalnih dokaza, mogla realizovati, potrebno je zakonito i pravilno prikupiti ove dokaze, adekvatno ih izuzeti i obilježiti, te bezbjedno transportovati i deponovati.¹¹⁴ Bitno je da policijski službenici znaju koje podatke im može dati forenzička analiza kako bi pravilno sačinili zahtjev za forenzičku analizu ili prijedlog za pretresanje i vještačenje, tako da je poželjno bar minimalno znanje o pretresanju računara i digitalnom vještačenju. Osnova za navedeno je, kao što je već rečeno, pravilno postupanje sa izvorima digitalnih dokaza prilikom pretresanja i privremenog oduzimanja ovih predmeta, koji imaju mnogobrojne specifičnosti u odnosu na druga pretresanja i privremeno oduzimanje drugih predmeta.¹¹⁵

Pod pretresanjem računara se podrazumijevaju pregled, pretraga i uvid u sadržaj računara, prateće i sa njim povezane informatičke opreme i drugih uređaja. Ovi uređaji su nosioci eventualnih digitalnih dokaza, zbog čega se ovi uređaji i nazivaju izvorima

¹¹²Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.177.

¹¹³Službeni glasnik Republike Srpske-Zakon o krivičnom postupku RS, broj 53/2012, 91/2017 i 66/2018.

¹¹⁴Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.177

¹¹⁵Analogno posmatranje pretresanja u fizičkom svijetu i u virtuelnom okruženju je pojednostavljivanje koje ignoriše činjenicu da se pretresanje računarskog sistema koji sadrži enormne količine podataka izvršava primjenom metoda i tehnika koje su u daleko većoj mjeri intruzivne od onih koje se primjenjuju tokom pretresanja u fizičkom svijetu. Opširniji popis literature o navedenoj diferencijaciji u: Milana M. Pisarić, *Pretresanje računara...*, Op. cit., str. 235.

digitalnih dokaza.¹¹⁶ Pretresanje se odnosi na pretragu radi pronalaska pohranjenih podataka u memoriji računara i drugih uređaja, ali ne i podataka o saobraćaju ili sadržaju komunikacija koje se ostvaruju posredstvom informacionih tehnologija.¹¹⁷

U slučajevima kada se radi o pretresanju stana i drugih prostorija zbog postojanja osnova sumnje da se u stanu nalaze predmeti koji se mogu koristiti kao dokaz izvršenja krivičnog djela visokotehnološkog kriminaliteta, potrebno se pridržavati osnovnih kriminalističkih radnji u planiranju i realizaciji pretresanja stana i drugih prostorija. To se svakako odnosi na blagovremeno stavljanje pod kontrolu objekta pretresanja i faktora iznenađenje.

Neposredno prije pretresanja stana i drugih prostorija gdje se očekuje pronalazak i privremeno oduzimanje računara i druge slične prateće i povezane opreme, poželjno je da se organizuje sastanak sa svim učesnicima u pretresanju, kako bi im se saopštile specifičnosti pretresanja i privremenog oduzimanja računara.¹¹⁸ Na sastanku bi se trebalo detaljno razraditi način pretresanja i mjere bezbjednosti, te se posebno mora ukazati na mogućnost osumnjičenog da kompromituje, kontaminira i uništi predmete koji se trebaju privremeno oduzeti, zbog čega se na njega mora obratiti posebna pažnja.

Sprovođenje i hitnost navedene radnje je bitna posebno u slučajevima u kojima se sumnja da osumnjičeni posjeduje visoko znanje iz informacionih tehnologija. Dovoljan je samo jedan pritisak na tastaturu, pa da se pokrene trajno brisanje diska (*wipe*) ili da se pokrene enkripcija diska koju je naknadno teško ili nemoguće otvoriti. Lica koja koriste računarsku tehniku za izvršenje krivičnih djela često imaju pripremljene zaštite koje se u iznenadnim slučajevima mogu veoma lako pokrenuti nakon čega vjerovatno dolazi do trajnog gubitka digitalnih dokaza.¹¹⁹ Što se tiče procedure oduzimanja računara i računarske opreme, prvo je potrebno identifikovati računar ili digitalnu opremu koju je potrebno oduzeti, obezbjediti mjesto i udaljiti lica od opreme, utičnica i prekidača, utvrditi da li je uključen ili isključen računar (ako je isključen ne uključivati ga, te se konsultovati sa stručnim licem), ne dodirivati tastaturu, ne slušati savjete korisnika,

¹¹⁶Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.190.

¹¹⁷Milana M. Pisarić, *Pretresanje računara radi pronalaska elektronskih dokaza*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 1/2015 godine, str. 235.

¹¹⁸Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.178.

¹¹⁹Irhad Kos, Saša Petrović, Jovo Marković, *Priručnik o pretresanju kompjuterskih sistema, uređaja za pohranjivanje kompjuterskih i elektronskih podataka i mobilnih telefonskih aparata*, Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, Sarajevo, 2013. godine, str. 27.

fotografisati ga (i ono što je na ekranu ako je bio upaljen), fotografisati uvezanost kablova i kako je uključen, ako je nešto štampao pustiti da odštampa, razdvojiti kablove za struju od ciljne opreme.¹²⁰ Nakon pronalaska evidentiranja, obilježavanja i fiksiranja računara, isti se pakuje i transportuje u sudski depozit, radi čuvanja, te predlaganja daljih eventualnih vještačenja.

3.10. Digitalno vještačenje i forenzika mobilnih telefona

Digitalno vještačenje je „oblast digitalne forenzike koja se još naziva i računarskom i kompjuterskom forenzikom“.¹²¹

Digitalna forenzika je nauka koja ima za cilj prikupljanje, čuvanje, pronalaženje, analizu i dokumentovanje digitalnih dokaza tj. podataka koji su skladišteni, obrađivani ili prenošeni u digitalnom obliku.¹²² Tako se digitalna forenzika može podjeliti na: računarsku ili kompjutersku forenziku, forenziku mobilnih uređaja, mrežnu forenziku i forenziku baza podataka.¹²³

Računarsku forenziku možemo definisati kao „prikupljanje i analizu podataka iz računarskih sistema, mreža, komunikacionih tokova i medija za čuvanje podataka na način da su tako prikupljeni podaci prihvatljivi u sudskom postupku“.¹²⁴ Pod digitalnom forenzikom smatra se i korišćenje naučno razvijenih i dokazanih metoda za prikupljanje, identifikaciju, analizu, interpretaciju, dokumentaciju i prezentaciju digitalnih dokaza dobijenih iz izvora kao što su hard disk računara ili memorija mobilnog telefona, radi lakše i naprednije rekonstrukcije događaja vezanih za izvršenje krivičnog djela.¹²⁵ U zavisnosti od onog šta se traži, digitalnim vještačenjem se može

¹²⁰Krešimir Filipić, Nikola Protrka, Uloga forenzičkog softvera EnCase pri radu sa elektroničkim dokazima, Kriminalistička nauka i teorija, Međunarodno kriminalističko udruženje, Zagreb, broj 3, 2016. godine, str. 126.

¹²¹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.201.

¹²²Wikipedija, slobodna enciklopedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Digitalna_forenzika, pretraženo 08.09.2019 godine.

¹²³Vojo Laković, Slobodan Simović, Jovana Simović, Digitalna forenzika – mobilni telefoni kao izvor digitalnih dokaza, Edukator, Travnik, broj 4, 2016. godine, str. 83.

¹²⁴Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.201.

¹²⁵Wayne Jansen, Richard Ayers, Guidelines on Cell Phone Forensics, National Institute of Standards and Technology, U.S. Department of Commerce, 2007. godine.

tražiti:¹²⁶ izdvajanje svih podataka u datotekama – fajlovima koji mogu poslužiti kao dokaz u konkretnom predmetu (postojeće datoteke, brisane datoteke,¹²⁷ oštećene datoteke, adrese elektronske pošte, kontaktirane i nekontaktirane, primljene i poslate postojeće poruke elektronske pošte, primljene i poslate obrisane poruke elektronske pošte), izdvojiti (video zapise, mrežne konfiguracije računara – klijenta, instalirane programe, na koji način se uspostavljala komunikacija između klijent – računara i servera na kojima se nalaze baze podataka i njihovi tragovi, druge vrste komunikacije i njihovi tragovi, istorija pristupa veb stranicama putem interneta i njihov sadržaj, sa posebnim akcentom na sadržaj koji ukazuje na inkriminisane aktivnosti ili inkriminirani sadržaj, identifikacija adresa elektronske pošte i eventualne pristupne šifre koje su korišćene za pristup, te tragove sadržaja poruka u elektronskoj pošti, druge dokaze koji se mogu dovesti u vezu sa predmetnim krivičnim djelom), navedeni sadržaji se mogu tražiti i iz kategorije specifičnih računara, iz kategorije memorijskih stikova, memorijskih kartica, kompakt diskova i dr.(očitati sadržaj istih i izdvojiti sadržaj koji je može dovesti u vezu sa konkretnim krivičnim djelom), ostale relevantne segmente, u zavisnosti od konkretnog krivičnog djela, poput mrežne konfiguracije, instaliranih programa na računaru,¹²⁸baza podataka i njihovog sadržaja, log-fajlova administracije servera, video-zapisa, evidencije i dokumenta vezana za poslovanje preduzeća, druge

¹²⁶Irhad Kos, Saša Petrović, Jovo Marković, Priručnik o pretresanju kompjuterskih sistema, uređaja za pohranjivanje kompjuterskih i elektronskih podataka i mobilnih telefonskih aparata, Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, Sarajevo, 2013. godine, op. cit., str. 77.

¹²⁷Poznato je da se računarski podaci uobičajenim načinom brisanja – smještanjem fajla u „kantu za otpatke“ (recycle bin) i davanjem komande za njeno „pražnjenje“ fizički ne brišu sa hard diska. Za trajno i nepovratno brisanje podataka potrebno je upotrijebiti neki od vajper (whipe) programa, koji vrše „prepisivanje“ hard diska. Razvojem digitalne forenzike nastaju sve savršeniji programi za povraćaj (recovery) podataka, koji su u stanju da izvrše povraćaj podataka čak i poslije više „prepisivanja“ hard diska. Smatra se da je za postojanje krivičnog djela oštećenje računarskih podataka i programa dovoljno sprovesti uobičajen način brisanja podataka, a da kasniji povraćaj podataka ne može biti tretiran kao okolnost koja eliminiše postojanje krivičnog djela. Grupa autora, Suzbijanje visokotehnološkog..., op. cit., str. 91. Međutim, ima i drugačijih mišljenja. Smatra se da nema djela ukoliko izvršilac podatke stavi u „kantu za otpatke“ jer ti podaci nisu nepovratno izbrisani iz računara. Ivica Kokot, Kaznenopravna zaštita računalnih sistema, programa i podataka, Zagrebačka pravna revija, Zagreb, broj 3, 2014.godine, str. 318.

¹²⁸Žalbeni navod prvostepene presude se odnosio na činjenicu da je vještak, što je nalazom i mišljenjem naveo, ustanovio da se određeni inkriminirani sadržaj nalazio u računaru koji je oduzet od osumnjičenog i koji je osumnjičeni koristio, međutim, ustanovljeno je da se na računaru nisu nalazili programi koji bi omogućili otvaranje i pregled inkriminisanog sadržaja. Usljed navedenog, odbrana je smatrala da se u ovom slučaju nije radilo o posjedovanju zabranjenog materijala, jer se taj materijal, usljed nepostojanja adekvatnih alatki, odnosno programa, nije ni mogao pregledati, odnosno koristiti. Grupa autora, Visokotehnološki kriminal..., Op. cit., str. 138.

vrste dokumenata i evidencija, drugi dokazi koji se mogu dovesti u vezu sa konkretnim krivičnim djelima.¹²⁹

Značajno je napomenuti da svaki uređaj ostavlja određeni trag na uređaju sa kojeg se nešto izuzima naravno u digitalnom smislu,¹³⁰ osim u slučajevima posebno opremljenih *write-blocker* elemenata.¹³¹ Kod digitalnog vještačenja računara jeste da se prije svakog potencijalnog vještačenja ili pretresanja ekstrahuje njegova memorija kopiranjem na drugi medij.¹³²

Forenzika mobilnih telefona može se definisati kao „naučna disciplina koja se bavi pribavljanjem digitalnih dokaza iz memorija mobilnih uređaja i SIM kartica u forenzičkim uslovima uz korištenje prihvaćenih metoda“.¹³³ Informacije koje se mogu dobiti sa mobilnih telefona i koristiti kao dokazi su:¹³⁴ sačuvane fotografije, audio i video zapisi (kako oni snimljeni samim telefonom tako i preuzeti sa drugih uređaja), sačuvane SMS i MMS poruke i poruke elektronske pošte, sa podacima o pošiljaocu, odnosno primaocu, sačuvane datoteke sa računara i one kreirane aplikacijama sa telefona, datoteke instaliranih aplikacija, podaci iz kalendara, telefonskih imenika i drugih aplikacija, podešavanja vezana za internet komunikaciju i podaci dobijeni korišćenjem telefona u ovu svrhu, poput istorije aktivnosti (*History*), omiljenih i najposjećenijih stranica (*Favorites* ili *Bookmarks*) i samih internet stranica, odnosno fragmenata kada su u pitanju dinamičke stranice.

U postupku forenzike mobilnih telefona mora se uzeti u obzir GSM mreža u kojoj se bilježe podaci o korisnicima i aktivnostima telefona. GSM mreža sadrži informacije

¹²⁹Irhad Kos, Saša Petrović, Jovo Marković, Priručnik o pretresanju kompjuterskih sistema, uređaja za pohranjivanje kompjuterskih i elektronskih podataka i mobilnih telefonskih aparata, Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, Sarajevo, 2013. godine, op. cit., str. 77.

¹³⁰Sobzirom na navedeno, da se zaključiti: „Svi podaci ostavljaju trag. Potraga za podacima ostavlja trag. Brisanje podataka ostavlja trag. Odsustvo podataka po određenim okolnostima može da ostavi najjasniji trag od svih.“Celia S. Friedman, *This Alien Shore*, Daw Books INC., New York 1998., www.rose.digitalmidnight.org/temp/books/CS_Friedman/C.%20S.%20Friedman%20%20This%20Alien%20Shore.pdf.

¹³¹Zvonimir Ivanović, Pitanje postupanja sa digitalnim dokazima u srpskom zakonodavstvu, Kriminalistička teorija i praksa, Međunarodno kriminalističko udruženje, Zagreb, broj 1, 2015. godine, op. cit., str. 13.

¹³²Pravljenje kopije podataka podrazumijeva mogućnost snimanja nekoliko vrsta kopija, i to: kopije cijelog diska, parcijalne kopije, potom ispitivanje diska i memorije i poznavanje alata za kopiranje. Veoma je bitno donošenje odluke „za i protiv“ pravljenja kopije cijelog diska ili određenog dijela (particije). Uloga forenzičara je da napravi što bolji snimak sistema. Jedini problem sa tim je što skoro sve što uradi na sistemu može da ga promijeni. Jelena D. Zorić, Vojkan M. Zorić, Op. cit., str. 101.

¹³³John Vacca, *Computer Forensics: Computer Crime Scene Investigation*, Charles River Media, INC., Hingham, Massachusetts, 2002.godine.

¹³⁴Swein Willassen, *Forensics and the GSM mobile telephone system*, International Journal of Digital Evidence, 2003.godine.

koje se mogu koristiti kao dokazi, a najvrijednije se nalaze u zapisima podataka o pozivima (*CDR– Call Data Record*), datotekama mobilnog operatora koje sadrže podatke o svim komunikacijama u mreži.¹³⁵

Na kraju je potrebno pomenuti da je u sudskoj praksi Srbije bilo sporno da li mobilni telefoni spadaju u uređaje za automatsku obradu podataka, kao i da li sudija za prethodni postupak treba da izda naredbu za pretresanje ili tužilaštvo treba da izda naredbu za vještačenje, u slučaju kada je istraga otvorena naredbom tužilaštva. Vrhovni kasacioni sud je zauzeo stav da se mobilni telefoni mogu smatrati uređajima za automatsku obradu podataka, kao i računari, imajući u vidu opremljenost mobilnih telefona, mogućnosti pristupa internetu i razmjene mejlova i drugih elektronskih podataka pri čemu se elektronski zapisi mogu čuvati u različitim fajlovima u samom telefonu, te po prijedlogu tužioca sud može narediti njihovo pretresanje, ali istovremeno, ukoliko se sprovodi istraga, može se naredbom tužioca odrediti vještačenje mobilnog telefona i njegovog sadržaja.¹³⁶¹³⁷

3.11. Naredba operateru telekomunikacija

U vezi istraživanja i dokazivanja postojanja krivičnog djela u vezi sa savremenim telekomunikacionim tehnologijama jeste naredba operateru telekomunikacija.¹³⁸ Naredba operateru telekomunikacija je istražna radnja čiji je rezultat telekomunikacioni izvještaj (listing) telekomunikacionog saobraćaja koje je određeno lice ili sa određenog broja ili *IP* adrese ostvarivalo u određenom periodu.¹³⁹ Izvještaj operatera može da se odnosi i na telekomunikacioni saobraćaj ostvaren preko određene bazne stanice. U konvenciji o visokotehnološkom kriminalitetu su taksativno nabrojane vrste podataka o saobraćaju u vidu porijekla izvora komunikacije, njenog odredišta, puta, vremena, datuma, veličine, trajanja i vrste usluge koja je pružena. Razumljivo je da u zavisnosti

¹³⁵Marcus Rogers, *A Practical Approach to Digital Crime Scene Analysis*, Department of Computer Technology, Purdue University, 2006. godine.

¹³⁶Milana M. Pisarić, *Posebnosti dokazivanja djela visokotehnološkog kriminala*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2016. godine, op. cit., str. 139.

¹³⁷Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.210.

¹³⁸Zakon o krivičnom postupku BiH, član 72a; Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH, član 86a; Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, član 137; Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta BiH, član 72a

¹³⁹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.212.

od korišćene opreme i drugih tehničkih mogućnosti, te samog normativnog okvira, listing neće uvijek sadržavati sve navedene i tražene podatke. Ukoliko se tome doda i relativno veliki broj internet provajdera koji se bave nuđenjem usluga internet saobraćaja,¹⁴⁰ razumljivo je da se ne može govoriti o unificiranom listingu, niti o podacima koje sadrže ti listinzi.¹⁴¹

Bitno je napomenuti da naredbu operateru telekomunikacija može izdati samo sud na obrazložen prijedlog tužioca ili policijskog službenika uz saglasnot postupajućeg tužioca.

Treba navesti da obavezi dostavljanja izvještaja o ostvarenoj internet komunikaciji korisnika interneta ne podliježu samo telekomunikacione i internet kompanije poput provajdera, već i pravna lica koja imaju internet stranice i vrše slične aktivnosti na internetu (npr. poput internet stranice *olx.ba*).¹⁴²

U okviru internet istrage, obično se nastoji utvrditi pravi identitet određenog lica putem on-lajn identifikatora ili se nastoji utvrditi autor određene aktivnosti ili sadržaja na internetu putem *IP* adrese, a kada je u pitanju on-lajn identifikator, pod njim se podrazumijeva kreirani korisnički nalog korisnika interneta kojem internet provajder pruža uslugu korišćenja određenih resursa interneta, odnosno korisnički nalog je potreban za korišćenje većine internet usluga, sem pukog pretraživanja sadržaja.¹⁴³ Ovi nalozi služe da se obezbijedi izvjestan stepen odgovornosti i revizorske funkcionalnosti pružaocu usluga, međutim, stepen verifikacije identiteta korisnika je uglavnom veoma mali, a nerijetko se i ne provjerava, što svakako otežava, pa i onemogućava identifikaciju korisnika u kriminalističke svrhe na ovaj način.¹⁴⁴ Lociranje, odnosno lokacija sa koje se korisnik interneta povezuje sa internetom se najčešće vrši putem *IP* adrese koja je jedinstvena i dobija je svaki računar prilikom konekcije na internet. Vrijeme konekcije i *IP* adresa dovoljni su podaci za lociranje računara sa kojeg je

¹⁴⁰Prema podacima Regulatorne agencije za komunikacije u BiH (RAK), broj pravnih lica u BiH koji nude usluge internet saobraćaja (internet provajderi) do 2018. godine je bio 70, odnosno toliko je RAK izdao dozvola pravnim licima za ovu djelatnost. Aleksandar Miladinović, str. 212.

¹⁴¹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.213.

¹⁴²Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.214.

¹⁴³Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.215.

¹⁴⁴Grupa autora, *Vodič sudije i tužioce na temu visokotehnološkog kriminala i zaštite maloletnih lica u Republici Srbiji*, Save the Children in North West Balkans, Pravosudna akademija, Beograd, 2017. godine, op. cit., str. 53.

uspostavljena veza.¹⁴⁵ Treba napomenuti da *IP* adresa nije identifikacijski broj karakterističan za mrežnu opremu tableta i pametnih telefona koji imaju mogućnost pristupa internetu, nego je to njihov IMEI broj. To u praksi znači kako *IP* adresa može biti dodijeljena privatnom fiksnom telefonskom, odnosno internetskom priključku u privatnom stanu, kojim se koristi nekoliko ljudi ili javnoj pristupnoj vjles internet zoni, na koju se spaja velik broj građana.¹⁴⁶

Treba naglasiti kako navedeni podaci mogu dati i značajno tačniju informaciju o lokaciji uređaja, sve do prečnika kruga od otprilike 100 metara, ako se uređaj koji se locira u realnom vremenu nalazi u urbanom području kojem je pokrivenost ćelijama zbog niza prepreka značajno gušća, u tom slučaju mobilni uređaj je moguće locirati metodom triangulacije signala.¹⁴⁷

Približna lokacija osumnjičenog za određena krivična djela izvršena prema djeci na internetu u kojima je korišćen i potencijalni sekstoržn, moguća je analizom međusobne komunikacije (dobijene od žrtve), upoređujući je sa listingom.¹⁴⁸

Telekomunikacioni izvještaj operatera sadrži niz podataka koji su nesređeni i tako ne razumljivi svakoj osobi. On sadrži brojeve telefona, bazne stanice i ćelije, lokaciju, *IP* adresu, *IME* brojeve i druge podatke. U tom kontekstu neophodno bi bilo da neko navedene podatke analizira i obradi. To će uraditi stručna osoba sa određenim vještinama i znanjima, te će o tome sačiniti kriminalističko-operativnu analizu. Isto tako, operativna analiza raspoloživih podataka do kojih se dođe u toku kriminalističke istrage svakako ima smisla u onim slučajevima u kojima su sadržaj, količina i kvalitet tih podataka veliki i nesređeni, te se opravdano pretpostavlja da bi kriminalistička analiza zasnovana na referentnim parametrima dovela do upotrebljivih informacija koje

¹⁴⁵Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.215.

¹⁴⁶Denis Vidaković, Nikola Protrka, *Kriminalistička analiza podataka mobilne i fiksne telefonije u razrješavanju kaznenih djela, Kriminalistička teorija i praksa*, Međunarodno udruženje kriminalista, Zagreb, broj 1, 2015. godine, op. cit., str. 55.

¹⁴⁷Denis Vidaković, Nikola Protrka, *Kriminalistička analiza podataka mobilne i fiksne telefonije u razrješavanju kaznenih djela, Kriminalistička teorija i praksa*, Međunarodno udruženje kriminalista, Zagreb, broj 1, 2015. godine, op. cit., str. 47.

¹⁴⁸Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.220.

bi se dalje mogle koristiti i u dokazne svrhe, pod uslovom da se koristila zakonom predviđena procedura.¹⁴⁹

3.12. Specifičnosti istrage krivičnih djela prema djeci na internetu

Složena specijalistička znanja o računarskim i visokim tehnologijama ne mogu se zahtijevati od svakog policijskog službenika, tužioca i sudije, ali nije dovoljno ni oslanjati se na vještačenja kao oblik saradnika jer se znanje i nalaz vještaka najčešće može koristiti tek nakon što je krivično djelo izvršeno ovim tehnologijama. Ključnu ulogu u prvom kontaktu sa prijaviocem i procesu postupanja ima policija jer upravo ona sprovodi prepoznavanje o čemu se radi i šta je potrebno uraditi tj. postavlja preliminarnu kriminalističko-diferencijalnu dijagnozu bez koje je efikasan krivični postupak ove vrste kriminaliteta nemoguć.¹⁵⁰

Određena krivična djela izvršena zloupotrebom informaciono-komunikacione tehnologije donekle su slična, tradicionalnim krivičnim djelima. Krivična djela krađe, prevare, ucjene, iskorištavanje djece u pornografske i seksualne svrhe i kršenje autorskih prava su problemi koji su postojali i prije pojave računara, mobilnih telefona i interneta. Stoga postojeći propisi mogu predstavljati početnu osnovu za otkrivanje i hvatanje lica koja su izvršila krivična djela slična navedenim ali u cyber i internet prostoru.¹⁵¹ Klasične istražne radnje, u kombinaciji sa novim specijalizovanim istražnim radnjama, po pravilu će policiju dovesti do počinioca djela visokotehnološkog kriminaliteta, ali ne mora da uvijek bude tako, jer specifična priroda ovih krivičnih

¹⁴⁹ Naredbom predsjednika vijeća Višeg suda u Beogradu određeno da je Jedinica za specijalne istražne metode MUP-a Srbije obavi vještačenje sadržaja dolazno-odlaznih poziva i poruka sa brojeva telefona koji su oduzeti od okrivljenih J.D.V. i B.V. Služba za specijalne istražne metode – Odjeljenje za elektronski nadzor je prvostepenom sudu dostavila izvještaj o prikupljanju podataka iz mobilnih telefona i SIM kartica ovih okrivljenih, koji izvještaj je sud izveo kao dokaz na glavnom pretresu i potom ga cijenio kako pojedinačno, tako i u međusobnoj vezi sa ostalim izvedenim dokazima i odbranom okrivljenih. Prema navodima zahtjeva za zaštitu zakonitosti koji je podnio branilac, nedozvoljen dokaz na kome se presuda ne može zasnivati je tumačenje prvostepenog suda izvještaja Uprave kriminalističke policije – Službe za specijalne istražne metode Odjeljenja za elektronski nadzor za šta sud nije kompetentan niti može da zna ko je slao poruke sa telefona okrivljene J.D.V. niti na šta se ove poruke odnose, već je to trebalo da utvrdi stalni sudski vještak. Međutim, po nalaženju Vrhovnog kasacionog suda, nije u pitanju tumačenje, već ocjena dokaza pribavljenog odgovarajućim vještačenjem, pa su samim tim navodi zahtjeva branioca okrivljenog B.V. da se na ovom dokazu presuda ne može zasnivati i da je na štetu okrivljenog povređen zakon, ocijenjeni kao neosnovani. Milana M. Pisarić, Posebnosti dokazivanja..., op. cit., str. 148.

¹⁵⁰ Petar Veić, Igor Martinović, Izazovi policijskog postupanja u otkrivanju i dokazivanju računalnog kriminaliteta, Zbornik radova „Istraživački dani Visoke policijske škole“, Zagreb, 2016. godine, str. 405.

¹⁵¹ Milana M. Pisarić, Pretresanje računara radi pronalaska elektronskih dokaza, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 1/2015, str. 215.

djela, odnosno tehnologija koja se upotrebljava prilikom njihovog izvršenja, naročito može doći do izražaja prilikom identifikacije lica koje je počinilac.¹⁵² Stoga ima i shvatanja da se tradicionalne mjere kriminalističkog istraživanja i dokazivanja sadržaja polnog iskorištavanja djece u vrijeme intenzivne upotrebe računarskih sistema i mreža i njihovog stalnog razvoja i globalizacije nisu pokazale efikasnim.¹⁵³ Ono što treba imati na umu je da problemi u vezi sa otkrivanjem krivičnih djela i gonjenjem učinilaca nastaju zbog svojstava i razvoja informacionih tehnologija koje su omogućile njihovo izvršenje na sasvim drugačiji način u odnosu na tradicionalna krivična djela.¹⁵⁴ Moglo bi se reći da pojedine karakteristike savremenih informaciono komunikacionih tehnologija i kompjuterskih sistema i mreža predstavljaju ozbiljnu prepreku za obezbjeđivanje dokaza potrebnih za vođenje krivičnog postupka i optuženja za djela visokotehnološkog kriminaliteta.¹⁵⁵

Iz navedenog je vidljivo da klasične istražne radnje ne treba odbaciti kada je u pitanju suzbijanje krivičnih djela visokotehnološkog kriminaliteta.¹⁵⁶ Imajući u vidu da krivična djela usmjerena prema djeci relativno često predstavljaju krivična djela visokotehnološkog kriminaliteta, te sobzirom na to primjena klasičnih istražnih radnji može naći svoje mjesto i ulogu, naravno uz prilagđavanje savremenim tehnologijama. Naravno, poznavanje savremenih forenzičkih metoda i sredstava, uključujući i njihovu primjenu u okviru istražnih radnji svakako da je bitno, ali nikako se ne smije negirati uloga operativnog rada i primjene klasičnih istražnih radnji.¹⁵⁷ Da bi se odgovorilo na specifičnu prirodu krivičnih djela učinjenih korištenjem savremene informaciono-komunikacione tehnologije, razumnjivo je nastojanje države da prilagodi i upotpuni krivično zakonodavstvo svrsishodnim odredbama. S tim u vezi veoma je značajno

¹⁵²Dragan Prlja, Mario Reljanović, Visokotehnološki kriminal-uporedna iskustva, strani pravni živo, Institut za strano pravo, Beograd, broj 3, 2009 godine, op. cit., str. 174.

¹⁵³Ivica Kokot, Temeljne odrednice kriminalističkog postupanja u vezi sa sadržajem spolnog iskorištavanja djece na računalnom sustavu ili mreži u Republici Hrvatskoj, Zagrebačka pravna revija, Pravni fakultet Zagreb, broj 2, 2015. godine, op. cit., str. 231.

¹⁵⁴Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.166.

¹⁵⁵Milana M . Pisarić, Pretresanje računara radi pronalaska elektronskih dokaza, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 1/2015, op. cit., str. 216.

¹⁵⁶Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.166.

¹⁵⁷Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.166.

donošenje novih zakonskih regulativa koje bi na potpun i efikasan način regulisale ovu oblast kriminaliteta usmjerenu protiv djece.

Efikasno razjašnjavanje i dokazivanje krivičnih djela visokotehnološkog kriminaliteta zahtjeva organizovani i timski rad policijskih službenika i stručnjaka informacionih tehnologija uz korišćenje kriminalističkih metoda, ali i metoda i tehnika vezanih za rad i funkcionisanje računarskih sistema i IKT-a.¹⁵⁸

3.13. Ostale radnje

Pored gore nabrojanih između ostalog bitnih radnji u oblasti dokazivanja krivičnih djela visokotehnološkog kriminaliteta usmjerenog prema djeci, bitno je napomenuti da je potrebno preduzeti i još niz drugih mjere i radnji kako bi se kompletirao predmet i servirao tužilaštvu radi podizanja optužnice i eventualnog sudskog postupka. Mjere i radnje koje osim gore navedenog preduzimaju policijski službenici jesu saslušanje, oštećenog, saslušanje svjedoka, ispitivanje osumnjičenog, prepoznavanje i niz drugih mjera i aktivnosti koje je potrebno preduzeti i na kraju podnošenje izvještaja o izvršenom krivičnom djelu protiv osumnjičenog.

3.14. Djeca i mlađi korisnici interneta

Policijski službenici koji rade na postupanju i rasvjetljavanju krivičnih djela visokotehnološkog kriminaliteta usmjerenog protiv djece trebali bi da poznaju specifičan jezik i govor (*chatspeak*), kao i korišćeni tekst *taskanja* djece u on-lajn komunikaciji. Ovo je bitno kako bi se identifikovala sadržajna i tačna komunikacija, pogotovo imajući u vidu da ovu komunikaciju, u cilju podilaženja djetetu, kako dijete ne bi posumnjalo u lažni identitet, koriste i pedofili.¹⁵⁹

Ovakva terminologija je izuzetno dinamična, te uslovljena uzrastom, zbog čega je teško prezentovati i detaljno navesti. Podržana je i dopisivanjem tzv. *smajlijima* kojima se pokušavaju dočarati emocije i sl., što može biti bitno prilikom sagledavanja cijelog toka komunikacije. Pored smješka, djeca i mlađi korisnici interneta veoma često tokom komunikacije koriste i skraćenice čija je osnova engleski jezik, gdje čak i odlično

¹⁵⁸Mile Šikman, Goran Bošković, Visokotehnološki kriminalitet u Republici Srpskoj – aktuelno stanje i mjere suzbijanja, Suprotstavljanje savremenom organizovanom kriminalu i terorizmu, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2013. godine, str. 224.

¹⁵⁹ Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.163.

poznavanje engleskog jezika nije dovoljno da bi se bez problema sporazumijevali na ovakav način. Stoga jezik *taskanja* djece i mladih prerasta u konfuznu smjesu akronima, emotikona, domaćeg i stranog slenga čime postaje skup hijeroglifa digitalne generacije, razumljiv isključivo njima, što je i cilj ovog oblika internet komunikacije.¹⁶⁰

Mlađi korisnici interneta su kreirali ovaj sleng kako bi što više informacija iskazali uz što manje karaktera i što brže, što je uslovalo da onima koji ne poznaju ovaj sleng treba mnogo više vremena da ga dešifruju, odnosno da ga pročitaju i razumiju, što je svakako bio i jedan od ciljeva prilikom kreiranja ovog slenga.¹⁶¹

Na ovaj način zaključuje se da mlađi korisnici interneta pripadaju posebnoj vršnjačkoj populaciji, u okviru koje je veoma teško da uđu stariji korisnici interneta u prvom redu njihovi roditelji.

Međutim, pedofili i oni koji imaju namjeru da napadaju djecu su ovo relativno lako i brzo shvatili, te uče ovaj sleng kako bi se na taj način neprimjetno ubacili u vršnjačke populacije i ostvarivali komunikaciju sa djecom, koristeći se lažnim identitetom, kojom prilikom djeca i ne sumnjaju u njihov identitet.¹⁶² U sledećoj tabeli biće prikazane kratice, odnosno znakovi sa značenjima koje djeca i mladi koriste u međusobnoj komunikaciji:

LOL	<i>Laughing Out Loud</i>	Glasno se smijem
FYI	<i>For your information</i>	Tebi za informaciju
BTW	<i>By The Way</i>	Usput rečeno
BBIAF	<i>Be Back In A Few</i>	Vraćam se za nekoliko minuta
WIBNI	<i>Wouldn 't It Be Nice If</i>	Ne bi bilo lijepo da...
BIH	<i>Burn In Hell</i>	Gori u paklu
FOAD	<i>Fuck Off And Die</i>	Odjebi i umri
H8		Mržnja
ČKO		Pičko
ODJ		Odjebi
GNOC	<i>Get Naked On Cam(web cam/online chat)</i>	Skini se ispred kamere
Sugarpic	<i>Suggestive or erotic picture of self</i>	Pokaži svoju erotsku sliku
HSWM	<i>Have Sex With Me</i>	Želiš li seks sa mnom
ASL?	<i>(Age? Sex? Location?)</i>	Godine? Pol? Mjesto?
POS	<i>Parents Over Shoulder</i>	Roditelji iznad ramena
P911		Upozorenje na roditelje
CD9	<i>Code 9</i>	Roditelj u blizini
5		Pričekaj nekoliko minuta
55		Vazduh je čist
AITR	<i>Adult In The Room</i>	Odrasli u prostoriji
W2M	<i>Want To Meet/</i>	Želiš li se naći sa mnom
MIRL	<i>Meet In Real Life</i>	Nađimo se uživo

¹⁶⁰Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.163-164.

¹⁶¹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.164.

¹⁶²Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.164.

1174	<i>Meet at a party</i>	Nadimo se na zabavi
SP		Samo prirodno, pušenje marihuane
IUP		Idemo u prirodu, pušenje marihuane
CRAFT	<i>Can 't Remember A Fucking Thing</i>	Ne mogu se ničega sjetiti
LMA	<i>Leave Me Alone</i>	Ostavi me na miru
FML	<i>Fuck My Life</i>	Jebem ti ovaj/moj život
IHML	<i>I Hate My Life</i>	Mrzim svoj život
PTHC	<i>Preteen hard core</i>	„Tvrdi“ dječija pomografija
JK	<i>Just Kidding</i>	Samo djeca
TF		Izraz zbunjenosti, zgroženosti ili očaja
ZZZ		Spava mi se, dosadno mi je
FAM		Odnosi se na nekog ko je blizak prijatelj
BASIC		Dosadna osoba, „smarač“
2F4U	<i>Too fast for you</i>	(da li je) previše brzo za tebe
4YEO FYEO	<i>For your eyes only</i>	Samo za tebe (tvoje oči)
ACK	<i>Acknowledgment</i>	Svaka čast, priznanje!
AFK	<i>Away from keyboard</i>	Udaljena od tastature – odoh na kratko
B2K BTK	<i>Back to keyboard</i>	Vratio sam se
BT	<i>Back to topic</i>	Vratimo se na pređašnju temu
C&P	<i>Copy and paste</i>	Kopiraj i naljepi kod sebe
DIY	<i>Do it yourself</i>	Uradi sam
FACK	<i>Full acknowledge</i>	Potpuno priznanje
FKA	<i>Formerly known as</i>	Prije poznata kao . . .
HF	<i>Have fun</i>	Zabavi se
HTH	<i>Hope this helps</i>	Nadam se da ovo pomaže
NNTR	<i>No need to reply</i>	Ne trebaš odgovoriti
NOYB	<i>None of your business</i>	Ništa od dogovora (posla)
SCNR	<i>Sorry , couldn not resist</i>	Izvini , ali nisam mogao odoljeti
TTYL	<i>Talk to you later</i>	Razgovaraćemo kasnije
WFM	<i>Works for me</i>	Radi za mene
YMMD	<i>You made my day</i>	Uljepšao si mi dan
MWA		(šaljem) poljubac
NOOB		Neznalica , početnik
WYSIWYG	<i>What You See Is What You Ge</i>	Šta vidiš, to i dobiješ
YHM	<i>You Have Mail</i>	Imaš poruku
SITD	<i>Still In The Dark</i>	Još uvijek „u mraku“ (nevin, neiskusn, početnik)
NALOPKT	<i>Not A Lot Of People Know That</i>	Malo ljudi to zna
GA	<i>Go Ahead</i>	Pucaj! Pitaj me! Ne zavlaci!
WTP		Volim te
WTNNS		Volim te najviše na svijetu

Tabela 1: sleng-znakovi sa značenjima u međusobnoj komunikaciji djece i mladih.¹⁶³

¹⁶³Dio je preuzet iz: Irena Bohač, Biserka Tomljenović, #DeleteCyberbulling, Udruga roditelja „Korak po korak“, Zagreb, 2106. godine , str. 35, kao i iz www.urbandictionary.com/.

IV DIO: KRIVIČNOPRAVNI OKVIR VISOKOTEHNOLOŠKOG KRIMINALITETA U BOSNI I HERCEGOVINI

4.1. Međunarodni okvir i legislativa

Imajući u vidu karakteristike visokotehnoškog kriminaliteta, može se reći da se gotovo svi oblici ispoljavanja tradicionalnog kriminaliteta mogu ispoljiti i u internet okruženju ili korišćenjem resursa ovog okruženja. Međutim, karakteristike ispoljavanja određenih elemenata ove vrste kriminaliteta kao i posljedica ovih krivičnih djela u internet i cyber okruženju su otežavale i onemogućavale adekvatno procesuiranje i dokazivanje ovih oblika kriminaliteta, zbog čega je veliki broj ostajao nesankcionisan. To se posebno odnosilo na tzv. granične slučajeve iz sive zone inkriminacije koji su svakako negativni i nanose određenu štetu ili posljedicu prema korisnicima interneta, međutim, s obzirom na inkriminacije tradicionalnih krivičnih djela, bilo je sporno da li se odnose i na određena krivična djela izvršena posredstvom IKT-a i interneta.¹⁶⁴ Ovaj problem je jednim dijelom prepoznao i zakonodavac, te je slijedeći praksu da je inkriminacija zloupotrebe djece postala imperativ u većini savremenih zakonodavstava¹⁶⁵ nizom novih inkriminacija propisao određena krivična djela koja se primarno realizuju uz pomoć informaciono-komunikacionih tehnologija ili posredstvom interneta, a kojima se direktno ugrožavaju djeca, čime je nastojao da razriješi eventualne sporove oko samih inkriminacija, te da pokuša da osnaži postojeći krivičnopравни okvir.¹⁶⁶ S obzirom na etiološke i fenomenološke karakteristike i probleme vezane za otkrivanje i rasvjetljavanje visokotehnoškog kriminaliteta usmjerenog ka djeci, ovaj vid kriminaliteta poprimio je organizovani i transnacionalni karakter. Uzevši u obzir obim štetnih posljedica takvih radnji, koje primarno povređuju ili ugrožavaju djecu i njihov fizički i psihički razvoj, međunarodna zajednica brojnim instrumentima nastoji da ukaže

¹⁶⁴Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.69.

¹⁶⁵Sa međunarodnog aspekta, najznačajniji izvori su: Konvencija o pravima djeteta, sa fakultativnim protokolom, te sa nizom drugih međunarodno pravnih dokumenata kojima se regulišu trgovina ljudima i transnacionalni organizovani kriminalitet u okviru kojeg se seksualno iskorišćavanje djece posmatra kao zaseban, ali povezan segment. Najznačajniji pravni propisi u Evropi su Konvencija o visokotehnoškom kriminalitetu (Budimpeštanska konvencija), Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarotska konvencija), Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), te nekoliko rezolucija i drugih pravnih akata Savjeta Evrope o seksualnom iskorišćavanju djeteta.

¹⁶⁶Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.69.

na neophodnost pravovremenog prepoznavanja takvih problema, a naročito osiguranja adekvatne zaštite djece.¹⁶⁷ Međunarodnim konvencijama i rezolucijama donesenim na nivou Savjeta Evrope (SE) i Ujedinjenih nacija (UN), te direktivama na nivou Evropske unije (EU), pozivaju se i pravno obavezuju države na uspostavljanje sveobuhvatnog zakonodavnog sistema s ciljem prevencije zloupotrebe i zlostavljanja djece, pravovremenog otkrivanja takvih ponašanja, progona njihovih izvršilaca, te preduzimanje svih potrebnih radnji na pružanju pomoći i podrške djeci žrtvama, kao i na podizanju svijesti građana o neprihvatljivosti bilo kakvog oblika zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, uključujući ono izvršeno posredstvom IKT-a i putem interneta.¹⁶⁸ To obuhvata „obavezu države da preduzme sve neophodne zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mjere, prekogranično procesuiranje i osuđivanje počinitelaca, kao i adekvatnu i konkretnu definiciju kriminalnih aktivnosti putem informaciono-komunikacionih tehnologija koje povređuju djecu (seksualno zlostavljanje djece, vrbovanje, nagovaranje i podsticanje djece na štetne aktivnosti), najbolji interes djece, transparentne informacije o rizicima korištenja informaciono-komunikacionih tehnologija i sredstvima zaštite protiv iskorištavanja“.¹⁶⁹ Kada su u pitanju krivična djela visokotehnološkog kriminaliteta usmjerena ka djeci, najznačajnije izmjene i nove inkriminacije su učinjene propisivanjem dijela obaveza koje proističu iz Lanzerotske konvencije i jednim dijelom iz Istanbulske konvencije,¹⁷⁰ iako je dio ovih krivičnih djela krivično zakonodavstvo u Republici Srpskoj i u Bosni i Hercegovini i ranije poznavalo, s obzirom na to da određen broj inkriminacija predstavljaj klasične oblike kriminaliteta

¹⁶⁷Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.10

¹⁶⁸Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.10

¹⁶⁹Save the Children, Eksploatacija djece na internetu – Regionalni izvještaj, Sarajevo, Save the Children, 2013 godine.

¹⁷⁰Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (tzv. Lanzarotska konvencija) je prvi međunarodni instrument koji se odnosi na sve oblike nasilja prema djeci. Konvencija propisuje da se seksualnom eksploatacijom i seksualnim iskorištavanjem djece smatra seksualno zlostavljanje, kao i stupanje u seksualni odnos sa djetetom koje nije navršilo određeni uzrast, zatim propisuje krivična djela u vezi sa dječijom prostitucijom i krivična djela u vezi sa dječijom pornografijom, te učešće djeteta u pornografskim predstavama, primoravanje djeteta da učestvuje kao svjedok seksualnom zlostavljanju, te nagovaranje djece na neke od ovih aktivnosti primjenom informaciono-komunikacionih tehnologija. Konvencija od država potpisnica zahtijeva da organizuju efikasan sistem prevencije ovog oblika nasilja prema učeničkoj populaciji, zatim je neophodno da se obezbijedi djelotvorna zaštita i podrška djeci žrtvama ovih djela, krivično gonjenje izvršilaca, čak i u slučajevima ukoliko dijete ne može ili ne želi da svjedoči i na kraju konvencija predviđa i efikasan mehanizam nadzora nad primjenom konvencije i inkorporiranjem relevantnih odredaba u nacionalna zakonodavstva.

usmjerene ka djeci.¹⁷¹ U ovom kontekstu je svakako bitno naglasiti da je Konvencija o visokotehnoškom kriminalitetu¹⁷² prvi međunarodni akt koji eksplicitno dovodi u vezu dječiju pornografiju i računare, računarski sistem i internet, te je nezaobilazan međunarodni pravni izvor za sva krivična djela koja imaju veze sa informaciono-komunikacionom tehnologijom i internetom.¹⁷³

Najznačajniji pravni propis EU jeste „Direktiva 2011/92/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječije pornografije“.¹⁷⁴ Njenim donošenjem utvrđen je krivičnopравни okvir za inkriminaciju seksualnog zlostavljanja djece putem informaciono-komunikacione tehnologije na evropskom nivou i to prvenstveno s ciljem otklanjanja nedostataka iz prethodno donesene okvirne odluke Vijeća, primarno uzrokovanih razvojem informaciono-komunikacionih tehnologija.¹⁷⁵

Najznačajni pravni propisi Savjeta-Vijeća Evrope:

- Konvencija o visokotehnoškom kriminalu (Budimpeštanska konvencija);¹⁷⁶
- Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarotska konvencija);
- Rezolucija 1307(2002) Parlamentarne skupštine VE o seksualnom iskorištavanju djece;
- Rezolucija 1099(1996) Parlamentarne skupštine VE o seksualnom iskorištavanju djece;
- Preporuka Komiteta ministara VE (2001)16 o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja;

¹⁷¹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.70.

¹⁷²Konvencija Savjeta Evrope o visokotehnoškom kriminalitetu (tzv. Budimpeštanska konvencija) je prva konvencija koja na cjelovit i sistematičan način reguliše i zahtijeva inkriminaciju djela kojima se narušava integritet, povjerljivost i dostupnost računarskih podataka, uređaja, mreža i sistema, te navodi radnje, mjere i aktivnosti koje se mogu preduzimati u cilju sprečavanja i suzbijanja ovih krivičnih djela. Konvencijom se predviđa i institucionalizacija posebno obučanih specijalizovanih organa za suprotstavljanje ovom obliku kriminaliteta. Konvencija je direktno usloвила inkriminaciju krivičnih djela koja su kod nas poznata pod nazivom krivična djela visokotehnoškog kriminalita.

¹⁷³Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.70.

¹⁷⁴Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, *Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH*, Save the Children, 2016. godine, str.11.

¹⁷⁵Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, *Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH*, Save the Children, 2016. godine, str.11.

¹⁷⁶Ova konvencija se naziva različitim imenima zavisno od nacionalnih i državnih zakonodavstava, kao i različitim pisanja autora (konvencija o kibernetičkom, cyber, računarskom/kompjuterskom kriminalitetu).

Najznačajni pravni propisi Ujedinjenih nacija:

- Konvencija o pravima djeteta;
- Fakultativni protokoli uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji te o zabrani učešća djece u oružanim sukobima;
- Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala;
- Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, naročito ženama i djecom;
- Smjernice o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke krivičnih djela.

4.2. Legislativa i pravni okvir u Bosni i Hercegovini

Jedan od uslova adekvatne i dobre zaštite djece koja su ugrožena i koja se iskorištavaju putem informaciono-komunikacionih tehnologija jeste dobar i efikasan kako međunarodni tako i nacionalni pravni okvir. Međunarodni dokumenti koje je prihvatila i ratifikovala BiH dio su pravnog sistema ove države i samim tim dio Ustava BiH, Ustava FBiH i Ustava RS-a, te dio Statuta Brčko Distrikta BiH.¹⁷⁷ Pored ustava, različiti zakoni i podzakonski akti zahtijevaju od države i nadležnih organa da osiguraju adekvatnu zaštitu prava i interesa djeteta na svim nivoima.¹⁷⁸ S obzirom na navedeno u ovom dijelu biće izvršena pravna analiza nacionalnog pravnog okvira iz oblasti zaštite djece od različitih oblika iskorištavanja i zloupotreba putem informaciono-komunikacionih tehnologija.

Ustav BiH garantuje, sigurnost međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Uživanje prava i sloboda, predviđenih ovim ustavom ili međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava, osigurano je svim građanima u BiH, bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao što je pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.¹⁷⁹ U skladu sa Ustavom BiH, Ustav FBiH,¹⁸⁰ Ustav Republike Srpske¹⁸¹ i Statut Distrikta Brčko BiH,¹⁸² takođe, garantuju

¹⁷⁷Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.14.

¹⁷⁸Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.14.

¹⁷⁹Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.15.

¹⁸⁰„Službene novine Federacije BiH“, broj: 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 18/03, 63/03,20/04, 33/04, 71/05

sigurnost i provođenje svih građanskih prava i sloboda propisanih između ostalog Ustavom BiH. Ustav RS u članu 44.1 navodi jednu veoma značajnu garanciju, da dijete uživa posebnu zaštitu i da roditelji imaju pravo i dužnost da se staraju o podizanju i odgoju svoje djece.¹⁸³

Bosna i Hercegovina je uspostavila pravni okvir kada su u pitanju krivična djela koja se odnose na seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje i zloupotrebu djece, i zaštitu djece žrtava i svjedoka ovih krivičnih djela.¹⁸⁴ S obzirom na strukturu BiH, u skladu sa političko-administrativnom podjelom BiH, četiri krivična zakona inkriminišu radnje nasilja nad djecom i njihovu zloupotrebu: Krivični zakon BiH,¹⁸⁵ Krivični zakon FBiH,¹⁸⁶ Krivični zakonik RS-a¹⁸⁷ i Krivični zakon Brčko Distrikta BiH.¹⁸⁸ Procesuiranje izvršilaca ovih krivičnih djela se vrši po entitetima. Krivični zakon BiH (član 1.11), Krivični zakon FBiH (član 2.9) i Krivični zakon Brčko distrikta BiH (član 2.11) pod „djetetom“ podrazumijevaju svaku osobu mlađu od 14 godina.¹⁸⁹ Prema ovim zakonima status maloljetnika ima osoba do navršanih 18 godina starosti, nakon kojih postaje punoljetna. Krivični zakonik RS-a ne daje definiciju djeteta, odnosno maloljetnika, osim što u članu 15. utvrđuje da se prema licu, koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršio 14 godina (dijete), ne primjenjuje krivično zakonodavstvo. U istom članu navedeno je da se prema maloljetnicima i mlađim punoljetnim licima primjenjuje ovaj zakonik, ako posebnim zakonom nije drugačije propisano.¹⁹⁰

Krivično procesno zakonodavstvo u BiH u principu ne definiše sam pojam djeteta, ali određuje dobnu granicu krivične odgovornosti.¹⁹¹ Krivična odgovornost maloljetnika postoji ukoliko je isti u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 14 godina starosti, a

¹⁸¹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 31/02, 31/03, 98/03, 115/05.

¹⁸² „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 1/00, 24/05.

¹⁸³ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 31/02, 31/03, 98/03, 115/05.

¹⁸⁴ Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.15

¹⁸⁵ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15.

¹⁸⁶ „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11.

¹⁸⁷ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 64/17.

¹⁸⁸ „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 33/13.

¹⁸⁹ Bajramović M, Zaštita djece od seksualnog nasilja i iskorištavanja, zdravo da ste, Banja Luka, 2013 godine.

¹⁹⁰ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 64/17.

¹⁹¹ Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.16.

nije navršio 18 godina života.¹⁹² Zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS-e, FBiH i Brčko Distrikta BiH¹⁹³ u članu 2.1 pod pojmom djeteta obuhvataju svaku osobu koja nije navršila 18 godina života. Prema Konvenciji o pravima djeteta, djetetom se smatra svaka osoba mlađa od 18 godina starosti. S obzirom na činjenicu da su ratifikacijom, ovi dokumenti postali integrisani dio nacionalnog krivičnog zakonodavstva, jasan disparitet koji postoji po ovom pitanju predstavlja značajan problem u praksi organa formalne socijalne kontrole.¹⁹⁴ Krivični zakon BiH, u glavi XVII „Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom“, propisuje određena krivična djela čija obilježja obuhvataju seksualnu zloupotrebu djece, odnosno u kojima se kao oštećeni pojavljuju lica mlađa od 18 godina.¹⁹⁵ Kvalifikovana okolnost kod ovih krivičnih djela odnosi se na zloupotrebu i eksploataciju djeteta ili maloljetnika, te kao takva za sobom povlači oštrije i teže krivičnopravne sankcije. Za navedena krivična djela izvršena je harmonizacija s međunarodnim standardima u ovoj oblasti, u pogledu inkriminacije trgovine ljudima i otežavajućih okolnosti prilikom utvrđivanja kazne za ovo krivično djelo.¹⁹⁶ S obzirom na činjenicu da seksualno zlostavljanje djece i maloljetnika putem IKT-a, naročito interneta, kao takvo predstavlja globalnu kriminalnu aktivnost, uzevši u obzir težinu i ozbiljnost posljedica koje pogađaju žrtvu¹⁹⁷, krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta BiH u glavama „Krivična djela protiv spolnog integriteta i morala“ i „Krivična djela protiv braka i porodice“, propisana su sljedeće krivična djela: navođenje na prostituciju,¹⁹⁸ trgovina maloljetnim osobama¹⁹⁹ i trgovina ljudima;²⁰⁰ iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije²⁰¹ i iskorištavanje djece i maloljetnih osoba za

¹⁹²Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.16.

¹⁹³„Službene novine Federacije BiH“, broj: 7/14; „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 64/17; „Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 2/10.

¹⁹⁴Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.16

¹⁹⁵Bajramović, M., Zaštita djece od seksualnog nasilja i iskorištavanja, Banja Luka, 2014 godine.

¹⁹⁶Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.16

¹⁹⁷Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.16

¹⁹⁸Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, član 210.4; Krivični zakon Republike Srpske, član 198; Krivični zakon Brčko distrikta BiH, član 207.

¹⁹⁹Krivični zakon Republike Srpske, član 198b.

²⁰⁰Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 46/16), član 210a; Krivični zakon Brčko distrikta BiH, član 207a

²⁰¹Krivični zakon Federacije BiH, član 211. i Krivični zakon Brčko distrikta BiH, član 208.

pornografiju,²⁰² proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije;²⁰³ upoznavanje djeteta s pornografijom.²⁰⁴ Treba napomenuti da su Krivični zakon FBiH, Krivični zakonik RS i Krivični zakon Brčko Distrikta BiH posljednjim izmjenama i dopunama jednim dijelom uskladili svoje odredbe s Krivičnim zakonom BiH i međunarodnim standardima koji se odnose na krivično djelo trgovine ljudima, odnosno trgovine maloljetnim osobama kako je utvrđeno Krivičnim zakonikom RS.²⁰⁵ Zakonima je, takođe, utvrđena krivična odgovornost osoba koje koriste usluge žrtava trgovine ljudima, s tim da je Krivični zakonik RS-a otišao korak dalje i predvidio krivičnu odgovornost i osobe koja omogući drugom korištenje seksualnih usluga i drugih vidova eksploatacije maloljetnika, ukoliko je bio svjestan da je riječ o žrtvi trgovine ljudima.²⁰⁶ „Krivični zakonik RS-a je usklađen sa Lanzarote konvencijom i drugim međunarodnim standardima u ovoj oblasti“.²⁰⁷ Tako je njime propisano da osoba koja zloupotrijebi dijete ili maloljetnu osobu za izradu slika, audiovizualnog materijala ili drugih predmeta pornografskog sadržaja, ili dijete i maloljetnu osobu zloupotrijebi za pornografsku predstavu, čini krivično djelo iz člana 175. „Iskorištavanje djece i maloljetnih osoba za pornografiju“.²⁰⁸ Takođe, u zakonskom opisu krivičnih djela iz člana 178 i 179. „Proizvodnja, prikazivanje i posjedovanje dječije pornografije“, proširena je radnja izvršenja na način da je pored proizvodnje i prikazivanja dječije pornografije, inkriminisana i radnja posjedovanja dječije pornografije.²⁰⁹

Kada je u pitanju krivično procesno zakonodavstvo, procesuiranje izvršilaca krivičnih djela protiv polne slobode vrši se na temelju državnog zakona, zakonima o krivičnom postupku entiteta i distrikta, koji suštinski ovu materiju regulišu na identičan način propisujući poseban način prema određenim kategorijama djece i maloljetnika u krivičnom postupku.²¹⁰ Kada je riječ o radnjama dokazivanja koje preduzimaju istražni

²⁰²Krivični zakonik Republike Srpske, član 175.

²⁰³Krivični zakonik Republike Srpske, član 178 i 179.

²⁰⁴Krivični zakon Federacije BiH, član 212; Krivični zakon Brčko distrikta BiH, član 209, Krivični zakonik Republike Srpske, član 178.

²⁰⁵Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.16

²⁰⁶Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.16

²⁰⁷Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.17

²⁰⁸Krivični zakonik Republike Srpske, član 175.

²⁰⁹ Krivični zakonik Republike Srpske, član 178 i 179.

²¹⁰Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.18

organi u krivičnom postupku radi dokazivanja postojanja krivičnog djela i otkrivanja njegovog počinioca, Zakoni o krivičnom postupku u BiH, između ostalog, nalažu pretresanja pokretnih stvari, koje se primjenjuje uvijek kada se radi o otkrivanju krivičnih djela u vezi sa informaciono-komunikacionim sredstvima.²¹¹ Druga radnja dokazivanja postojanja krivičnog djela u vezi sa savremenim informaciono-komunikacionim tehnologijama je naredba operateru telekomunikacija, prema kome, ako postoje osnovi sumnje da je neko izvršio krivično djelo, sud može na osnovu prijedloga tužioca ili na prijedlog policijskih službenika koji su dobili saglasnost i odobrenje postupajućeg tužioca narediti da operater telekomunikacija, ili druga pravna lica koja vrše pružanje telekomunikacionih usluga, dostave podatke o korištenju telekomunikacionih usluga te osobe, ako bi takvi podaci mogli da budu dokaz u krivičnom postupku ili da posluže za prikupljanje informacija koje mogu da budu od koristi u krivičnom postupku.²¹²

4.2.1. Pravna i institucionalna zaštita djece od raznih oblika nasilja putem interneta, prema nadležnostima u BiH

4.2.1.1. Državni nivo – Bosna i Hercegovina

Specifičnosti uređenja pravnog sistema Bosne i Hercegovine imaju svoje implikacije i na krivičnopravno uređenje. Međunarodni dokumenti koje je ratifikovala Bosna i Hercegovina dio su Ustava BiH, Ustava Federacije BiH i Ustava Republike Srpske te dio Statuta Brčko Distrikta BiH. Pored ustava, zakonski i podzakonski akti zahtijevaju prikladnu i učinkovitu zaštitu prava i interesa djeteta na svim nivoima. Zbog toga je za precizan obuhvat potrebno uključiti četiri krivična zakona: Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Krivični zakona Brčko Distrikta te Krivični zakonik Republike Srpske.²¹³ Procesuiranje izvršilaca ovih krivičnih djela zavisi od entiteta na kojem je djelo počinjeno i njegovih pravosudnih organa. Krivični zakon BiH u skladu sa čl. 1.11. djetetom smatra svaku osobu ispod 14. godina, maloljetnik je osoba od 14-18 godina, a s navršениh 18 godina riječ je o

²¹¹Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.18

²¹²Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.18

²¹³Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine, str.25.

punoljetnoj osobi.²¹⁴ Krivični zakon BiH, u glavi XVII „Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom“, propisuje određena krivična djela čija obilježja sadrže seksualnu zloupotrebu djece.²¹⁵ Riječ je o krivičnim djelima: Zasnivanje ropskog odnosa i prevoza osoba u ropskom odnosu (čl. 185), Međunarodnoj trgovini ljudima (čl. 186) te Međunarodnom vrbovanju na prostituciju (čl. 187).²¹⁶ Kvalifikovana okolnost kod ovih krivičnih djela odnosi se na zloupotrebu i eksploataciju djeteta ili maloljetnika te kao takva za sobom povlači teže sankcije. Međutim, nema specifičnih krivičnih djela koja bi regulisala seksualno zlostavljanje onlajn (on-line). S obzirom na činjenicu da seksualno zlostavljanje djece i maloljetnika putem informaciono-komunikacionih sredstava, naročito interneta, kao takvo predstavlja globalnu kriminalnu aktivnost, uzevši u obzir težinu i ozbiljnost posljedica koje pogađaju žrtvu, krivičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta BiH u glavama „Krivična djela protiv polnog integriteta i morala“ i „Krivična djela protiv braka i porodice“, propisana su sledeće krivična djela:²¹⁷ navođenje na prostituciju; trgovina djecom i trgovina ljudima; iskorištavanje djece za pornografiju i iskorištavanje djece za pornografske predstave; proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije; upoznavanje djeteta s pornografijom. Bitno napomenuti da je Lanzarote konvencija u članu 23. zemljama potpisnicama nametnula obavezu preduzimanja odgovarajućih zakonodavnih i drugih mjera kako bi zakonom propisali kao krivično djelo akt vrbovanje djece u seksualne svrhe, uključujući i prijedloge odrasle osobe, upućene maloljetniku putem savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija, da se sretne sa maloljetnikom sa namjerom da počini akt seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe, kao i popratno materijalno djelovanje koje vodi do takvog sastanka. Međutim, takvi oblici seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece još uvijek nisu prepoznati u krivičnom zakonodavstvu u BiH.²¹⁸ Kada je riječ o zastarijevanju krivičnog gonjenja u slučajevima seksualnog nasilja nad djecom, Republika Srpska se nalazi korak ispred

²¹⁴„Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15.

²¹⁵Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine, str.25.

²¹⁶Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15.

²¹⁷Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i digitalnom okruženju u BiH, Save the Children, 2017 godine, str.22.

²¹⁸Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i digitalnom okruženju u BiH, Save the Children, 2017 godine, str.24.

Federacije BiH i Brčko Distrikta BiH jer u njima još uvijek važi pravilo subjektivnog roka zastare koji počinje teći od dana kada je krivično djelo učinjeno.²¹⁹ Neusklađenost krivičnog zakonodavstva u ovom pogledu se izuzetno štetno odražava na djecu žrtve, prvenstveno u različitom tretiranju unutar jedne zemlje, što sigurno ne omogućava zadovoljenje osnovnih posulata krivične pravde.²²⁰

4.2.1.2. Nivo Federacije Bosne i Hercegovine

Odredbama Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, djetetom se smatra svaka osoba mlađa od 14 godina (čl. 2.9.). Sa navršениh 14 godina postaje maloljetnik sve do 18 godina kad stiče punoljetstvo (čl. 2.10).²²¹ U glavi XVII koja se odnosi na Krivična djela protiv polne slobode i morala, riječ je o djelima koja se čine na štetu bilo koje osobe kao što su: silovanje (čl. 203), polni snošaj s nemoćnom osobom (čl.204), polni snošaj zlouporabom položaja (čl. 205), navođenje na prostituciju (čl. 210) i druga djela ako su učinjena na štetu djeteta povlače kvalifikovani oblik i veću kaznu, dok postoje određena krivična djela koja se tiču seksualne eksploatacije djece, dakle dijete kao žrtva je konstitutivni element krivičnog djela, kao što je polni snošaj s djetetom (čl.207), zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom (čl. 209). Isto tako, u istoj se glavi regulišu i tzv. pornografska krivična djela koja se tiču djece kao što su iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (čl. 211) i upoznavanje djeteta s pornografijom (čl. 212).²²²

4.2.1.3. Nivo Republike Srpske

Krivični zakonik Republike Srpske 2017. godine usklađen je sa Lanzarote konvencijom i drugim međunarodnim standardima u ovoj oblasti.²²³ Krivični zakonik Republike Srpske ne daje definiciju djeteta, odnosno maloljetnika, ali je to regulisano u okviru Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku

²¹⁹Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i digitalnom okruženju u BiH, Save the Children, 2017 godine, str.24.

²²⁰Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i digitalnom okruženju u BiH, Save the Children, 2017 godine, str.25.

²²¹Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine, str.25.

²²²„Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11.

²²³Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i digitalnom okruženju u BiH, Save the Children, 2017 godine, str.23.

Republike Srpske.²²⁴ U glavi četrnaestoj, normiraju se krivična djela protiv polnog integriteta.²²⁵ Ta glava uključuje sljedeće inkriminacije: silovanje (čl. 165) i obljuba nad nemoćnim licem (čl. 167). Nadalje, u glavi petnaestoj normiraju se krivična djela protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta u okviru koje se definiše i iskorištavanje kompjuterskih mreža ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta.²²⁶ Glava petnaesta uključuje sljedeće inkriminacije: Obljuba nad djetetom mlađim od 15 godina (čl. 172), Polna zloupotreba djeteta starijeg od petnaest godina (čl. 173), Navođenje djeteta na prisustvovanje polnim radnjama (čl. 174), iskorištavanje djece za pornografiju (čl. 175), iskorištavanje djece za pornografske predstave (čl. 176), upoznavanje djece s pornografijom (čl. 177), iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta (čl. 178), zadovoljenje polnih strasti pred djetetom (čl. 179), navođenje djeteta na prostituciju (čl. 180). U okviru Krivičnog zakonika RS posvećena je posebna glava u kojoj su izdvojena krivična djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta u okviru koje je propisano i krivično djelo iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta, što drugim zakonima u BiH nije propisano.

Gledajući navedena krivična djela, treba reći da je u ovim djelima predviđeno oduzimanje specifičnih predmeta i sredstava i predviđeno je njihovo uništavanje, čime je napravljen pomak u odnosu na prethodni zakon. Takođe, učinjen je pomak kada je u pitanju definisanje određenih oblika nasilja putem interneta kao npr. grooming, sexting i sextortion.²²⁷

4.2.1.4. Nivo Brčko distrikta BiH

Krivični zakon Brčko Distrikta BiH (član 2.11) pod djetetom podrazumijeva svaku osobu mlađu od 14 godina. Status maloljetnika osoba ima do navršениh 18 godina

²²⁴Službeni glasnik Republike Srpske, broj 13/10 i 61/13.

²²⁵„Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 64/17.

²²⁶Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine, str.26.

²²⁷Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine, str.26.

starosti, nakon kojih postaje punoljetna. Ovaj zakon u glavi devetnaest (XIX) normira krivična djela protiv polne slobode i morala.²²⁸ Glava uključuje sljedeće inkriminacije: silovanje (član 200), polni odnos s nemoćnim licem (član 201), polni odnos zloupotrebom položaja (član 202), prinuda na polni odnos (član 203), polni odnos s djetetom (član 204), bludne radnje (član 205), zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom (član 206), navođenje na prostituciju (član 207), trgovina ljudima (član 207a), organizovana trgovina ljudima (član 207b), iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (član 208), upoznavanje djeteta s pornografijom (član 209), rodoskrvnuće (član 210).²²⁹

U odnosu na Krivični zakonik Republike Srpske, ova je glava nešto ekstenzivnija te obuhvata i netipične inkriminacije za ovo zaštićeno dobro.²³⁰ Ovaj zakon reguliše i trgovina ljudima i organizovanu trgovinu ljudima i ako one ne moraju za krajnji cilj imati seksualnu eksploataciju. Ovdje se on-line element pojavljuje samo u krivičnim djelima koja se tiču pornografskih sadržaja i navođenje na prostituciju putem raznih vrsta suvremenih informaciono-komunikacionih sredstava, no međutim, moguće je i da se način izvršenja kroz informaciono-komunikacione tehnologije pojavi i kod drugih krivičnih djela kao, na primjer, zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom, koje se može činiti putem različitih oblika video veza bilo računarnom ili mobilnim telefonom.²³¹

4.2.1.5. Proceduralne odredbe u Bosni i Hercegovini

Kada je riječ o procesuiranju počilaca navedenih krivičnih djela, autori navode da se ono vrši na osnovu državnog zakona te zakonima o krivičnom postupku entiteta i distrikta, koji ovu materiju regulišu na isti način propisujući poseban obzir prema određenim kategorijama djece i maloljetnika u krivičnom postupku. Krivičnim procesnim zakonima u BiH normirana je obveza građana na prijavljivanje izvršenja krivičnih djela (svako je dužan prijaviti krivično djelo jer u suprotnom neprijavlivanje predstavlja krivično djelo, a to je svakako slučaj i u predmetnim krivičnim djelima), ali

²²⁸Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 33/13.

²²⁹Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 33/13.

²³⁰Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine, str.29.

²³¹Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine, str.29.

postoji i dužnost prijavljivanja od strane službenog i odgovornog lica, pri čemu su u takvim okolnostima osobe dužne preduzeti mjere očuvanja tragova krivičnog djela, predmeti na kojima je ili pomoću kojih je ono izvršeno i drugi dokazi.²³² Time i zdravstveni radnici, nastavnici, roditelji, staratelji, usvojitelji i druge osobe ovlaštene ili dužne pružati zaštitu i pomoć maloljetnim osobama, koji saznaju ili o cijene da postoji sumnja da je dijete ili maloljetno lice žrtva seksualnog, fizičkog ili nekog drugog zlostavljanja, dužne su o toj sumnji odmah obavijestiti policiju ili tužilaštvo.²³³ Nadalje, prilikom ispitivanja maloljetnika, postoji dužnost obazrivog postupanja prema djetetu ili maloljetniku, obzirom na njegovu dob, psihofizička obilježja, zrelost, stepen obrazovanja, ono bi se moralo izvršiti uz pomoć edukovane osobe, a ispitivanju mogu prisustvovati roditelji ili druga osoba koja može biti psihološka podrška djetetu.²³⁴ Treba istaći da je na svim nivoima propisana obveza zaštite maloljetnikove privatnosti i privatnog života, a to uključuje i isključenje javnosti iz pojedinih stadijuma krivičnog postupka kad se ocijeni da je to potrebno. Međutim, navodi se i da relevantni zakoni ne predviđaju pravo žrtava, odnosno oštećenih pa ni za određene kategorije žrtava (maloljetnike ili žrtve tzv. „seksualnih delikata“) na tajnost ili zaštitu njihovih ličnih podataka, što često ima za posljedicu sekundarnu viktimizaciju žrtve kroz neprimjeren publicitet.²³⁵ Treba reći i da postoje zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (u Brčko Distriktu, Republici Srpskoj i Federaciji BiH), koji su važni jer prilagođavaju entitetske krivične procedure djeci i maloljetnicima.²³⁶ Neki autori navode da u znatnoj mjeri, zapravo, uklanjaju uočene nedostatke dosadašnjeg postupanja u slučajevima kada su djeca i maloljetnici žrtve različitih krivičnih djela zlostavljanja, a odnose se posebno na procedure ispitivanja.²³⁷ Ovi zakoni određuju pojam djeteta u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta: dijete je

²³²Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine, str.30.

²³³Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine, str.30.

²³⁴Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine, str.30.

²³⁵Bajramović M, Pravna analiza usklađenosti nacionalnog zakonodavstva sa Konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe, Banja Luka- Tuzla, prosinac 2013, str. 21.

²³⁶Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 13/10 od 22. 10. 2010. a primjenjuje se od 01.01.2011. godine, „Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“ broj 44/11, usvojen 24. 11. 2011. godine, a primjenjuje se od decembra 2012. godine te „Službene novine Federacije BiH“, broj 7/14 od 29. 1. 2014.

²³⁷Bajramović, Pravna analiza usklađenosti nacionalnog zakonodavstva sa Konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe, Banja Luka - Tuzla, prosinac 2013, .str.22.

svaka osoba mlađa od 18 godina, a maloljetnik je dijete od 14 do 18 godina starosti. Predviđena je podjela na mlađe maloljetnike (od 14 do 16 godina), na starije maloljetnike (od 16 do 18 godina) i uvode jednu kategoriju mlađih punoljetnika (od 18 do 21 godinu).²³⁸

4.2.1.6. Institucije za borbu protiv visokotehnološkog kriminaliteta i njihovi kapaciteti i saradnja

Moramo istaći da zakonom nisu predviđeni niti određene posebne institucije koje bi se bavile pitanjima visokotehnološkog kriminaliteta i krivičnim djelima usmjerenim protiv djece. Prema pisanjima određenih autora, institucije za borbu protiv visokotehnološkog kriminaliteta, sa posebnim osvrtom na kriminalitet usmjeren protiv djece u Bosni i Hercegovini između ostalih bi bile:²³⁹

- Zakonodavna tijela i nadležni organi na nivou BiH: Parlamentarna skupština BiH, Savjet ili Vijeće ministara, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice u BiH, Ministarstvo pravde, Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo civilnih poslova, Ministarstvo bezbjednosti, Ministarstvo komunikacija i transporta BiH, Direkcija za koordinaciju policijskih tijela, Agencija za istrage i zaštitu (SIPA), Granična policija, Tužilaštvo BiH, Visoko i sudsko tužilačko vijeće BiH, Sud BiH i Regulatorna agencija za komunikacije (RAK).
- Zakonodavna tijela i nadležni organi na entitetskim nivoima: Entitetski parlamenti, Vlade entiteta i kantona, Centri za edukaciju sudija i tužilaca, Ministarstvo pravde RS i FBiH, Ministarstvo rada i socijalne zaštite RS (politike FBiH), Ministarstva unutrašnjih poslova, Tužilaštva, Sudovi, Ministarstva obrazovanja i nauke/prosvjete i kulture, Predškolski zavodi, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS (zdravstva FbiH), Ministarstvo za porodicu, omladinu i sport RS, Agencija za informaciono društvo RS. Treba napomenuti da u okviru MUP-a RS postoji formirano odjeljenje za visokotehnološki kriminalitet koje djeluje i postupa po problematici iz ove oblasti.
- Brčko distrikt BiH: poput dva entiteta, ali pod direktnim suverenitetom BiH, ima svoju policiju koja obezbjeđuje sigurnost i bezbjednost svim građanima u Distriktu i

²³⁸Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine, str. 31.

²³⁹Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.22-25.

djeluje poštujući ljudska prava i osnovne slobode predviđene Ustavom BiH, javno tužilaštvo s nadležnostima na područje Distrikta, te institucije koje se bave zaštitom djece, centar za socijalni rad i sl. Bitno je napomenuti da pripadnici policije Distrikta, u sklopu odsjeka za organizovani kriminalitet i droge, kao i odsjeka za krim-obavještajnu podršku i terorizam, preduzimaju radnje vezane za materijal dobijen eksploatacijom djece u pornografske svrhe.²⁴⁰

Kapaciteti institucija, neophodni za efikasno djelovanje i efikasno obavljanje poslova, podrazumijevaju njihovu tehničku i kadrovsku osposobljenost.²⁴¹ Na osnovu raspoloživih podataka da se zaključiti da kapaciteti institucija u BiH još uvijek nisu na zadovoljavajućem nivou kada je u pitanju suprotstavljanje kriminalitetu počinjenom putem informaciono-komunikacionih tehnologija i internet resursa.

Osim Ministarstva unutrašnjih poslova RS-a, niti jedna druga policijska agencija nema formirano posebno odjeljenje, jedinicu ili instituciju za borbu protiv visokotehnološkog kriminaliteta. Ministarstvo unutrašnjih poslova RS-a, je još u januaru 2010. godine, formirao specijalizovano odjeljenje za sprečavanje visokotehnološkog kriminaliteta u okviru čijih poslova su i zadaci iz oblasti borbe protiv zlostavljanja djece putem IKT-a i interneta.²⁴² Nije poznato da li su postojale neke inicijative u pravcu uspostavljanja sličnih odjeljenja u drugim policijskim agencijama. Kada je u pitanju policijska organizacija u odnosu na rad s djecom, može se primijetiti da ne postoje posebna odjeljenja u policijskim agencijama,²⁴³ samo su postojala u MUP-u RS-a. Nedovoljna znanja iz oblasti visokotehnološkog kriminaliteta upravo su razlog velikog broja neotkrivenih i nedokazanih slučajeva nasilja nad djecom izvršenog putem IKT-a i internet resursa.²⁴⁴

²⁴⁰Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.23.

²⁴¹Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.33.

²⁴²Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.33.

²⁴³Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, 2016. godine, str.33.

²⁴⁴Budimlić, M., Puharić, P. (2008), Kompjuterski kriminalitet: Kriminološki, krivičnopravni, kriminalistički i sigurnosni aspekti, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.

V DIO: INKRIMINACIJA KRIMINALITETA KOJIM SU VIKTIMIZIRANA DJECA U BOSNI I HERCEGOVINI

5.1. Krivična djela visokotehnološkog kriminaliteta usmjerenog protiv djece

U ovom dijelu biće obrazložena krivična djela iz oblasti Krivičnog zakonika Republike Srpske, kojim su viktimizirana djeca, a koja čine potencijalni krivičnopravni okvir prethodno obrazloženih fenomenoloških oblika ispoljavanja krivičnih djela usmjerenih ka djeci, ali svakako ne i jedini, imajući u vidu da se gotovo svako krivično djelo može realizovati uz pomoć IKT-a i interneta, s obzirom na to da je Krivični zakonik Republike Srpske jedini u BiH izdvojio određena krivična djela usmjerena protiv djece kao posebnu oblast u zakonu.

5.1.1 Krivična djela seksualnog zlostavljanje i iskorišćavanje djeteta

Ova grupa krivičnih djela je nova grupacija krivičnih djela u Krivičnom zakoniku Republike Srpske, inkriminisana uglavnom 2017. godine, najvećim dijelom na osnovu obaveza koje proističu iz Lanzerotske konvencije.²⁴⁵ Konvencija nameće obavezu inkriminacije krivičnih djela iz oblasti nasilja u porodici, proganjanja, seksualnog nasilja, uključujući i silovanje, seksualno uznemiravanje, prinudni brak, genitalno sakaćenje žena, prinudni abortus i prinudnu sterilizaciju. Bitno je navesti da Konvencija nije naišla na odobravanje određenih struktura i subjekata u društvu zbog bitne redefinicije tradicionalnih koncepata: pojam roda se opširno navodi, dok se pol primjetno izostavlja, konvencija se zalaže protiv rodni stereotipa u praksi, potencira se rodna inkluzija u školske programe, prevencija diskriminacije se odnosi i na etabrirane kulturološke prakse u društvu, tradicionalno poimanje muško-ženskih uloga, kao i institucija koje iz toga proizlaze.²⁴⁶ Ovu grupu krivičnih djela čine: obljava nad djetetom mlađim od 15 godina (čl. 172), polna zloupotreba djeteta starijeg od petnaest godina (čl. 173), navođenje djeteta na prisustvovanje polnim radnjama (čl. 174), iskorištavanje djece za pornografiju (čl. 175), iskorištavanje djece za pornografske predstave (čl. 176), upoznavanje djece s pornografijom (čl. 177), iskorištavanje

²⁴⁵Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.70-71.

²⁴⁶Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.71.

kompiuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta (čl. 178), zadovoljenje polnih strasti pred djetetom (čl. 179), navođenje djeteta na prostituciju (čl. 180).²⁴⁷

U ovim krivičnim djelima objekat zaštite su djeca, koja se štite od svih oblika seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja od strane odraslih. Štiti se polna sloboda djece, sloboda odlučivanja u sferi polnih odnosa,²⁴⁸ u pogledu stupanja u seksualne odnose ili na drugi način zadovoljenje polnog odnosa. Izvršenjem ovih krivičnih djela, napadom na polnu slobodu povređuju se ili ugrožavaju polni moral i polna čast koji čine bitnu komponentu ljudskog dostojanstva. Polna sloboda uopšteno znači slobodu odlučivanja nekog lica da li će, kada, gdje, kako i s kim stupiti u polne odnose.²⁴⁹

Ova krivična djela potpadaju pod seksualne delikte ili seksualni kriminalitet, iako se jedan dio njih i ne odnosi i ne podrazumijeva seksualni odnos kao element postojanja krivičnog djela. Takođe, je karakteristika i da se ona ostvaruju bez pristanka i saglasnosti žrtve, bez obzira na to da li se radi o pružanju fizičkog otpora ili bez njega.²⁵⁰ Naime, u praksi su sve učestaliji slučajevi seksualnih delikata gdje žrtva nije dala pristanak na seksualni odnos, ali ne pruža otpor²⁵¹ ili nije u stanju da pruži otpor ili nije svesna seksualnog odnosa ili njegovih bitnih odrednica.^{252,253}

U ovoj inkriminaciji kažnjiva je svaka pa i dobrovoljna obljuba ili izjednačena i slučajna polna radnja sa djetetom. Izuzetak predstavlja ukoliko između žrtve i izvršioca ne

²⁴⁷ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 64/17.

²⁴⁸Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.71

²⁴⁹Centar za edukaciju sudija i javnih tužilaca u RS, www.rs.cest.gov.ba/index.php/.../11...mitrovic.../, pristupljeno 12.04.2019 godine.

²⁵⁰Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.71

²⁵¹Na primjer, usled straha od objavljivanja kompromitujućih fotografija žrtva pristaje na seksualni odnos sa izvršiocom, tako da ne pruža fizički otpor, iako ne želi seksualni odnos dobrovoljno.

²⁵²Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.71

²⁵³Na primjer, upotrebom alkohola i droga je moguće eliminisati fizički i drugi otpor žrtve, a time i uticati na odluku žrtve da u takvom stanju stupi u seksualni odnos. Isto tako kao primjer može poslužiti i to: žrtva je pristala na seksualni odnos, ali nije pristala na izivljavanje tokom odnosa, imala zabludu u pogledu starosti izvršioca, nije pristala na seksualni odnos sa više lica, nije pristala na snimanje seksualnog odnosa, a pogotovo ne na dijeljenje i javno objavljivanje tako snimljenog materijala. Primjer za navedeno mogu da budu optužbe protiv Džulijana Asanža za silovanje dvije djevojke. Prema navodima jedne od djevojaka, bila je žrtva prisilnog-nasilnog seksa. Ona navodi da je Asanžu dozvolila da prespava u stanu, nakon čega joj je on, po njenom svjedočenju, strgao odjeću, rastrgao ogrlicu, te joj pokušao razdvojiti noge, držeći je za ruke i onemogućavajući joj pružanje otpora. Žrtva navodi da je tek nakon što je Asanž odlučio da koristi kondom u seksualnom odnosu, ona pristala da se upusti u odnos sa njim. Opširnije u članku, Online vijesti, www.vijesti.me/svijet/navodi-silovanih-svedanki-asanz-voli-da-spavasa-djevicama-clanak-28945.

postoji značajnija i velika razlika u njihovoj duševnoj i tjelesnoj razvijenosti, što je svakako faktičko pitanje koje sud cijeni shodno konkretnim okolnostima angažovanjem vještaka odgovarajuće struke.²⁵⁴

Neka krivična djela imaju kvalifikovani poseban oblik ako su izvršena prema djeci. S obzirom na to da se ovim krivičnim djelima napadaju djeca, te da posljedice nerijetko mogu biti i trajne (i psihičke, i fizičke, i lične, i porodične, i socijalne), ne bi bile neočekivane povremene negativne reakcije javnosti na presude izvršiocima ovih i sličnih krivičnih djela gdje su žrtve djeca, imajući u vidu zapriječene kazne.²⁵⁵²⁵⁶ I sam pokušaj ovog krivičnog djela je kažnjiv. Naime, dok je prethodnim zakonom granica za kažnjivost pokušaja bila tri godine, aktuelnim Krivičnim zakonikom je granica pomjerena na pet godina.²⁵⁷

Kada se govori o izvršiocima seksualnih djela kod kojih je pasivni subjekat djela dijete, treba imati u vidu da se radi o licima koja sa umišljajem vrebaju i iskorištavaju njihove slabosti (emocionalne, psihološke ili fizičke) u seksualne svrhe, te oni predstavljaju seksualne grabljivce (predatore).²⁵⁸ Tokom kriminalističke istrage je potrebno identifikovati i utvriti plan i način pripreme, te samu realizaciju planiranog ili realizovanog krivičnog djela.²⁵⁹ Neke od najčešćih zabluda jesu da se polno zlostavljanje djece pojavljuje samo u određenim zajednicama te u disfunkcionalnim, siromašnim porodicama, da su izvršioци duševno bolesne osobe, pedofili, koje je lako prepoznati, da su izvršioци nepoznate osobe, da se žene ne upuštaju u polno zlostavljanje djece, da su žrtve djevojčice, da našoj vlastitoj djeci ne prijete opasnost i sl.²⁶⁰

²⁵⁴Centar za edukaciju sudija i javnih tužilaca u RS, www.rs.cest.gov.ba/index.php/.../11...mitrovic.../, pristupljeno 12.04.2019 godine.

²⁵⁵Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.72.

²⁵⁶Primjera radi, bračni par Rid (Rid) je u SAD-u kreirao pornografske stranice Cyber Lolitai Child Rapegdje je pretplatnicima omogućavao pristup materijalima dječije pornografije, naplaćujući im pristup. Koliki je promet bio, govori podatak da je za oko godinu dana zaradio oko 1 400 000 dolara. Za navedeno posjedovanje i dijeljenje materijala dječije pornografije u SAD-u su 2001. godine osuđeni su na zatvorsku kaznu u trajanju od 133 godine. Zoran Pavlović, Nikola Petković, Jelena Matijašević – Obradović, Dječja pornografija, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, broj 1, 2014. godine, str. 56.

²⁵⁷„Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 64/17.

²⁵⁸Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.73.

²⁵⁹Zvonimir Ivanović, Oliver Lajić, Korišćenje interneta i rizici po seksualni identitet maloletnika-eksperiment „Krstarica“, Kriminalistička teorija i praksa, Međunarodno kriminalističko udruženje, Zagreb, broj 5, 2016. godine, str. 46.

²⁶⁰Kristina Sanders, Zavođenje djeteta – Kako zaštititi djecu od seksualnog zlostavljanja – smjernice za roditelje i učitelje, VBZ, Zagreb, 2005. godine, str. 12.

5.1.2. Internet i dječija pornografija - legislativa

Pod pojmom „pornografija“ najčešće se podrazumijeva seksualno eksplicitni materijal čiji je primarni cilj izazivanje seksualnog uzbuđenja kod gledalaca.²⁶¹ To je očigledno prikazivanje polnog odnosa ili polnih organa koje nema za cilj edukativnu, naučnu, umjetničku ili sličnu funkciju, već se njen cilj praktično iscrpljuje u podsticanju seksualnog nagona.²⁶²

U prethodnim krivičnim zakonima sam pojam pornografije nije bio normativno određivan, već je to bilo ostavljeno sudskoj praksi da na osnovu objektivnih kriterija procijeni da li se sporni materijal može smatrati pornografijom ili ne, što je u praksi izazivalo velike nedoumice.²⁶³ Kako bi se to izbjeglo u zadnje vrijeme se inkriminacijom aktivnosti u vezi sa dječijom pornografijom, precizno definiše šta se smatra dječijom pornografijom.²⁶⁴

Tako je i u Krivičnom zakoniku Republike Srpske, gdje se navodi da se pod dječijom pornografijom smatra materijal koji vizuelno ili na drugi način prikazuje dijete ili realno prikazano nepostojeće dijete ili lice koje izgleda kao dijete, u pravom ili simuliranom (eksplicitnom) evidentnom seksualnom ponašanju ili koji prikazuje polne organe djece u seksualne svrhe.²⁶⁵

Navedena definicija je svakako solidna osnova za diferencisanje dječije pornografije, ali u praksi je prisutan niz problema u vezi sa navedenim. Oni se kreću od graničnih slučajeva dječije pornografije (poput erotike, pseudopornografije, dječijeg modelinga) preko forme i sadržaja dječije pornografije do problema utvrđivanja starosti lica na

²⁶¹Vukan Slavković, Krivičnopravno regulisanje pornografije u savremenom zakonodavstvu, Pravni zapisi, Univerzitet Union, Beograd, broj 2, 2014. godine, str. 480.

²⁶²Dragan Jovašević, Leksikon krivičnog prava, Službeni glasnik, Beograd, 2006. godine, str. 582.

²⁶³Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.80.

²⁶⁴Sa krivičnopravne strane, insistira se na neophodnosti da se pojam pornografije nedvosmisleno odredi zbog poštovanja načela zakonitosti, preciznije, nemogu se stvarati inkriminacije na jedan opšti način, po principu sličnosti, što znači da je zabranjeno kreirati krivična djela i kazne za njih putem analogije. Milan Škulić, Načelo zakonitosti u krivičnom pravu, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, broj 1, 2010. godine, str. 66-107.

²⁶⁵Službeni glasnik RS broj 64/17.

inkriminisanim materijalima.²⁶⁶ Poseban problem je identitet zlostavljane djece na inkriminisanim materijalima.²⁶⁷

Krivičnim zakonikom Republike Srpske krivična djela iz oblasti pornografije usmjerene ka djeci su predviđena u XV glavi pod nazivom Krivična djela „seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta“. To su sledeća krivična djela: iskorištavanje djece za pornografiju, iskorištavanje djece za pornografske predstave, upoznavanje djece s pornografijom.

Zakonom nije precizirano o kakvom materijalu se radi, niti u kakvom je on obliku, iz čega proističe da se pod ovim podrazumijeva i elektronski materijal, ali i štampani materijal, kao i određeni predmeti koji prikazuju polne organe djece u seksualne svrhe.²⁶⁸ Da bi određeni materijal bio okvalifikovan kao materijal dječije pornografije, ne mora da prikazuje samo djecu u seksualnom odnosu, već se može da vrši prikazivanje polnih organa djece u seksualne svrhe ili simuliranje seksualnog odnosa djeteta. Takođe, kada je u pitanju elektronski materijal, pod njim se primarno podrazumijevaju snimci i fotografije, ali mogu biti i ilustracije i animirani crtani filmovi, pogotovo imajući u vidu odredbu da se pod dječijom pornografijom percipira i simulirano (eksplicitno) seksualno ponašanje.²⁶⁹ Isto tako, pod pornografskim materijalom bi se, pod određenim uslovima, mogao smatrati i tekstualni materijal, međutim, za očekivati je da dokazivanje ovog svojstva kod pojedinih tekstova i sličnog materijala bude povezano sa nizom teškoća.²⁷⁰²⁷¹

²⁶⁶Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.80.

²⁶⁷U jednoj od prvih većih akcija na suzbijanju dječije pornografije na internetu koja je vođena povodom pedofilske mreže Wonderland Club, policija je pronašla fotografije i video snimke više od 1 200 polno zlostavljane djece, od kojih je samo njih tridesetak identifikovano tokom postupka. Inače, još prije deset godina se smatralo da na internetu kruže fotografije 10 000-20 000 žrtava dječije pornografije. Sergej Uljanov, Zvonimir Ivanović, *Seksualna eksploatacija dece sa aspekta uporedno pravne analize međunarodne saradnje u kriminalističkim istragama*, Evropsko zakonodavstvo, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, broj 29-30, 2009. godine, str.172.

²⁶⁸Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.81.

²⁶⁹ Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.81.

²⁷⁰Pojedine države poput Austrije i Irske takođe u krivičnim zakonima imaju inkorporirane odredbe kojima se zabranjuje i ovakva, pisana vrsta pornografskih materijala. Sergej Uljanov, Zvonimir Ivanović, *op. cit.*, str. 182.

²⁷¹U predmetu Akdaş protiv Turske utvrđena je povreda prava na slobodu izražavanja, koja se sastojala od zabrane prevoda klasičnog književnog djela koje je sadržavalo grafičke opise seksa. Podnosilac tužbe bio je turski izdavač koji je objavio turski prevod erotskog romana „Jedanaest hiljada buzdovana“ francuskog pisca Guillaumea Apollinairea. Knjiga je sadržavala grafičke opise polnog odnosa,

Pod dječijom pornografijom smatraju se i stari filmovi i snimci, snimljeni zastarjelim tehnikama (analognim kamerama i foto-aparatima), pogotovo ukoliko su prevedeni u digitalnu formu. Ovo je bitno navesti zato što se smatra da ogromna količina dječije pornografije tokom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog vijeka i danas čini najveći segment dječije pornografije na internetu, jer se time praktično sačuvala cjelokupna rana produkcija, omogućivši dalju, sekundarnu viktimizaciju zlostavljane djece.²⁷²

Veliki problem kod pornografije predstavlja pitanje da li se na njoj prikazuje dječija pornografija ili ne, odnosno da li je na njima dijete ili je odrasla osoba.²⁷³ To je veoma bitno kako sa viktimološkog, tako i sa kriminalističkog aspekta. Sa kriminalističkog aspekta je bitno navesti da za kvalifikaciju materijala kao dječije pornografije često nije dovoljno da se smatra da taj materijal, prema logici stvari, prikazuje dijete ili nekog ko izgleda kao dijete.²⁷⁴ S obzirom na to da se pod dječijom pornografijom (ukoliko imamo u vidu da se pod djetetom smatraju lica uzrasta do 18 godina) smatra materijal na kojem su prikazana i lica do ovog uzrasta, svakako da ovo pitanje dobija na kompleksnosti, mnogo većoj nego što bi se na početku smatralo.²⁷⁵ S obzirom na to da se ovo krivično djelo može izvršiti samo sa umišljajem, veoma je bitno dokazati da je izvršilac znao da je žrtva dječije pornografije zaista dijete mlađe od 18 godina.²⁷⁶

uključujući sadomazohizam, vampirizam i pedofiliju. Turski izdavač krivično je procesuiran i osuđen zbog toga što je objavio materijal koji bi mogao pobuditi seksualnu želju. Izdavač se žalio Sudu tvrdeći da knjiga koju su napisali književni stručnjaci ne sadrži nikakav nasilni prizvuk, te da njen duhovit i pretjeran ton više gasi seksualnu želju nego što je budi. Sud je smatrao da je država Turska osudom prekršila pravo na slobodu izražavanja. Iako je u presudi istaknuto da uslovi za kvalifikaciju morala variraju s obzirom na vrijeme i mjesto, čak i unutar jedne zemlje, te da su nacionalne vlasti u boljoj poziciji da sude u ovim slučajevima od Evropskog suda, Sud je ipak konstatovao da turske vlasti nisu primijenile pravi standard. Ivica Kokot, op. cit., str. 239.

²⁷²Zoran Pavlović, Nikola Petković, Jelena Matijašević -Obradović, Dječja pornografija, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, broj 1, 2014. godine, op. cit., str. 51. Primjera radi, slučaj britanske djevojčice Helene, koja je zlostavljana od oca više od deceniju, a čije fotografije, proizvedene osamdesetih godina, predstavljaju jednu od najtraženijih internet pornografskih kolekcija do danas. Philip Jenkins, Beyond tolerance: child pornography on the Internet, New York Press, 2001. godine.

²⁷³Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.82.

²⁷⁴Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.82.

²⁷⁵Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.82.

²⁷⁶Imajući u vidu da dobrovoljni seksualni odnos sa djetetom starijim od 15 godina nije inkriminisan (osim ukoliko se ne radi o velikoj nesrazmjeri u zrelosti i uzrastu ili imajući u vidu svojstvo izvršioca), dolazi se do neobične situacije gdje je dozvoljeno stupati u takve odnose, ali ih nije dozvoljeno snimati, odnosno posjedovati taj materijal. Iako se to čini apsurdnim, objašnjenje možda predstavlja i to što se smatra da osobe od 15 do 18 godina možda i jesu tjelesno, emocionalno i seksualno sposobne za

Bitno je naglasiti da se prilikom pretresanja računara, te prilikom digitalnog vještačenja, stručna lica koja vrše pretresanje, kao i vještaci koji vrše digitalno vještačenje ne bi trebalo da se izjašnjavaju o uzrastu lica koja se nalaze na spornim fotografijama.²⁷⁷ To bi se trebalo prepustiti vještacima antropološke struke. Ovo se odnosi čak i na one slučajeve gdje se na osnovu opšteg znanja i iskustva, te indicija može pretpostaviti uzrast djeteta, međutim, to nije domen vještačenja ove vrste vještaka.²⁷⁸ I nakon što se utvrdi da su to djeca na spornom materijalu, problem se može pojaviti da li je sporni materijal pornografija ili erotika ili neki drugi sadržaj.²⁷⁹

Sljedeći granični slučaj pornografije svakako izaziva veće probleme u praksi, čak i dotle da se djelimično smatra i neinkriminisanim, iako nesumnjivo ima veze sa dječijom pornografijom.²⁸⁰ To se odnosi na dječiji modeling i na sajtove sa oviakvim sadržajima. Ovi sajtovi predstavljaju novu fenomenološku formu koja značajno pomjera granice dječije pornografije, posljedično postavljajući pitanje i zaobilaznih puteva legalizacije seksualne eksploatacije djece.²⁸¹ Pomenuti koncept, koji posljednjih desetak godina bilježi značajan porast, čine stotine veb-sajtova u okviru kojih su prikazane djevojčice mlađe od trinaest, a često i na uzrastu od svega pet ili šest godina, koje poziraju u naglašeno seksualizovanim pozama, u poluprovidnim i mokrim majicama, sugestivno

seksualni odnos, međutim, svakako da nisu dovoljno zrele da uvide viktimizirajući karakter vlastitog pornografskog materijala u budućnosti. Aleksandar Miladinović, op. cit. str. 82.

²⁷⁷Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.82.

²⁷⁸U jednoj od žalbi u predmetu dječije pornografije, branilac postavlja tvrdnju da se jedino na osnovu ličnih dokumenata može utvrditi da li je neko lice maloljetno, odnosno mlađe od 18 godina, te da je u konkretnom slučaju identifikacija lica koja se nalaze na materijalu koji je pronađen u računaru okrivljenog izostala, nepoznato je ko su lica za koje sud utvrđuje da su maloljetna. Prema navodima žalbe to nije moguće utvrditi samo posmatranjem, jer akteri nekih od tih fajlova očigledno nisu djeca, već tjelesno i polno formirana lica, pa je jedan od prijedloga branioca da se identifikacija mogla izvršiti preko proizvođača ili distributera filma, putem prepoznavanja ili putem međunarodne pravne pomoći, ili da se mora pribaviti nalaz i mišljenje vještaka antropologa ili drugih medicinskih stručnjaka, koji bi na osnovu naučnih metoda procijenili starosnu dob spornih lica u tim fajlovima. Grupa autora, *Visokotehnološki kriminal...*, op. cit., str. 139.

²⁷⁹Kada je u pitanju diferencijacija između erotike i pornografije, smatra se da ona nije teško uočljiva, s obzirom na to da erotika ima elemente umjetnosti, odnosno da je prikazivanje golog tijela, povezano sa isticanjem ili ukazivanjem na umjetničke domete ili ideje autora. Međutim, kada je u pitanju dječija erotika, tu ipak nije lako povući granicu i ovom problemu se treba pristupiti mnogo opreznije. Naime, jasno je da pedofili mogu prikupljeni materijal prikazivati kao erotski kako bi prikriili stvarne namjere kreiranja takvog materijala. Aleksandar Miladinović, op. cit. str. 83.

²⁸⁰Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.83.

²⁸¹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.83.

upućujući ka seksualnim radnjama.²⁸²²⁸³ Kako bi se obezbijedili od svih oblika neugodnosti od strane relevantnih organa, na ovim stranicama se uvijek navodi da su apsolutno legalni, te da je materijal na njima snimljen bez upotrebe fizičkog nasilja i prisile, uz obaveznu pisanu saglasnost roditelja.²⁸⁴ Na taj način i pored očiglednosti prirode vizuelnih sadržaja, procesuiranje i dokazivanje pred pedofilskih namjera u dosadašnjoj pravnoj praksi praktično je bilo nemoguće.²⁸⁵ S obzirom na to da u ovim slučajevima nije evidentan eksplicitan seksualni odnos, kao ni prikazivanje genitalija djece, konzumenti, kreatori, distributeri ili lica koja posjeduju ovaj materijal se nerijetko brane da taj materijal predstavlja erotski, a ne pornografski materijal, odnosno da on predstavlja dječiju erotiku, a ne dječiju pornografiju.²⁸⁶ Bez obzira na ovo konačnu odluku o tome donosi sud u sudskom postupku, ali se u dokaznom postupku sudu trebaju ponuditi dokazi na osnovu kojih su organi gonjenja procijenili da je sporni materijal pornografskog karaktera. Često se navodi da tom prilikom standardi koji važe za određivanje da li je određeni materijal pornografskog karaktera (odnosno, da li predstavlja odrasle ljude kao objekte na pornografskom materijalu), ne moraju da važe i kada je u pitanju diferencijacija dječije pornografije.²⁸⁷ U praksi različitih država je veliki broj različitih kriterijuma i standarda na osnovu kojih se određuje da li je određeni materijal pornografskog karaktera ili nije, a prisutni su i problemi prilikom tumačenja. U tabeli koja je prikazana ispod biće prikazani izvori koji se koristi na našim prostorima:

²⁸²Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.83.

²⁸³Clay Calvert, *The perplexing problem of child modeling web sites: quasi-child pornography, and calls for new legislation*, California western law review, broj 2, 2004. godine, str. 233 . Vođeni lingvističkim konstruktom prepubescentnog manekenstva, neupućeni mogu pomisliti da dati fenomen predstavlja već dobro poznato angažovanje isuviše mladih djevojaka od strane modnih kompanija, a u okviru globalne komodifikacije seksualnosti, preteen modeling sajtovi na najočigledniji način zapravo predstavljaju kvalitativno drugačiju ravan seksualne eksploatacije. Kao najočigledniji dokaz ove tvrdnje svjedoči i to da prostim pregledom datih sajtova i pored navođenja da se problematične stranice tiču manekenstva, ni jedna od njih ne reklamira bilo koji odjevni predmet niti nudi mogućnost kupovine odjeće na bilo koji način. Pa ipak, pristup ovim sajtovima nije besplatan. Naime, osim promotivnih galerija u okviru kojih su prikazane pojedine, prethodno opisane fotografije djece, pristup zanimljivijim i mnogobrojnijim sadržajima se plaća između 15 i 30 \$ mjesečno u zavisnosti od vrste pretplate. Zoran Pavlović, Nikola Petković, Jelena Matijašević-Obradović, op. cit., str.53.

²⁸⁴Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.84.

²⁸⁵Zoran Pavlović, Nikola Petković, Jelena Matijašević-Obradović, *Dječja pornografija*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, broj 1, 2014. godine, op. cit., str. 54.

²⁸⁶Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.84.

²⁸⁷Dalida Ritosa, *Seksualni delikti na štetu djece*, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutrašnjih poslova Hrvatske, Zagreb, 2007. godine.

Nivo	Naziv i tip fotografije	Opis sadržaja fotografije
I	Indikativne	Fotografije koje nisu erotskog ili seksualnog sadržaja, koje prikazuju djecu u donjem vešu, kupaćim kostimima, itd. Fotografije iz komercijalnih izvora (modnih magazina i sl.) ili porodičnih albuma, to su najčešće fotografije djece koja se igraju u normalnim okolnostima, u čijem kontekstu ili organizaciji fotografije kolekcionar ukazuje na prikladnost.
II	Nudističke	Fotografije gole ili polugole djece u odgovarajućim nudističkim postavkama, ali iz legitimnih izvora (nudističke internet stranice i sl.).
III	Erotske	Potajno snimljene fotografije djece na dječijim igralištima ili drugim sigurnim okruženjima u donjem vešu ili sa različitim stepenom golotinje.
IV	Pozirajuće	Fotografije u kojima djeca poziraju, djelimično obučena ili gola (gdje količina fotografija, njihov kontekst i organizacija upućuju na seksualni interes).
V	Erotske pozirajuće	Fotografije u kojima djeca poziraju, djelimično obučena ili gola u seksualno uzbuđujućim ili provokativnim pozama.
VI	Eksplicitno erotske pozirajuće	Fotografije koje naglašavaju genitalna područja u kojima je dijete golo, djelimično ili potpuno odjeveno.
VII	Eksplicitne seksualne aktivnosti	Fotografije koje uključuju uzajamno dodirivanje i samomasturbaciju, oralni seks i odnos djeteta prema djetetu, ali ne uključuje odrasle.
VIII	Zlostavljanje	Fotografije djece izvrnute seksualnom zlostavljanju, uključujući „digitalni“ (montirani) dodir, koji uključuje odrasle.
IX	Brutalno zlostavljanje	Fotografije seksualnog zlostavljanja, koje uključuju seksualni odnos, masturbaciju i oralni seks sa odraslim.
X	Sadističke (sodomija)	fotografije koje prikazuju vezano dijete, bičevanje ili na kojima je ono na drugi način predmet nanošenja bola, fotografije na kojima se životinje uključuju u neki oblik seksualnog ponašanja s djetetom.

Tabela 2. Tipologija fotografija dječije pornografij e²⁸⁸

5.1.3. Iskorištavanje djece za pornografiju

Zakonom je propisano, tačnije članom 175 KZ RS propisano je krivično djelo iskorištavanje djece za pornografiju²⁸⁹ koje je inkriminisano u tri stava. Takođe, se navodi šta se smatra dječijom pornografijom.

U prvom stavu je propisano da ovo krivično djelo čini onaj ko navodi dijete na učestvovanje u snimanju dječije pornografije ili ko organizuje ili omogući snimanje

²⁸⁸Max Taylor , Ethel Quayle, Child pornography: an Internet crime, Brunner-Routledge, 2003. godine, preuzeto iz: Elmedin Muratbegović, Eneid Hasanović, op. cit., str. 26 . Pored navedene tipologije, u pravnom sistemu SAD-a je bila korišćena i SAP i COPINE nomenklatura čija je karakterizacija i klasifikacija drugačija. Opširnije u Vladica Babić, op. cit., str. 180.

²⁸⁹ Službeni glasnik RS broj 64/17.

dječije pornografije, dok se u drugom stavu navodi da ovo krivično djelo čini i onaj ko neovlašteno snimi, proizvede, nudi, čini dostupnim, distribuira, širi, uvozi, izvozi, pribavlja za sebe ili za drugoga, prodaje, daje, prikazuje ili posjeduje dječiju pornografiju ili joj svjesno pristupa putem računarske mreže.²⁹⁰ U trećem stavu je propisano da ovo krivično djelo čini i onaj ko upotrebom sile, prijetnje, obmane, prevare, zloupotrebom položaja ili teških prilika djeteta ili odnosa zavisnosti, prisili ili navede dijete na snimanje dječije pornografije.²⁹¹

Ukoliko se u vidu imaju prethodno obrazloženi fenomenološki obrasci ispoljavanja pornografije, pedofilije i sekstoržna u internet okruženju razumljivo je da se te radnje mogu posmatrati i kroz ovo krivično djelo.

Kada je u pitanju prvi stav, razumljivo je da je samo navođenje djeteta da učestvuje u snimanju dječije pornografije inkriminisano, podrazumijevajući pod navedenim i navođenje putem interneta (npr. društvenih mreža), sa prethodno ostvarenom komunikacijom gdje dijete i ne mora biti u potpunosti svjesno šta se traži od njega i na koji način će se snimljeni materijal koristiti.²⁹² Snimanje, nuđenje, činjenje dostupnim, distribuiranje, širenje, pribavljanje za sebe ili za drugoga, prodaja, prikazivanje ili posjedovanje dječije pornografije ili svjesno pristupanje putem računarske mreže su alternativno određene radnje izvršenja ove inkriminacije propisane u stavu 2²⁹³ za koje je razumljivo da mogu biti izvršene putem IKT-a i interneta. Kada su u pitanju ove radnje izvršenja, možemo izdvojiti:

- ✚ Naprimjer snimanje dobrovoljnog seksualnog odnosa između žrtava za određenu naknadu ili sličnu uslugu, a snimanje se realizuje preko veb kamere uživo ili se dijete navodi da kreira dječiju pornografiju.²⁹⁴
- ✚ Nuđenje podrazumijeva da izvršilac dječiju pornografiju nudi preko komunikacionih kanala npr. interneta, bez obzira kako je došao do nje.
- ✚ Činjenje dostupnim dječije pornografije podrazumijeva, postavljanje nedozvoljenih sadržaja on-lajn kako bi se omogućio pristup drugim licima ili

²⁹⁰ Službeni glasnik RS broj 64/17.

²⁹¹ Službeni glasnik RS broj 64/17.

²⁹² Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.74.

²⁹³ Službeni glasnik RS broj 64/17.

²⁹⁴ Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.74.

pravljenje pornografskih stranica na internetu. Ova odredba pokriva i slučajeve kada se čine dostupnim grupe hiperlinkova ka sadržajima dječije pornografije kako bi se omogućio pristup nedozvoljenim sadržajima.²⁹⁵

- ✚ Distribucija podrazumijeva dostavljanje nedozvoljenih pornografskih sadržaja drugim osobama uz upotrebu računarskih mreža, a samim tim i putem IKT-a. Distribucija podrazumijeva da se dječija pornografija sa jednog mjesta širi i prosleđuje većem broju korisnika interneta;²⁹⁶
- ✚ Pribavljanje za sebe ili za drugo lice obuhvata pribavljanje materijala na razne načine, odnosno dolazak u posjed, na bilo koji način, do dječije pornografije (skidanjem sa interneta, kupovinom filmova i sl.)²⁹⁷
- ✚ Prodaja dječije pornografije putem interneta podrazumijeva da se zainteresovani kupci pronalaze putem internet resursta i IKT-a, te da im se dječija pornografija nakon uplate učini dostupnom ili da im se proslijedi, preko informaciono-komunikacionih kanala.²⁹⁸
- ✚ Prikazivanje dječije pornografije korištenjem interneta podrazumijeva da se nalozi i drugi resursi koriste za prikazivanje dječije pornografije.²⁹⁹ U ovom slučaju se može raditi i o kompromitujućem materijalu koji je nastao kao rezultat sekstinga ili čak i sekstoržna.³⁰⁰
- ✚ Pod posjedovanjem dječije pornografije bi se moglo podrazumjevati da korisnik interneta na vlastitom sajtu ili profilu posjeduje određeni dječiju pornografiju, naravno ukoliko je istu snimio na svoj profil.³⁰¹³⁰²

²⁹⁵Grupa autora, *Suzbijanje visokotehnološkog kriminala*, Udruženje javnih tužilaca i zamjenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2010. godine, str. 57.

²⁹⁶Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.74.

²⁹⁷Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.74.

²⁹⁸Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.75.

²⁹⁹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.75

³⁰⁰Izvršilac je oglašen krivim zato što je iskoristio dijete od 13 godina za proizvodnju fotografija i snimaka pornografskog sadržaja ozbiljnom prijetnjom da će golišave fotografije, koje mu je ona prethodno prosljedila usljed gruminga, postaviti na internet, nakon čega je od nje tražio da se skida pred kamerom ličnog lap-topa (da prikazuje gole grudi i polni organ), te da mu prosljeđuje tako kreirane video snimke, što je ona zbog straha i činila. Ovaj pornografski materijal je čuvao na svom računaru. Kada je žrtva prekinula kontakt sa njim, svoje prijetnje je ostvario tako što je kompromitujući materijal postavio na profil oštećene, te ih je poslao i dijelu njenih prijatelja. Aleksandar Miladinović, op. cit. str.75.

³⁰¹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.76

Treći stav ovog krivičnog djela podrazumijeva, između ostalog, i varijaciju sekstoržna kao oblika ispoljavanja seksualnog nasilja prema djeci na internetu, prilikom čega je dijete primorano, usljed primjene sile, prijetnje, obmane ili prevare da učestvuje u snimanju materijala koji se može podvesti pod dječiju pornografiju.³⁰³

5.1.4. Legislativa iskorištavanja djece za pornografske predstave

Krivično djelo iskorištavanje djece za pornografske predstave iz člana 176 KZ RS³⁰⁴ je takođe, krivično djelo koje se može izvršiti putem informaciono-komunikacionih tehnologija i internet resursa. Imajući u vidu opis ovog krivičnog djela, može se zaključiti da je izvršenje ovog krivičnog djela primarno vezano za IKT i internet okruženje, a tek potom za realno okruženje. Stavom 1 je predviđeno da ovo krivično djelo čini lice koje navodi dijete na učestvovanje u pornografskim predstavama, što se smatra osnovnim oblikom, dok se težim oblikom koje je propisano u stavu 2 smatra navođenje ili prisiljavanje djeteta na učešće u pornografskim predstavama upotrebom sile, prijetnje, obmane, prevare, zloupotrebom položaja ili teških prilika djeteta ili odnosa zavisnosti.³⁰⁵ Stavom 3 je inkriminisano i gledanje pornografske predstave uživo ili putem komunikacijskih sredstava ako je izvršilac znao ili je trebalo i mogao da zna da u njoj učestvuje dijete.³⁰⁶

Pod navođenjem treba shvatiti sve one radnje kojima se kod djeteta stvara ili učvršćuje odluka da pred izvršiocem ili drugim licem vrši takve radnje.³⁰⁷ Pornografska predstava se odnosi na live show i peep show i ovo krivično djelo se realizuje po narudžbi –

³⁰²Bitno navesti da se, prema određenim istraživanjima, oko 30% lica koja posjeduju dječiju pornografiju kasnije odluči i za kontaktne forme seksualnog zlostavljanja djece. Nikola Petković, Jelena Dimitrijević, M. Đorđević, Seksualna zloupotreba dece – teorijski modeli eksplanacije, Socijalna misao, broj 3, 2011. godine. Uz to, prema istraživanju koje je 1997. godine provela Inspekcija poštanske službe u SAD-u, od ukupno 828 uhapšenih osoba zbog posjedovanja dječije pornografije, njih više od 35% je prije seksualno iskorištavalo djecu, to kao i neka druga istraživanja, vode konstataciji da su osobe koje posjeduju dječiju pornografiju sklonije stvarnom ili potencijalnom seksualnom zlostavljanju djece. Davor Derenčinović, Dječija pornografija na internetu – o kažnjivosti posjedovanja i virtualnoj dječijoj pornografiji, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, broj 1, 2003. godine, str. 11.

³⁰³Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.77.

³⁰⁴Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁰⁵Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁰⁶Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁰⁷Grupa autora, Komentari krivičnih/kaznenih zakona u BiH, Savjet Evrope, Sarajevo 2005 godine, op. cit., str. 1588.

moderator pronalazi klijente, te ugovara sadržaj pornografske predstave koja se najčešće realizuje uživo preko IKT-a i komunikacionih kanala uz podršku internet resursa.³⁰⁸

Kao kriminološko-fenomenološki oblik ispoljavanja ove inkriminacije primarno se javlja uz prenos uživo, odnosno snimanje i prikazivanje snimka u realnom vremenu koji prikazuje pornografsku predstavu sa djecom, a nerijetko predstavlja i dječiju pornografiju.³⁰⁹ Usljed navedenog, ovo krivično djelo čini i onaj ko navodi dijete da učestvuje u tim predstavama, dok teži oblik predstavlja navođenje ili prisiljavanje djeteta da učestvuje u ovim predstavama upotrebom sile, prijetnje, obmane, prevare, zloupotrebom položaja ili teških prilika djeteta ili odnosa zavisnosti, a takođe je inkriminisano i samo gledanje ovih predstava uživo ili putem određenih sredstava ukoliko je znao ili je trebao i mogao da zna da u njima učestvuje dijete.³¹⁰

Organizovanje ovih radnji nije inkriminisano ovim članom KZ RS. To je svakako iznenađujuće, ukoliko se zna da je za ovu inkriminaciju, pored pronalaska i navođenja djece za učešće u pornografskim predstavama, neophodno i pronaći lica koja će gledati takve predstave, najčešće i plaćati za to.³¹¹ Organizacija ove aktivnosti za izvršenje krivičnog djela bi se djelimično mogla podvesti pod krivično djelo iskorištavanje djece za pornografiju³¹² jer se pod radnjom izvršenja ovog krivičnog djela podrazumijeva, i organizovanje ili omogućavanje snimanja dječije pornografije. Takođe, krivično djelo iskorištavanje djece za pornografiju čini onaj i ko nudi dječiju pornografiju, što bi predstavljalo i nuđenje gledanja pornografskih predstava u realnom vremenu, imajući u vidu da ovo čini sadržaj prenosa uživo putem IKT-a i interneta.³¹³ Ovo krivično djelo može biti realizovano i bez bilo kakve organizacije, nr. navođenjem jednog lica.³¹⁴

³⁰⁸Vukan Slavković, Krivičnopravno regulisanje pornografije u savremenom zakonodavstvu, Pravni zapisi, Univerzitet Union, Beograd, broj 2, 2014. godine, str. 483.

³⁰⁹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.91.

³¹⁰Interesantno je to da je u austrijskom krivičnom zakoniku, inkriminacijom krivičnog djela iskorištavanje maloljetnika za pornografiju i pornografske predstave, kao privilegovani oblik predviđeno ukoliko izvršilac putem interneta pristupa odgovarajućim pornografskim sajtovima sa snimcima maloljetnih lica. Dragan Jovašević, Dete – žrtva seksualnog nasilja u švedskom, austrijskom i ruskom pravu, Godišnjak Fakulteta pravnih nauka, Univerzitet Apeiron, Banja Luka, broj 7, 2017. godine, str. 62.

³¹¹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.92.

³¹²Službeni glasnik RS broj 64/17.

³¹³Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.92.

³¹⁴Kao primjer može se navesti da su trojica izvršilaca djeteta iskoristili za proizvodnju audio-vizuelnog materijala pornografske sadržine i pornografsku predstavu tako što su žrtvu nagovorili da ima seksualni odnos sa kobilom, za to vrijeme je jedan izvršilac kobilu držao za uzde onemogućavajući da se udalji,

Seksualno nasilje prema djeci preko interneta i IKT-a, odnosno praktični oblici konkretizacije sekstoržna, te oblici ispoljavanja pornografije putem internet resursa u kojima su akteri djeca su oblici ispoljavanja krivičnog djela iskorišćavanje djece za pornografske predstave.³¹⁵ Bitno je navesti da učešće djece u pornografskim predstavama može biti i voljno, iako je ovdje pitanje koliko je njihovo znanje i svijest o vlastitoj viktimizaciji u ovim radnjama.³¹⁶³¹⁷ Sam pristanak djeteta da učestvuje u pornografskoj predstavi ne isključuje postojanje krivičnog djela.

5.1.5. Upoznavanje djece s pornografijom

Članom 177 KZ RS propisano je ko djetetu mlađem od petnaest godina proda, pokloni, prikaže ili javnim izlaganjem, posredstvom komjuterske mreže ili drugih vidova komunikacije ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audiovizuelni materijal ili druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu, čini krivično djelo upoznavanje djece sa pornografijom.³¹⁸

Ovo krivično djelo je u bliskoj vezi sa prethodno navedenim krivičnim djelima, a kao fenomenološki oblik ispoljavanja se takođe, mogu pojaviti seksting, prenos uživo, te pornografija, ali je ovo krivično djelo moguće učiniti i na mnoštvo drugih načina u internet okruženju. Naprimjer, „ukoliko se u okviru hejterskih grupa ili u okviru zatvorene grupne komunikacije u kojima učestvuje i dijete mlađe od petnaest godina postavi snimak ili fotografija ili drugi pornografski sadržaj, čini se ovo krivično djelo“.³¹⁹ Ovo se može učiniti i postavljanjem pornografskog sadržaja putem naloga na internetu, pod uslovom da je dijete vidjelo ovakav sadržaj. Samo postavljanje ovog sadržaja npr. u okviru društvene mreže gdje je i dijete mlađe od 15 godina član ne mora

drugi okrivljeni je držao rep kobile kako bi žrtvi omogućio da ima seksualni odnos sa kobilom, dok je treći izvršilac navedeno snimao mobilnim telefonom, a potom je snimak postavio na Jutjub. Aleksandar Miladinović, op. cit. str. 92.

³¹⁵Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.92.

³¹⁶Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.92.

³¹⁷Primjera radi, izvršilac je na Fejsbuku kreirao više lažnih profila te je preko njih stupao u komunikaciju sa maloljetnicama, da bi potom od njih tražio i dobijao seksualno eksplicitne fotografije. Nakon toga ih je ucjenjivao da će objavljivati te fotografije, tražeći da mu one pred kamerama izvede pornografske i seksualne predstave u cilju samozadovoljavanja. Tako kreirane snimke je sačuvao na mobilnom telefonu, kao i na lažnim profilima na Fejsbuku, da bi potom te snimke prodavao za iznos od oko 50 evra, dostavljajući ih kupcima preko Fejsbuka ili preko MMS-a. Aleksandar Miladinović, op. cit. str. 92.

³¹⁸Službeni glasnik RS broj 64/17.

³¹⁹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.93.

odmah značiti postojanje ovog krivičnog djela, jer je potrebno dokazati da je dijete u okviru te društvene zajednice, stvarno i bilo izloženo tom pornografskom materijalu ili mu je bio dostupan.³²⁰ Ovo krivično djelo se može izvršiti i kada se djetetu posredstvom informaciono-komunikacione tehnologije proslijede fotografije pornografskog sadržaja ili mu se proslijede adresa pornografskih stranica sa ciljem da ono njima pristupi.³²¹ Bitno je reći da ukoliko dijete ne pristane, i samo izlaganje tome predstavlja radnju ovog krivičnog djela, a takođe, potrebno je dokazati da je izvršilac znao da dijete ima manje od 15 godina. Zakonom je propisano da se pornografijom smatra materijal koji vizuelno ili na drugi način prikazuje lice u pravom ili simuliranom evidentnom seksualnom ponašanju ili koji prikazuje polne organe ljudi u seksualne svrhe.³²² Za razliku od dječije pornografije, gdje se smatra da dječiju pornografiju predstavljaju i animirani filmovi, to kod pornografije nije slučaj.³²³ Glavna namjera ovog člana je zaštita djece od otkrivanja stvari koje još nisu u potpunosti sposobni shvatiti, niti donijeti vlastito mišljenje, ali i pokušaj da se pedofili, koji često koriste pornografske materijale kao način privlačenja novih žrtava na internetu, spriječe na početku.³²⁴

5.1.6. Legislativa inkriminacije iskorištavanja kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima u kontekstu vršenja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta

Članom 178 KZ RS propisano je krivično djelo iskorištavanje kompjuterske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta koje čini onaj ko sa djetetom, koristeći kompjutersku mrežu ili komunikaciju drugim tehničkim sredstvima, dogovori sastanak radi vršenja obljuje ili sa njom izjednačene polne radnje, ili radi proizvodnje

³²⁰Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.93.

³²¹Na primjer, roditelji su na djetetov računar instalirali određene filtere koji su mu onemogućavali da direktno, preko pretraživača, pristupi određenim pornografskim stranicama, odnosno stranicama sa određenim pornografskim materijalom. Dijete je toga bilo svjesno. U komunikaciji sa jednim od svojih prijatelja koje je imao na društvenoj mreži, naveo je da ne može pristupiti tim stranicama, nakon čega ga je taj prijatelj uputio na nekoliko proksi servera kako bi prevazišao instaliranu zabranu. Međutim, korišćenjem tih servera, dijete nije uspjelo u potpunosti prevazići zabranu, te mu je izvršilac linkovao preko četa URL adrese pornografskih stranica. Aleksandar Miladinović, op. cit. str. 94.

³²²Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.94.

³²³Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.94.

³²⁴Vladica Babić, Dječija pornografija i internet, izdanje autora, Vitez, 2013 godine, str. 64.

pornografskog materijala, ili radi drugih oblika seksualnog iskorištavanja i pojavi se na dogovorenom mjestu radi sastanka.³²⁵ Osnovni oblik ovog krivičnog djela se čini prema djetetu starosti od 15 do 18 godina, dok se teži oblik djela odnosi na dijete mlađe od 15 godina, zbog čega je potrebno dokazati umišljaj kod izvršioca u odnosu na uzrast djeteta.³²⁶

Kako je zakon regulisao radnje ovog krivičnog djela vidljivo je da se ono može realizovati isključivo korišćenjem računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima, što ukazuje na to da se ovo krivično djelo „primarno odnosi na ono što se naziva grumingom“.³²⁷ Za razliku od prethodnih inkriminiranih krivičnih djela, nijedno se u biti ne odnosi isključivo na izvršenje korištenjem računara, računarskih mreža i sličnih uređaja, dok se ovo krivično djelo prevashodno odnosi na komunikaciju preko računara, mobilnih telefona i sličnih uređaja, odnosno putem IKT-a. Ova inkriminacija je upravo rezultat toga što ukazuje da je prethodno postojao jedan značajan dio nekažnjivog, a svakako opasnog i kriminogenog ponašanja izvršilaca krivičnih djela poznatija pod nazivom gruming.³²⁸ Stoga je ova inkriminacija dala mogućnost da se propiše i kriminogeno ponašanje kojim će se preduprijeti potencijalno mnogo veća posljedica koja se kasnije učini kroz sekstoržn.³²⁹

U ovoj inkriminaciji se radnjom izvršenja ne koristi prisiljavanje i primoravanje čime se znatno utiče na volju i svijest žrtve, kao kod prethodnih inkriminacija krivičnih djela, jer ovdje radnju djela čini sam dogovor o sastanku i dolazak na dogovoreno mjesto u dogovoreno vrijeme radi sastanka.³³⁰

Za izvršenje ovog krivičnog djela potrebno kumulativno ispunjenje dva uslova, dogovaranje sastanka i pojavljivanje na dogovorenom mjestu radi sastanka, a ukoliko do sastanka nedođe radiće se o pokušaju krivičnog djela.³³¹ Pored ovog, za postojanje

³²⁵Službeni glasnik RS broj 64/17.

³²⁶Službeni glasnik RS broj 64/17.

³²⁷Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.95.

³²⁸Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.95.

³²⁹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.95.

³³⁰Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.95.

³³¹Izvršilac je pokušao dogovoriti sastanak sa jedanaestogodišnjim djetetom tako što je preko Fejsbuka ostvario komunikaciju sa žrtvom, lažno se predstavljajući da je istog uzrasta kao i žrtva, te da ga poznaje sa treninga. Ubrzo je počeo da mu šalje poruke seksualne sadržine, poput: „Kada bih te uhvatio, oborio bih te na krevet, onda bih ti noge raširio i znaš već“, „Znaš gdje bih te jebao, stavio bih ti moju kitu i jako

krivičnog djela mora postojati i namjera da se prema djetetu, sa kojim se sastanak dogovara, učini neko krivično djelo protiv polne slobode.³³² Utvrđivanje ove namjere u praksi je izuzetno teško iz razloga što samo dogovaranje neće ukazivati na namjeru učinioaca, a izvršilac svakako neće djetetu otkriti prave razloge zbog kojih želi sastanak. U toku rasvjetljavanja i dokazivanja ovog krivičnog djela, treba usmjeriti pažnju na sam sastanak jer će tu doći do vršenja neke polne radnje i drugih oblika seksualnog iskorištavanja. Ovaj segment predstavlja složeno krivično djelo, te nedovoljno posvećivanje pažnje ovom dijelu prilikom rasvjetljavanja i dokazivanja, može dovesti do oslobađajuće presude.³³³

Bitno je navesti da se opisom djela ne traži da je stvarno i došlo do neke polne radnje i drugih oblika seksualnog iskorištavanja, već samo da se izvršilac po prethodnom dogovoru pojavio na dogovorenom mjestu.³³⁴ U ovom slučaju nije bitno da li se dijete pojavilo, nego je bitno da se izvršilac pojavio u dogovoreno vrijeme na dogovorenom mjestu sa namjerom sastanka.

te udarao, da l' da budem jako grub ili malo prema tebi , 'oćeš da ti kažem kako bih te rasturio, znaš šta volim da radim dječacima poslije utakmice“, nakon čega mu je poslao poruke u kojima navodi da želi da dođe na trening određenog datuma da se upozna sa žrtvom, te da će doći u svlačionicu nakon treninga , da bi žrtva prekinula komunikaciju sa njim. Grupa autora, Vodič za..., Op. cit., str. 81 . S obzirom na to da iz ovoga nije vidljivo da li se izvršilac pojavio na dogovorenom mjestu i u kojem je momentu žrtva prekinula komunikaciju sa njim, stoga se u ovom slučaju može reći da je djelo ostalo u pokušaju.

³³²Zoran Stojanović, Komentar Krivičnog zakonika, Službeni glasnik, Beograd , 2012. godine , str. 558.

³³³Osumnjičeni je preko Fejsbuka stupio u kontakt sa četrnaestogodišnjom djevojčicom koristeći se lažnim profilom i lažno se predstavljajući, prilikom čega joj je rekao da je lijepa i zgodna, pitajući je „da li bi željela da se bavi foto modelingom“, da će uvijek imati šta poželi, garderobu, šminku. Žrtva je navedeno prijavila svom ocu, koji je zajedno sa njom nastavio da komunicira sa osumnjičenim, nakon čega je osumnjičeni počeo da postavlja i pitanja „kakav donji veš nosi, da li nosi haltere i štikle, da li pije“ i slično. Poslao joj je i poruku da najlakše može da postane foto model tako što će otići kod njegovog šefa, te da mu „izdrka“ ili „popuši“, a ako to ne želi uraditi njemu, može imati seksualni odnos ili oralni odnos sa njegovim sinom, nakon čega je tražio njen broj mobilnog telefona, a pošto mu je „ona“ poslala, poslao je poruku da će broj telefona prosljediti šefovom sinu, koji će s njom komunicirati preko mobilnog telefona. Ubrzo ju je kontaktirao, te se dogovorio da se nađu u restoranu, gdje se on u dogovoreno vrijeme pojavio, rekao joj je da uđe u muški toalet, te da će je odatle pozvati da ga oralno zadovolji, da bi nakon ulaska u toalet pozvao žrtvu i rekao joj: „ajde, gdje si više, čekam te“. Osumnjičeni se u toku postupka branio ćutanjem i nije priznao izvršenje krivičnog djela. Prvostepena osuđujuća presuda je ukinuta, a drugostepeni sud je utvrdio da je presuda sadržavala bitne povrede odredbi krivičnog postupka, s obzirom na to da je presuda nerazumljiva i protivrječna sama sebi, a razlozi u obrazloženju nejasni i nerazumljivi. Naime, drugostepeni sud navodi da u obrazloženju presude prvostepeni sud nije naveo, odnosno da je pogrešno naveo za koje se krivično djelo osumnjičeni osuđuje imajući u vidu da je ovo složeno krivično djelo, kao i cilj radnje kao elementa djela. Konkretno, u obrazloženju prvostepene presude je navedeno da je izvršilac nastojao počinuti nedozvoljenu polnu radnju nad žrtvom, međutim, radnja ovog krivičnog djela se odnosi na prijetnju, prinudu, silu, nemoć lica, odnos podređenosti ili zavisnosti, što nije postojalo u konkretnom slučaju. Grupa autora, Vodič za..., op.cit. str. 84.

³³⁴Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.96.

Izvršilac ovog krivičnog djela mora djelovati na konkretno dijete, jer da bi postojalo ovo krivično djelo proces gruminga se mora realizovati prema konkretnom djetetu.³³⁵ Prema ovom nije dovoljno da se sa djetetom kao žrtvom samo uspostavi kontakt, već je potrebno da se i preduzmu neke konkretne ranje.

U ovom kontekstu je bitno navesti da je široko rasprostranjeno pogrešno uvjerenje da pedofili napadaju djecu na ulici, što se naravno vrlo rijetko događa, naime najvećim dijelom su izvršiocu odrasli koji zavode djecu putem prikladnog intimiziranja i nagovaranja, te su u većini poznati djetetu.³³⁶

5.1.7. Krivično djelo zadovoljenje polnih strasti pred djetetom

Krivično djelo zadovoljenje polnih strasti pred djetetom je propisano članom 179 KZ RS kao vršenje, pred djetetom, radnje namijenjene zadovoljavanju vlastite ili tuđe polne strasti, ili ko navede dijete da ono pred njim ili pred drugim licem vrši takve radnje.³³⁷

Ukoliko formu koju propisuje zakon pred djetetom ili ono pred njim ili pred drugim licem shvatimo i bez neposredne fizičke blizine onda je razumljivo da se ovo krivično djelo može izvršiti i posredstvom kompjutera i drugih informaciono-komunikacionih tehnologija i internet resursa. Drugim riječima, ovo krivično djelo se može izvršiti i bez fizičkog kontakta ukoliko se kao posrednik koriste IKT-e i internet resursi³³⁸ prenosom uživo (live streaming) i putem on-lajn komunikacije.³³⁹

Razlika između ovog krivičnog djela i krivičnog djela upoznavanje djece sa pornografijom ogleda se u tome što se pred djetetom neposredno realizuju radnje kojima izvršilac zadovoljavanja svoju vlastitu ili tuđu polnu strast, dok se kod krivičnog djela upoznavanje djece sa pornografijom dijete izlaže materijalu i predmetima pornografske

³³⁵Tomislav Ramljak, Barbara Herceg – Pakšić, Tena Velki, Ksenija Romstein, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, radni materijal, 2016. godine.

³³⁶Ina Stašević, Pedofilija i njene osobitosti, Policija i sigurnost, MUP Hrvatske, Zagreb, broj 1-2, 2004. godine, str. 115.

³³⁷Službeni glasnik RS broj 64/17.

³³⁸U maju 2009. godine njemački Savezni sud pravde je donio presudu koja se odnosi na zlostavljanje djece na mreži, sa obrazloženjem da neposredna blizina nije preduslov za zlostavljanje djece, već je moguće i u slučajevima kada su seksualni prestupnici kontaktirali žrtve isključivo putem interneta. Ana Čović, Op. cit., str. 389.

³³⁹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.99.

konotacije ili se izlaže tuđim pornografskim predstavama, takođe, diferencijacija u odnosu na ovo krivično djelo je i uzrast žrtve.³⁴⁰

Krivično djelo iskorištavanje djece za pornografske predstave se u odnosu na krivično djelo zadovoljenje polnih strasti pred djetetom razlikuje u tome što je kod drugog krivičnog djela dijete posmatrač zadovoljenja tuđih polnih strasti, dok je kod prvog krivičnog djela dijete akter pornografskih predstava.³⁴¹ Blaži oblik ovog krivičnog djela mogao bi se odnositi na djetetovo učešće u npr. u radnjama masturbiranja ili nagost djeteta ukoliko ona kod izvršioca ili kod drugog lica izaziva zadovoljenje polne strasti.³⁴² Ovaj oblik krivičnog djela je blaži od predhodnog, naravno, tamo gdje se ne može napraviti razlika, moglo bi se raditi o krivičnom djelu iskorištavanje djece za pornografske predstave kao težem djelu u odnosu na krivično djelo zadovoljenje polnih strasti pred djetetom.³⁴³

³⁴⁰Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.99.

³⁴¹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.99.

³⁴²Grupa autora, *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u BiH, Savjet Evrope, Sarajevo 2005 godine, op. cit.*, str. 1588.

³⁴³Da su ova djela povezana, svjedoči i operativna akcija hrvatske policije usmjerena na suzbijanje pedofilije pod nazivom Nemezida IV koja je rezultirala podnošenjem Posebnog izvještaja Opštinskom državnom odvjetniku za mladež u Zagrebu i privođenjem lica starosti 24 godine zbog osnovane sumnje da je u periodu od početka juna 2017. godine do kraja januara 2018. godine počinio ukupno 80 kaznenih djela na štetu djece. Radi se o 46 kaznenih djela upoznavanja djece s pornografijom, 14 kaznenih djela iskorištavanja djece za pornografiju, 10 kaznenih djela zadovoljenja pohote pred djetetom mlađim od petnaest godina, 5 kaznenih djela mamljenja djece za zadovoljenje polnih potreba, 2 kaznena djela iskorištavanja djece za pornografske predstave, te po jedno kazneno djelo polnog uznemiravanja. Kriminalističkim istraživanjem je utvrđeno da je osumnjičeni u prethodno stvorenoj namjeri da zadovolji polnu strast i pribavi seksualno eksplicitne sadržaje djece, posebno djece mlađe od 15 godina, kreirao više lažnih profila na Fejsbuku preko kojih je lažnim predstavljanjem i obmanama u pogledu svoje dobi i izgleda stupao u kontakte s većim brojem djevojčica, mlađih od 15 godina, navodio ih da se dopisuju o seksualno eksplicitnim temama, slao im pornografske sadržaje neprimjerene njihovoj dobi i životnom iskustvu, mamio ih da ga putem veb-kamere gledaju u zadovoljenju pohote odnosno vrbovao i podsticao da se snimaju u seksualno eksplicitnom ponašanju te korištenjem kamere izvode pornografske predstave, dok je pojedinim žrtvama – djeci predlagao i susrete u svrhu ostvarivanja polnih kontakata. Kao poseban način manipulacije životnim neiskustvom i naivnošću žrtava u cilju da ih prisili na nastavak komunikacije, osumnjičeni je djeci prijetio da će javno objaviti poruke koje su razmjenjivali ukoliko mu ne dostave seksualno eksplicitne sadržaje. Koordinisanim postupanjima policijskih službenika za mlade tokom operativne akcije identifikovane su ukupno 53 žrtve – djevojčice većinom u dobi od 10 do 15 godina s cijelog područja Hrvatske, a kriminalističkim istraživanjem utvrđeno je da je osumnjičeni slična kaznena djela činio i na štetu većeg broja djece iz zemalja regiona. Svijet Sigurnosti, <https://www.svijetsigurnosti.com/operativna-akcija-nemezida-iv-uhapsen-24-godisnji-pedofil-policija-gartereti-za-80-djela-spolnih-delikata/>.

Neće postojati ovo djelo ukoliko se polne radnje vrše pred djetetom koje zbog svoje životne dobi ili nekih drugih okolnosti ne može shvatiti značenje tih radnji (npr. novorođenče, dijete koje je u dubokom snu).³⁴⁴

5.1.8. Navođenje djeteta na prostituciju

Članom 180 KZ RS je propisano da onaj ko, radi zarade ili druge koristi, dijete navodi, podstiče ili namamljuje na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga, ili na bilo koji način učestvuje u organizovanju ili vođenju pružanja seksualnih usluga, a znao je ili je morao i mogao znati da se radi o djetetu, čini krivično djelo navođenje djeteta na prostituciju.³⁴⁵ Takođe, ovim članom u stavu dva je propisano da teži oblik ovog krivičnog djela čini onaj ko koristi seksualne usluge djeteta koje je navršilo petnaest godina uz davanje bilo kakve naknade ili protivusluge, a znao je ili je bio dužan i mogao znati da se radi o djetetu, kao i to da će teži oblik ovog krivičnog djela postojati ukoliko je radnja izvršena prema više lica.³⁴⁶

Iako ovo krivično djelo nije vezano za IKT i internet, ne može se negirati potencijalna veza sa internet okruženjem i IKT kao sredstvima izvršenja. Kao što je i ranije obrazloženo, evidentno je da se određeni oblici pornografije koji imaju veze i sa prostitucijom manifestuju putem IKT-a i interneta, pa tako i ovo krivično djelo. Primjetno je da se na internetu kreiraju stranice, a na društvenim mrežama profili ili grupe u okviru kojih se postavljaju fotografije djevojaka koje se predstavljaju pod raznim imenima, čime se nastoji maskirati krajnja namjena ove svojevrsne seksualne internet pijace, a to je prostitucija.³⁴⁷ Među ovim modelima nalaze se i djeca koja su tu vrbovana vrlo često putem komunikacije putem IKT-a i internetom. Često internet makroi targetiraju upravo maloljetne djevojke na način što se infiltriraju u statuse prijatelja na društvenim mrežama, pa na taj način prikupljaju određene podatke, a kasnije prelaze na vrbovanje, zatim navođenje djeteta na samu prostituciju. Ovo bi na jedan način mogao biti model organizovanja i posredovanja u pružanju seksualnih

³⁴⁴Grupa autora, Komentari krivičnih/kaznenih zakona u BiH, Savjet Evrope, Sarajevo 2005 godine Op. cit., str. 1588.

³⁴⁵Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁴⁶Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁴⁷Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.101.

usluga korišćenjem interneta-društvenih mreža što bi, moglo predstavljati inkriminaciju propisanu krivičnim djelom navođenje djeteta na prostituciju.³⁴⁸

Svi tajno ili javno sačinjeni snimci, fotografije, prepiska i sačinjeni materijali mogu se koristiti i kao ucjenjivački materijal, što naravno ima određene veze sa krivičnim djelom iskorištavanje djece za pornografiju, ali je bitno ovo krivično djelo shodno radnji i posljedici odvojiti od krivičnog djela navođenja djeteta na prostituciju.³⁴⁹

Zadnjim stavom ovog člana je propisano da za postojanje djela nije bitno da li se dijete koje se navodi, podstiče ili namamljuje, već ranije bavilo prostitucijom.³⁵⁰ Ovo može biti bitno imajući u vidu da se osumnjičeni može pravdati da su unaprijed znali da se žrtva bavi prostitucijom, te da su je usljed toga kontaktirali i naveli da se i dalje bavi pružanjem seksualnih usluga.³⁵¹

5.1.9. Legislativa ostalih krivičnih djela protiv djece izvršenih posredstvom informaciono-komunikacionih tehnologija i interneta

5.1.9.1. Proganjanje

Članom 144 KZ RS inkriminisano je krivično djelo proganjanje koje čini onaj ko uporno i kroz duže vrijeme prati ili uhodi drugo lice ili s njim direktno ili preko trećeg lica nastoji uspostaviti ili uspostavlja neželjeni kontakt ili na drugi način kod tog lica izaziva promjene životnih navika, tjeskobu ili strah za vlastitu sigurnost ili sigurnost njoj bliskih lica.³⁵² Prema ovom članu teži oblik ovog krivičnog djela predstavlja izvršenje osnovnog oblika djela prema licu sa kojim je osumnjičeni bio u bračnoj i intimnoj vezi ili prema djetetu. Činjenica je da se djelo proganjanja može realizovati i putem IKT-a i internet resursa. U internet okruženju ovo djelo je poznato i od ranije pod

³⁴⁸Izvršilac je kontaktirao trinaestogodišnju djevojčicu preko njenog profila na Fejsbuku, prilikom čega joj je poslao zahtjev za prijateljstvo koji je ona prihvatila. Ona mu je saopštila da ima 14 godina, nakon čega joj je počeo slati poruke seksualne sadržine, kao i poruke kojima se navodi i podstiče na prostituciju: „Čao, mačkice, 'ajde da ti dam 500 evra mjesečno za povremeno viđanje u stvarnosti. Važi, mačkice moja... ako budeš dobra u krevetu, onda ćeš i više da dobiješ, jesi li već vodila ljubav sa nekim“, i slično, nakon čega je tražio broj telefona oštećene, da bi potom oštećena prekinula komunikaciju sa njim. Aleksandar Miladinović, op. cit. str. 102.

³⁴⁹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.102.

³⁵⁰Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁵¹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.102.

³⁵²Službeni glasnik RS broj 64/17.

nazivom cyber uhođenje³⁵³ i predstavlja jedan od oblika nasilja na internetu, stim da može da predstavlja i oblik elektronskog vršnjačkog nasilja i oblik nasilja prema djeci izvršen od strane odraslih korisnika interneta.³⁵⁴

Najšire prihvaćena definicija internet proganjanja podrazumijeva postupke kojima pojedinac ili organizacija koristeći informaciono-komunikacione tehnologije i internet resurse uznemirava jednu ili više osoba.³⁵⁵

Kao uznemiravajući definisani su oni postupci koji bi i kod druge osobe u sličnoj situaciji izazvale razuman strah.³⁵⁶

Uhođenje maloljetnih korisnika interneta svakako da ima oblike nasilja nad njima, s obzirom na to da im se narušava privatnost, odnosno spokojstvo, narušava im se afirmacija njihove ličnosti.³⁵⁷ Kao što se u realnom svijetu uhođenje i proganjanje sastoji od praćenja kretanja žrtve, tako se i na internetu prati kretanje žrtve kroz

³⁵³Cyber -uhođenje (Cyberstalking) je upotreba interneta ili korišćenje drugih elektronskih komunikacija za uhođenje ili uznemiravanje pojedinaca ili grupa. To je uopšten pojam koji obuhvata niz radnji od lažnih prijetnji, preko klevete, praćenja, krađe identiteta, novca i slično, pa sve do seksualnih ucjena. Uhođenje ovog tipa je i kažnjivo po zakonima, po različitim osnovama. Cyber uhođenje se razlikuje od prostornih ili offline (ona koja nisu na internetu) uhođenja. Međutim, to ponekad dovodi do toga ili je praćeno njime. Izvor: www.ebezbednost.wordpress.com/2013/01/22/ko-su-internet-stokeri-stalker/.

³⁵⁴Prema podacima koje je iznijela novinska kuća Gvardijan, pozivajući se na istraživanje urađeno na univerzitetu Bedford, internet proganjanje jezastupljenije od klasičnog proganjanja. Zanimljivo je i to da su žrtve internetproganjanja u čak 40% slučajeva muškarci, za razliku od klasičnog proganjanja gdje je takav broj znatno manji. Takođe, razlika je u posljedici koje proganjanje ostavlja. Naime, premanavedenom istraživanju, kod žena postoji strah od nasilja nad njima, članovima porodice ili nad djecom. Muškarci se sa druge strane više boje posljedica koje proganjanje ostavlja na njihovu reputaciju. Karen McVeigh: Cyberstalking 'now more common' than face-to-face stalking; www.theguardian.com/uk/2011/apr/08/cyberstalking-study-victims-men.

³⁵⁵Ne postoji jedinstvena definicija onlajn uznemiravanja i cyber proganjanja, pa ni jasna razlika, jer se radi o srodnim pojmovima koji se naizmjenično prepliću. Zapravo, može se reći da cyber proganjanje sadrži onlajn uznemiravanje. Postupci koje karakterišemo kao onlajn uznemiravanje prerastaju u cyber proganjanje kada se neželjena komunikacija ponavlja, bilo da je ona direktna ili pak indirektna, i kada se vrši u određenom periodu, putem jednog ili više sredstava internet ili neke druge vrste elektronske komunikacije. Element izazivanja razumnog straha kod žrtve je neophodan za kvalifikaciju cyber proganjanja. Randy McCall, Online harassment and cyber stalking: Victim access to crisis, referral and support services in Canada – concepts and recommendations, Victim Assistance Online Resources, 2004. godine. Proganjanje je usmjereno ka praćenju ljudi, dok je uznemiravanje usmjereno ka stvaranju neprijatnosti za osobu. Uznemiravanje uključuje ponašanje koje je prijeteće i prouzrokuje uznemirenje, sprovedeno sa ciljem da zaplaši ili stvori neprijatnost. Proganjanje je usmjereno ka ostvarenju kontakta sa žrtvom, bilo da je to upućivanje telefonskih poziva, slanje pisma ili stajanje ispred kuće i slično. Ukratko, proganjanje predstavlja vrstu uznemiravanja. Vesna Nikolić-Ristanović, Marina Kovačević-Lepojević, Proganjanje: pojam, karakteristike i društveni odgovori, Temida, Viktimološko društvo Srbije, broj 4, 2007. godine, str 10.

³⁵⁶Marina Kovačević-Lepojević, Borko Lepojević, Žrtve sajber proganjanja u Srbiji, Temida, Viktimološko društvo Srbije, broj 3, 2009. godine, str. 89.

³⁵⁷Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.104.

aktivnosti koje ima, te se prati sa kim žrtva ostvaruje komunikaciju i sadržaj komunikacije, kakve statuse objavljuje i sl.³⁵⁸

5.1.9.2. Zlostavljanje, mučenje i drugo neljudsko i ponižavajuće postupanje

Krivično djelo zlostavljanje, mučenje i drugo neljudsko i ponižavajuće postupanje je inkriminsano članom 149 KZ RS kao djelo koje čini onaj ko zlostavlja drugog ili prema njemu postupa na način kojim se vrijeđa ljudsko dostojanstvo.³⁵⁹

Ovo krivično djelo nije prevenstveno vezano za internet i IKT, ali nesporno je da se ono može izvršiti uz pomoć IKT-a i preko interneta, prvenstveno prema djeci. Kao primjer za navedeno mogu biti slučajevi vršnjačkog nasilja uz pomoć IKT-a, odnosno kada se to nasilje snima, fotografirše ili na drugi način evidentiraju slučajevi nasilja koji se nakon toga objavljuju na internetu, na profilima grupa i slično, što se može podvesti pod inkriminaciju ovog oblika krivičnog djela. U ovakvim slučajevima pod zlostavljanjem, mučenjem i drugim neljudskim i ponižavajućim postupanjem treba posmatrati i one radnje koje se ispoljavaju kod klasičnih krivičnih djela, a potom su putem IKT-a i interneta proširena, naravno ukoliko su propisana određenim zakonodavstvom.³⁶⁰

Najpoznatija su četiri tipa zloupotrebe djeteta: fizičko zlostavljanje, seksualna zloupotreba, emocionalno zlostavljanje i zanemarivanje djeteta.³⁶¹ U pojedinim klasifikacijama eksploatacija se izdvaja kao poseban oblik zloupotrebe djeteta, a u novije vrijeme se izdvaja i vršnjačko nasilje.³⁶²

³⁵⁸Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.104.

³⁵⁹Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁶⁰Krivično djelo zlostavljanje, mučenje i drugo neljudsko i ponižavajuće postupanje je počinio sedamnaestogodišnji učenik koji je fizički maltretirao, ponižavao, a potom i nekoliko puta udario petnaestogodišnjeg učenika, nakon čega ga je oborio na pod, a potom na njega istresao punu korpu smeća. Za to vrijeme, nekoliko učenika je stajalo sa strane i odobravalo postupak, dok je jedan učenik sve to snimao telefonom, a potom taj snimak poslao izvršiocu koji je on preko svog profila postavio u okviru otvorene grupe koja je imenom implicirala da se radi o hejterskoj grupi usmjerenoj ka žrtvi. Snimak je u okviru grupe bio oko desetak dana, a lajkovalo je snimak preko 300 učenika, dok ih je nekoliko desetina komentarisalo, i to svi sa odobravanjem. Nasilje od strane učenika uopšte nije bilo evidentirano, a postavljeni snimak u okviru hejterske grupe je jedan učenik prijavio profesoru, a potom je on obavjestio roditelje, a oni policiju. Aleksandar Miladinovic, op.cit. str.109.

³⁶¹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.109.

³⁶²Veronika Išpanović-Radojković, Nevenka Žegarac, *Definicije zlostavljanja i zanemarivanja deteta*, Zbornik radova „Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja“, Centar za prava deteta, Beograd, 2011. godine, str. 11.

Prema preporukama konferencije koju je 1989. godine sazvao nacionalni institut za dječije zdravlje i ljudski razvoj iz SAD, zlostavljanje obuhvata takva ponašanja koja su usmjerena prema drugima i koja kao takva krše važeće norme i predstavljaju opasnost za pojavu fizičke ili emocionalne štete na osobama.³⁶³ Prema tome, pojam zlostavljanja djece odnosio bi se na široki skup ponašanja koja su rizična sa stajališta djece i adolescenata (maltretiranje, nasilje, zapuštanje i slično), a manifestuju ih, prije svega, roditelji, članovi porodice i drugi staratelji.³⁶⁴

Seksualno zlostavljanje se može okarakterisati kao napad na tjelesni integritet određene osobe sa ciljem seksualnog čina. Svaka vrsta i oblik seksualnog zlostavljanja i uznemiravanja, a time i pedofilsko zlostavljanje djece, predstavljaju seksualno nasilje.³⁶⁵

Seksualno zlostavljanje djeteta se može opisati kao svaka seksualna aktivnost ili ponašanje koje može psihički ili fizički povrijediti dijete, te svaka seksualna aktivnost i ponašanje kojim se iskorištava dijete zarad zadovoljavanja seksualnih potreba osobe³⁶⁶ u šta spadaju i telefonski razgovori, pokazivanje skrivenih dijelova tijela, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj izvršenja seksualnog odnosa, incest, silovanje i navođenje na dječiju prostituciju i pornografiju.³⁶⁷

Zakonodavstvo svake države utvrđuje uzrast kada se neka maloljetna osoba može saglasiti sa seksualnim kontaktom, a kod nas je to 15 godina.³⁶⁸ Kada dijete navrši 15 godina sud jedino procjenjuje da li je seksualni kontakt sa maloljetnikom učinjen pod prinudom ili upotrebom sile ili prijetnje³⁶⁹ Takođe, određeni odnosi između odraslog i djeteta kada su u pitanju roditelji, staratelji, hranitelji, nastavnici, vaspitači, zdravstveno i drugo javno osoblje ne dopuštaju seksualnu aktivnost ni sa maloljetnom osobom starijom od 15 godina, bez obzira na to što postoji razumijevanje i saglasnost od strane djeteta.³⁷⁰ Seksualni kontakt između maloljetnika, ukoliko postoji znatna razlika u

³⁶³Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.110.

³⁶⁴Zoran Šučur, Nasilje nad djecom, Kriminologija delikata nasilja, Globus, Zagreb, 2005. godine, str. 23.

³⁶⁵Vladica Babić, Dječija pornografija i internet, izdanje autora, Vitez, 2013. godine, op. cit., str. 21.

³⁶⁶Dževad Termiz i drugi, Praktikum za socijalne radnike o pojavnim oblicima, Pornografija i pedofilija, CRS i Ministarstvo bezbjednosti BiH, Sarajevo, str. 187.

³⁶⁷Vladica Babić, Dječija pornografija i internet, izdanje autora, Vitez, 2013. godine, op. cit., str. 25.

³⁶⁸Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.110.

³⁶⁹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.110.

³⁷⁰Veronika Išpanović-Radojković, Nevenka Žegarac, Definicije zlostavljanja i zanemarivanja deteta, Zbornik radova , Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja, Centar za prava deteta, Beograd, 2011. godine, str. 12.

uzrastu, npr. između tinejdžera i mlađeg djeteta, takođe predstavlja seksualnu zloupotrebu.³⁷¹

U slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja djece, potrebno je koristiti se i Protokolom o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u Republici Srpskoj.³⁷² Ovim protokolom se navodi da nasilje korišćenjem informacionih tehnologija (elektronsko nasilje) uključuje bilo kakav oblik slanja poruka, elektronskom poštom, SMS-om, MMS-om, putem veb stranica, četovanje, a ima za cilj povređivanje, uznemiravanje ili bilo kakvo drugo nanošenje štete djetetu – uvredljive i prijeteće poruke, poruke neprimjerenog sadržaja, iznošenje ličnih i porodičnih podataka, lažno predstavljanje i upotreba lažnog identiteta, slanje fotografija koje vrijeđaju djetetovo dostojanstvo, podsticanje govora mržnje, iskorišćavanje djece za dječiju pornografiju, vrbovanje djece za prostituciju i sl.³⁷³ Elektronsko nasilje može biti prisutno 24 časa i svaki dan u sedmici i na svakom mjestu na kojem su djeca do sada bila potpuno zaštićena.³⁷⁴

Prema statistikama, znatno je više slučajeva seksualnog zlostavljanja djevojčica nego dječaka, ali to razumljivo to nemora biti tako. Naime, izgleda da dječaci više kriju zlostavljanje usljed naglašenog straha od sramote i osude, i dugo i tiho pate prije nego što potraže pomoć.³⁷⁵

5.1.9.3. Neovlašteno fotografisanje

Članom 156 KZ RS propisano je neovlašteno kreiranje fotografskog, filmskog ili drugog snimka nekog lica ili njegovih prostorija bez njegove saglasnosti, povređujući time posebno njegovu privatnost, ili predaja takvog snimka ili pokazivanje trećem licu

³⁷¹Veronika Išpanović – Radojković, Tanja Ignjatović, Oblici i pokazatelji zlostavljanja i zanemarivanja deteta, Zbornik radova, Zaštita djeteta od zlostavljanja i zanemarivanja, Centar za prava deteta, Beograd, 2011.godine, str. 31.

³⁷²Protokol o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u Republici Srpskoj, Vlada RS, Banja Luka, 2012 godine, dostupno na: <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/PAO/Documents/protokol%20o%20postupanju%20u%20slucaju%20nasilja%20zlostavljanja%20ili%20zanemarivanja%20djece.pdf>.

³⁷³Protokol o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u Republici Srpskoj, Vlada RS, Banja Luka, 2012 godine, dostupno na: <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/PAO/Documents/protokol%20o%20postupanju%20u%20slucaju%20nasilja%20zlostavljanja%20ili%20zanemarivanja%20djece.pdf>.

³⁷⁴Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.110.

³⁷⁵Lucy Berliner, Diana Eliot, Sexual Abuse of Children, The APSAC Handbook on Child Maltreatment, 2002. godine, str. 55-78.

ili na drugi način omogućavanje da se s njim upozna, što predstavlja radnje krivičnog djela neovlašćeno fotografisanje.³⁷⁶

Iz opisa navedenog krivičnog djela proističe da fotografisanje djeteta bez njegove saglasnosti i odobrenja i postavljanje takve fotografije na internet ili kreiranje profila na društvenim mrežama sa profilnom ili naslovnom fotografijom fotografisanog lica čini radnju ovog krivičnog djela.³⁷⁷ Nije dovoljno samo fotografisanje i postavljanje takve fotografije, nego je neophodno da je takva fotografija narušila privatnost tog lica.³⁷⁸ Znači narušavanje privatnosti bi moglo biti kada se bez saglasnosti fotografisanog lica ta slika posredstvom interneta učini dostupnom javnosti, a pogotovo ako se tom fotografijom otkriju posebne okolnosti koje osoba želi da prikrije od drugih.

Veoma je bitno razdvojiti osumnjičenog koji je fotografisao lice i osumnjičenog koji je takvu fotografiju prosljedio dalje na internet ili na drugi način učinio dostupnim drugim licima.³⁷⁹

Analizom inkriminacije ovog krivičnog djela da se zaključiti da preuzimanje tuđih fotografija koje su već objavljene, te manipulisanje sa njima nebi mogle predstavljati ovo krivično djelo, već eventualno neko drug krivično djelo. Isto tako analizom ove inkriminacije može se zaključiti da lice koje je dalo saglasnost za fotografisanje iako naknadno ta fotografija ili snimak izazove neke posledice po fotografisano lice ne predstavlja krivično djelo. Inkriminacijom je jasno propisano ko bez saglasnosti osobe načini fotografiju i istu učini dostupnom te na taj način povrijedi privatnost fotografisane osobe. Pod saglasnošću se podrazumijeva da je osoba dala svjesni i voljni pristanak za sačinjavanje fotografije ili snimka, a ukoliko pristanak nije bio svjesan i voljan ovo krivično djelo će postojati.³⁸⁰

³⁷⁶Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁷⁷Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.111.

³⁷⁸Ovo krivično djelo će postojati u slučaju kada su npr. učenici krišom fotografisali učenicu sa urođenom očnom manom (razrokost) i na fotografijama se vidi da je učenica razroka, nakon čega su na Instagramu kreirali profil sa njenim imenom na koji su postavili navedene fotografije. Žrtva inače nije imala profil ni na jednoj društvenoj mreži, a posebno se trudila da sakrije svoju razrokost (nošenjem kapa i marama, te frizuram). Nakon što su joj prijateljice skrenule pažnju na profil na Instagramu, te nakon što je ostvarila uvid u njega, a pogotovo u lajkove fotografija i komentare, razboljela se te joj je ukazana i medicinska pomoć. Nakon što joj je bilo bolje, promijenila je školu. Aleksandar Miladinović, op. cit. str. 110.

³⁷⁹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.112.

³⁸⁰Međutim, bitno je naglasiti da ima i shvatanja da dijete ne može da da saglasnost, te da će se u tom slučaju (kada dijete da saglasnost) raditi o ovom krivičnom djelu, s obzirom na to da ne postoji pravno valjana saglasnost. Naime, naglašava se da saglasnost mora biti voljna i svjesna, odnosno mora se raditi o

5.1.9.4. Polna ucjena

Članom 166 KZ RS propisano je krivično djelo polna ucjena koju čini onaj ko drugog prinudi na obljubu ili s njom izjednačenu polnu radnju prijetnjom da će se za to lice ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njegovoj časti ili ugledu ili prijetnjom nekim drugim teškim zlom.³⁸¹

Ovako inkriminisano krivično djelo polna ucjena čini sadržaj čistog oblika sekstoržna koje je manifestovano prinudom na seksualni odnos.³⁸² Elementi ovog krivičnog djela koje je potrebno identifikovati i dokazati jesu koji je to kompromitujući materijal za koji žrtva smatra da će joj škoditi časti i ugledu ili prijetnja da će se žrtvi ili bliskom licu nanijeti određeno zlo, te prinuda na obljubu.³⁸³ Neophodno je dokazati da je žrtva bila uvjerena da izvršilac posjeduje taj materijal i da će ga objaviti ukoliko ona ne postupi onako kako se od nje zahtjeva.³⁸⁴ Isto tako, kompromitujući materijal može biti i rezultat žrtvine prethodne kriminalne aktivnosti, pa policijski službenici moraju da reaguju i na ove indicije u pogledu postojanja osnova sumnje, bez obzira na to što se realizuje kriminalistička istraga za primarno krivično djelo u kojem je prijavilac žrtva.³⁸⁵ Analizom same inkriminacije zaključujemo da učinilac ucjenom (snimkom, fotografijom ili na drugi način koji kompromituje žrtvu ili njoj blisko lice) prinudi žrtvu na obljubu ili seksualni odnos. Naravno, i ovo krivično djelo može biti izvršeno posredstvom i uz pomoć IKT-a i internet resursa.

svjesnom i voljnom pristanku tako da će snimanje biti protivpravno u slučaju ako je pristanak dalo dijete, maloljetna osoba, odnosno osoba koja usljed oboljenja ili drugog razloga nije sposobna za svjesno i voljno postupanje. Grupa autora, *Komentari ...*, op. cit., str. 1003.

³⁸¹Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁸²Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.112.

³⁸³Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.113.

³⁸⁴Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.113.

³⁸⁵Prijavilac je prijavio da ga nepoznata lica putem poruka i telefonskih poziva, te preko lažnih naloga na društvenim mrežama ucjenjuju, tražeći od njega novac, prijeteci da će objaviti kompromitujući snimak na kojem se on nalazi u seksualnom odnosu sa maloljetnom djevojkom. Tokom kriminalističke obrade, policija je identifikovala izvršioce ovog krivičnog djela, te je podnijela izvještaj tužilaštvu za krivično djelo neovlašćeno fotografisanje i ucjena. Krivično djelo je izvršeno tako što je prijavilac imao seksualni odnos sa maloljetnom djevojkom, prilikom čega su izvršiooci, po prethodnom dogovoru sa maloljetnom djevojkom, snimili seksualni odnos, a potom ga ucjenjivali. Izvještaj je podnesen i protiv maloljetne djevojke koja je učestvovala u seksualnom odnosu. Tokom kriminalističke istrage, pored navedenih krivičnih djela za koja je prosljeđen izvještaj, došlo se i do saznanja da je prijavitelj počinio krivično djelo obljuba nad nemoćnim licem (znajući da se radi o djetetu) zbog čega je tužilaštvu prosljeđen izvještaj i protiv njega. Aleksandar Miladinović, op. cit. str. 113.

5.1.9.5. Polno uznemiravanje

Krivično djelo polno uznemiravanje propisano članom 170 KZ RS. Ovo krivično djelo čini onaj ko polno uznemirava drugo lice koje se prema njemu nalazi u odnosu podređenosti ili zavisnosti ili koje je posebno ranjivo zbog uzrasta, bolesti, invaliditeta, zavisnosti, trudnoće, teške tjelesne ili duševne smetnje.³⁸⁶ Iako se ovo krivično djelo ne odnosi na izvršenje preko interneta i posredstvom IKT, iz samog naziva vidljivo je da se može realizovati i korišćenjem interneta i IKT-a, a da naravno žrtve mogu biti i djeca, imajući u vidu posebnu ranjivost zbog njihovog uzrasta.

Bitno je navesti da je ovim članom, u stavu 2, propisano da se pod polnim uznemiravanjem podrazumijeva svako verbalno, neverbalno ili fizičko neželjeno ponašanje polne prirode koje ima za cilj povredu dostojanstva lica u sferi polnog života.³⁸⁷ Polno ili seksualno uznemiravanje je uglavnom verbalno ili tjelesno ponašanje na bazi vulgarizovane seksualnosti koje postiđuje, ponižava ili zastrašuje osobu na osnovu polnosti ili seksualnosti.³⁸⁸

Radnja izvršenja može biti svako verbalno, ne verbalno ili fizičko ponašanje učinioaca koje ima za cilj povredu dostojanstva lica u sferi polnog života.³⁸⁹ Ovo znači da bilo koja radnja usmjerena na povredu dostojanstva žrtve njenog polnog života predstavlja radnju izvršenja ovog krivičnog djela, bez obzira da li je došlo do povrede dostojanstva žrtve ili da do takve povrede nije došlo.³⁹⁰ Ovo krivično djelo neće predstavljati npr. takvo ponašanje koje za cilj ima udvaranja. Razlika između svojevrsne bezazlene navalentnosti i ovog krivičnog djela mogao bi da bude cilj koji izvršilac ima. Ovo krivično djelo i svojoj inkriminaciji predviđa da se može izvršiti prema osobi koja je posebno ranjiva zbog uzrasta što u konkretnom slučaju znači prema djetetu. Polno uznemiravanje moguće je vršiti posredstvom IKT-a i interneta, čak šta više putem ovoga moguće je uznemiravanje žrtve konstantno i u svako doba dana i noći, što bez IKT-a i interneta nebi bilo moguće. Posljedica ovog krivičnog djela je izazivanje straha ili

³⁸⁶Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁸⁷Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁸⁸Bitno je razdvojiti polnost i seksualnost osobe, a samim tim i polno i seksualno uznemiravanje. Naime, polnost osobe je određena polom, dok je seksualnost određena seksualnom aktivnošću, seksualnim životom, seksualnom orijentacijom i identitetom. Aleksandar Miladinović, op. cit. str. 114.

³⁸⁹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.114.

³⁹⁰Advokat, Aleksandar N Đorđević, www.advokat-djordjevic.com/blog/Polno-uznemiravanje-72.html.

stvaranje neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvrijedljivog okruženja za žrtvu ovog krivičnog djela.³⁹¹

5.1.9.6. Bludne radnje

Članom 171 KZ RS propisano je krivično djelo bludne radnje³⁹² koje je blanketnog karaktera, a podrazumijeva kažnjivost ukoliko izvršilac pod uslovima koji se odnose na krivična djela silovanje, polna ucjena, obljuba nad nemoćnim licem i obljuba zloupotrebom položaja izvrši neku drugu polnu radnju.³⁹³

Sam zakon u ovom slučaju ne propisuje šta podrazumijeva pod drugim polnim radnjama koje se pominju u opisu ove inkriminacije. Takođe, zakon ne određuje šta su to bludne radnje, pa se iz ovoga može zaključiti da se to prepušta pravnoj teoriji i sudskoj praksi.³⁹⁴ Pod ovim drugim polnim radnjama bi se mogle podrazumijevati radnje kojima se ugrožava polna sloboda i polni život osobe.

Pod bludnim radnjama treba podrazumijevati sve dodire rukama ili drugim dijelovima tijela, pa i polnim organom po tijelu druge osobe koji po načinu dodira, dijelu tijela kojim se i kako se dodiruje, trljanju i drugim okolnostima očito ukazuje da se radi o seksualnom iživljavanju, povredi tuđe seksualne nedodirljivosti ili polnog morala, koji su ostvareni protiv volje žrtava.³⁹⁵ Nije dovoljna samo fizička konkretizacija ovih radnji, nego je potrebno da izvršilac ove radnje vrši radnju u cilju zadovoljenja vlastitog polnog nagona.³⁹⁶

Konkretno, pod polnim radnjama se podrazumijevaju radnje kao što su milovanje, poljupci polnih organa ili intimnih dijelova tijela, hvatanje za intimne dijelove tijela, razgolićavanje, onanisanje na lice, zavlacenje ruke ispod odjeće, ponašanje kojim se

³⁹¹Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.114.

³⁹²Službeni glasnik RS broj 64/17.

³⁹³Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.116.

³⁹⁴S obzirom na to da pojam drugih polnih radnji zakonom nije određen, takvoj zakonskoj formulaciji djela bi se moglo prigovoriti da je zbog svoje neodređenosti u suprotnosti sa principom *lex certa*, te da dovodi do određene pravne nesigurnosti građana. Grupa autora, *Komentari ...*, op. cit., str. 1017.

³⁹⁵Grupa autora, *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u BiH, Savjet Evrope, Sarajevo 2005 godine*, op. cit., str. 1018.

³⁹⁶Marko Milović, *Krivično djelo nedozvoljene polne radnje*, IPGlosarijum, Beograd, 2006.godine.

aludira na seksualni odnos sa pokazivanjem polnih organa ili sa pozama koje asociraju na seksualni odnos.³⁹⁷

Iz navedenog je vidljivo da se ove radnje izvršenja krivičnog djela mogu realizovati i korištenjem interneta i informaciono-komunikacionih resursa, stim da se npr. snimak bludnih i drugih polnih radnji može postaviti na internet, prilikom čega je potrebno utvrditi da li postoji potencijalni sticaj ovog djela sa drugim krivičnim djelima ili eventualno neko drugo krivično djelo.³⁹⁸

5.1.9.7. Povreda privatnosti djeteta

Ovo krivično djelo je propisano članom 189 KZ RS kao iznošenje ili pronošnje nečeg iz ličnog ili porodičnog života djeteta ili objavljivanje dječije fotografije suprotno propisima ili otkrivanje identiteta djeteta čime se kod djeteta stvori stanje uznemirenosti ili se izlaže poruzi vršnjaka ili drugih lica ili se na neki drugi način ugrozi sigurnost djeteta.³⁹⁹ Drugi stav ovog člana se primarno odnosi na informaciono-komunikacione tehnologije i internet okruženje odnosno propisano je ko ovo djelo izvrši putem sredstava masovne komunikacije, kompjuterskog sistema ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način, zbog čega je ono postalo pristupačno većem broju lica.⁴⁰⁰

Krađa profila sa društvenih mreža, te kompromitacija identiteta i krađa fotografija, objavljivanje komunikacije, prepiske i sl. mogli bi biti oblici ispoljavanja koji bi se mogli podvesti pod krivično djelo povreda privatnosti djeteta.⁴⁰¹ Nije dovoljno da se otkrije tok komunikacije ili prepiska, fotografija, lični podaci i slično, nego je neophodno da takvo otkrivanje i javno objavlivanje kod djeteta izazove stanje uznemirenosti ili da se ono izloži poruzi vršnjaka ili drugih lica ili se na neki drugi način ugrozi sigurnost djeteta.⁴⁰² Stvaranje osjećaja uznemirenosti je prethodno obrazloženo, dok bi se pod izlaganjem poruzi podrazumijevao takav sadržaj prepiske ili fotografije koje su omalovažavajućeg, ponižavajućeg i degradirajućeg karaktera za dijete, pogotovo

³⁹⁷Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.116.

³⁹⁸Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.116.

³⁹⁹Službeni glasnik RS broj 64/17.

⁴⁰⁰Službeni glasnik RS broj 64/17.

⁴⁰¹Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.117.

⁴⁰²Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.117.

u njegovom okruženju.⁴⁰³ Samim objavljivanjem ličnih podataka djeteta kompromitacijom ili krađom njegovog profila na društvenim mrežama (adrese stanovanja, puta do škole, imovnog stanja roditelja) se ne bi moglo smatrati da mu je i automatski ugrožena sigurnost, nego bi uz to bilo potrebno da su preduzete još neke aktivnosti poput javnog negativnog komentarisanja, prijetnji preko profila, prijetnji uživo, ili prijetnje prilikom komentarisanja i sl.⁴⁰⁴

Nije dovoljno da se dječija fotografija samo objavi na internetu ili društvenoj mreži, već je neophodno da se ta fotografija objavi mimo pravila i da ta objava fotografije izazove uznemirenost kod djeteta ili ga izloži poruzi vršnjaka ili drugih lica ili da mu se ugrozi sigurnost.⁴⁰⁵ Sama kompromitacija dječije fotografije krađom i javnim objavljivanjem neće predstavljati ovo krivično djelo, već eventualno krivično djelo neovlašteno fotografisanje.⁴⁰⁶

Iz same inkriminacije proizilazi da ovo krivično djelo mogu da počine i roditelji na štetu vlastite djece, ali isto tako roditelji objavljivanjem fotografija vlastite djece mogu da počine ovo krivično djelo prema drugoj djeci koja se nalaze na zajedničkim fotografijama sa njihovom djecom, tako da je veoma bitno da se prilikom objavljivanja zajedničkih fotografija na kojima je više djece izuzetno vodi računa.⁴⁰⁷

⁴⁰³Djevojčica iz jedne Zadarske osnovne škole je postala žrtva internet nasilja i to od strane svog bivšeg momka koji je bio učenik osnovne škole nakon što je on, poslije raskida, podijelio vršnjacima njene obnažene fotografije preko društvenih mreža. Nakon toga je djevojčica postala žrtva izrugivanja djece u komentarima ispod fotografija. Razumljivo je da su se sporne fotografije izuzetno brzo proširile među vršnjačkom populacijom osnovaca. Majka žrtve je slučaj prijavila policiji. Aleksandar Miladinović, op. cit. str. 117.

⁴⁰⁴Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.118.

⁴⁰⁵Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.118.

⁴⁰⁶Aleksandar Miladinović, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine, str.119.

⁴⁰⁷U vezi sa navedenim , sve veći broj vrtića i škola, sportskih klubova, kao i sličnih subjekata koji rade sa djecom donosi smjernice na koji se način mogu kreirati fotografije koje su rezultat određenih aktivnosti koje se realizuju u vrtiću, školi, sportskom klubu, udruženju, a na kojima je prikazano više djece. Obično se to definiše internim aktom koji se odnosi i na ovaj segment politike privatnosti djece, s tim što je potrebno da roditelji daju saglasnost na to. Naravno, davanjem saglasnosti svakako da se ne eliminišu potencijalni problemi, jer je razumljivo da roditelj ne može unaprijed da zna sadržaj zapisa (snimka ili fotografije) u okviru kojeg će se lik djeteta pojaviti, zbog čega bi sami roditelji unaprijed trebalo da se detaljnije upoznaju sa navedenim, te da ne daju uopštene i podrazumijevajuće saglasnosti. Aleksandar Miladinović, op. cit. str. 119.

5.2. Zaštita djece na internetu i preventivne mjere

Internet je za veoma kratko vrijeme postao najzastupljeniji i najpopularni kod djece i mladih osoba. Još kada se tome dodaju nove informaciono-komunikacione tehnologije koje su u posljednje vrijeme došle do savršenstva i koje su naravno podržane internetom da se zaključiti da je i tehnologija najzastupljenija i najpopularnija kod mladih. Mladi ljudi sve više vremena provode na internetu, što je rezultiralo pojavom nove bolesti – zavisnosti o internetu.⁴⁰⁸ Svaka zemlja se na svoj način pokušava izboriti sa ovim. Djeca i mladi u najvećem dijelu koriste internet i informaciono-komunikacione tehnologije kako bi preko njih pristupali internetu, te koristili društvene mreže. Najpopularnije društvene mreže koje koriste mladi su Facebook, Twitter, Instagram, viber, ali ne zaostaju ni on-lajn igrice i sl. Korištenjem interneta možemo naći i mnoštvo opasnih informacija koje privlače pažnju djece i mladih osoba. Tako je na primjer jedan šesnaestogodišnjak iz Rusije na internetu pronašao upustvo kako napraviti pirotehničku igračku. Tinejdžer je kupio sve što mu je bilo neophodno za izradu te igračke i radio je prema uputstvu sa sajta. Međutim, fitilj je bio kratak i pirotehnika je eksplodirala u njegovoj ruci. Tinejdžer je ostao bez prstiju, ali je na sreću na vrijeme dovezen u bolnicu gdje su mu doktori uspjeli spasiti prste.⁴⁰⁹ Iz ovoga primjera može se izvesti zaključak koliko je internet opasan pogotovo za djecu i mlade, zbog njihove lakomislenosti i svijesti koja nije kao kod odraslih. Zbog toga je prijeko potrebno i mnogo bitno djecu od malih nogu učiti o opasnostima koje vrebaju na internetu kao i o bontonu kojeg se potrebno pridržavati prilikom korištenja interneta. Roditelji na različite načine pokušavaju kontrolisati šta njihova djeca rade na internetu. Još 2006. godine istraživanja Pew Internet (American Life Project) su pokazala da: 85% roditelja nameće svojoj djeci pravila prilikom korištenja interneta, 65% roditelja provjerava šta njihova djeca gledaju na internetu, 53% koristi neki tip softvera za filtriranje, 45% koristi neku vrstu softvera za praćenje.⁴¹⁰ Zloupotrebom IKT-a i interneta od strane kriminalaca, djeca mogu biti izložena raznim nasiljima, što smo već u predhodnom opisivali. Nema sumnje da djeca na internetu nisu sigurna. S obzirom na to država i

⁴⁰⁸Portal PSYCOM, Internet Addiction Disorder, skraćeno IAD, <https://www.psychom.net/iadcriteria.html>.

⁴⁰⁹Ruske novosti, članak dostupan na: URL: <http://news.mail.ru/incident/2613201>, pristupljeno 23.05.2019.godine.

⁴¹⁰Mary MADDEN, What are parents doing to protect teens online? Pew Internet, URL: <http://www.pewinternet.org/Commentary/2007/July/What-are-parents-doing-to-protect-teensonline.aspx>, pristupljeno 23.08.2019.godine.

društvo moraju preduzeti određene mjere i aktivnosti na predupređenju i zaštiti djece na internetu. Treba napomenuti da su SAD imale najveći broj internet korisnika, te je zbog toga logično da je upravo ova zemlja prva započela rad na zaštiti djece putem zakonske regulative. Prvi zakon o zaštiti djece Child Protection Act, Američki kongres je donio još 1984. godine. Između ostalog kasnije je više puta vršena dopuna i donošenje novih zakona prilagodljivih vremenu. Između ostalog SAD su prve počele sa kontrolisanjem nelegalnih aktivnosti na internetu. Sledeći to ovim aktivnostima su se počele baviti i druge zemlje. Evropa se, s povećanjem broja internet korisnika, takođe, zalagala za kontrolisanje nelegalnih aktivnosti na internetu. Tako je Vijeće Evrope predložio i evropskim zemljama da ratifikuju Konvenciju o borbi protiv visokotehnološkog kriminaliteta. Konvencija je potpisana 23.11.2001. godine u Budimpešti, a stupila je na snagu tek u sedmom mjesecu 2004. godine. Članom 9. Konvencije su propisana krivična djela vezana za dječju pornografiju. Svaka članica treba usvojiti takve legislativne i ostale neophodne mjere da bi se u njenom nacionalnom pravu kao krivično djelo okvalifikovale sljedeće radnje, ako se učine namjerno i bespravno:⁴¹¹ proizvodnja dječije pornografije u cilju njene distribucije preko kompjuterskih sastava; nuđenje ili stavljanje na raspolaganje dječije pornografije preko kompjuterskih sastava; distribucija ili prenošenje dječije pornografije preko kompjuterskih sastava; dobavljanje dječije pornografije preko kompjuterskih sastava za sebe ili za druge osobe; posjedovanje dječije pornografije u kompjuterskom sastavu ili na medijima za smještanje kompjuterskih podataka. Većina zemalja među kojima je i BiH je prihvatila i ratifikovala ovu konvenciju. U većini zemalja postoje posebni zakoni kojima se reguliše borba protiv zlostavljanja djece putem IKT-a i interneta, zakoni kojima se provajderima dozvoljava da blokiraju pristup internet stranicama sa dječijom pornografijom i sl. Iz navedenog je vidljivo da su prvi vidovi zaštite djece na internetu krivičnopravna regulativa, odnosno donošenje određenih zakonskih rješenja u jednoj državi kojim bi se pravno regulisala pitanja iz ove problematike. BiH ovu oblast reguliše samo kroz propisivanje određenih inkriminacija kroz krivične zakone, o čemu smo već pisali. Bitno je napomenuti da BiH nema posebnih zakona kojima se reguliše oblast visokotehnološkog kriminaliteta i zloupotreba IKT-a i interneta. Takođe, jedna od bitnih stvari za uspješnu borbu protiv ovog vida kriminaliteta jesu posebne institucije za borbu

⁴¹¹Konvencija o visokotehnološkom kriminalitetu, dostupno na: http://www.podaci.net/_z1/2129877/Z-pkvkri03v0919.html, prisupljeno 23.10.2019.godine.

protiv ovih oblika kriminaliteta, što naravno BiH nema, osim što u Republici Srpskoj u okviru Ministarstava unutrašnjih poslova postoji formirano odjeljenje za visokotehnoški kriminalitet.⁴¹²

Prevenција protiv zloupotreba informaciono-komunikacionih tehnologija i interneta, je nesumnjivo najbolji mehanizam za bezbjedno korištenje IKT-a i internet resursa.⁴¹³ Jedan od načina prevencije i zaštite djece na internetu je edukacija i upoznavanje djece i odraslih koji ih okružuju o opasnostima koje informacione i komunikacione tehnologije i internet donose i kako se najbolje zaštititi. Mnogo je načina i modaliteta u prevenciji i reagovanju u ove svrhe, ali jedan od najznačajnijih jeste edukacija korisnika interneta.⁴¹⁴ Edukacija bi trebala da se usmjeri ka ugroženijoj populaciji i uzrasnim grupama, ali se ne ograničava samo na njih, jer mnogobrojne i različite mogućnosti korištenja IKT-a i interneta nisu svjesni kako ni relevantni subjekti formalne kontrole (policija, tužilaštva, sudovi), tako ni neformalne društvene kontrole (druge vladine institucije, škole, porodice, nevladine organizacije).⁴¹⁵ „Stav je da među bh stanovništvom, u kategoriji starijih od 10 godina, skoro 40 % je kompjuterski nepismenog stanovništva, dok se još skoro 25 % smatra djelomično kompjuterski pismenim“.⁴¹⁶ U prevenciju ove vrste kriminaliteta potrebno je da se uključe svi subjekti koji prate tok odrastanja djeteta, od roditelja, staratelja, obrazovnih ustanova, lokalne i državne zajednice, javnost, poslovnih zajednica i sl. Kao prvo roditelji bi trebali da budu zainteresovani za dijete, odnosno sa aktivnostima djeteta na internetu i IKT-u. Svako dijete treba da ima postavljena pravila korištenja interneta, tj. kompjutera i ostale IKT-e, a pod ovim se podrazumijeva da roditelji treba da budu ti koji će utvrditi koje internet stranice njihova djeca smiju koristiti, kao i u kojem vremenu i koliko dugo.⁴¹⁷ Razumljivo je to da kao što djecu učimo da na ulici nestupaju u kontakt sa nepoznatom osobom, to se naravno podrazujeva da ih isto učimo da i na internetu neprihvataju i ne

⁴¹²Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, <http://mup.vladars.net/index.php?vijest=vtk>, prisupljeno 23.05.2019 godine.

⁴¹³Aleksandar Miladinović, *Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti*, Banja Luka 2018 godine, str.271.

⁴¹⁴Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i digitalnom okruženju u BiH, Save the Children, 2017 godine, str.58.

⁴¹⁵Матијевић, М., Миладиновић, А. *Kriminalistički aspekt Fejsbuka*, Istraživački dani Visoke policijske škole, Zagreb, 2016. godine.

⁴¹⁶Muratbegović, Elmedin, Sandra, Kobajica, Srđan, Vujović, *Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH*, Save the Children, 2016. godine, str. 36.

⁴¹⁷Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i digitalnom okruženju u BiH, Save the Children, 2017 godine, str.58.

kontaktiraju sa nepoznatim osobama. Pored ovoga, vrlo je važno da se djeca nauče da nikome ne daju svoje passworde (lozinke), kao ni lične podatke (ime, prezime, imena roditelja, datum rođenja, mjesto rođenja, adresu, školu ili pak broj kreditne kartice roditelja i sl.).⁴¹⁸ Što se tiče poruka neprimjerenog sadržaja koje dijete primi tokom komunikacije na društvenim mrežama, SMS poruke i sl. potrebno je djeci sugerisati da na takve poruke ne odgovaraju. Nesmije se zaboraviti to da djeca mogu više da znaju od roditelja o IKT-a i internetu, ali roditelji mnogo više znaju o stvarnom životu i zloupotrebama koje postoje u stvarnom životu, a samim tim i na internetu.

Teme iz oblasti medijske pismenosti te teme oko zloupotrebe IKT-a i interneta treba da budu mnogo više zastupljene u odgojno-obrazovnim institucijama. Djeca predškolskog uzrasta su mala da bi učila korištenje IKT-a, ali već u osnovnoj školi postoji potreba da se učenici opismenjavaju, kada je u pitanju IKT i internet, već od prvog razreda.⁴¹⁹ Bilo bi poželjno i shodno tome potrebno je da se na časovima informatike, odjeljske zajednice i sl. djeca upoznaju i uče o radu i korištenju IKT-a i interneta. Da im se sugerišu opasnosti koje vrebaju na internetu, ali naravno i o prednostima i dobrim stranama interneta. Društvene zajednice bi trebale više pažnje posvetiti ovim oblastima, te kroz razne protokole regulisati ovu oblast u smislu regulisanja saradnje obrazovnih ustanova, policije, omladine i sporta, nevladinih organizacija i naravno roditelja kako bi se što bolje djeca edukovala o ovoj problematici koja će i u budućnosti biti sve više prisutna. Što se tiče opšte javnosti ona bi trebala da radi na podizanju svijesti građana o opasnostima i nasilju nad djecom putem informaciono-komunikacionih tehnologija i samog interneta, te kako se zaštititi.⁴²⁰ Putem medija promovisati opasnosti zloupotrebe IKT-a i interneta i mjere zaštite od ovih opasnosti.

⁴¹⁸Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i digitalnom okruženju u BiH, Save the Children, 2017 godine, str.59.

⁴¹⁹Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i digitalnom okruženju u BiH, Save the Children, 2017 godine, str.50.

⁴²⁰Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i digitalnom okruženju u BiH, Save the Children, 2017 godine, str.61.

ZAKLJUČAK

Ovim radom je prezentovano pojmovno određenje, elementi i karakteristike visokotehnološkog kriminaliteta, problemi definisanja visokotehnološkog kriminaliteta, aspekti štetnih posledica visokotehnološkog kriminaliteta, ispoljavanje visokotehnološkog kriminaliteta na internetu i prema djeci i reagovanje, krivičnopravni okvir visokotehnološkog kriminaliteta, gdje je prezentovan međunarodno pravni okvir inkriminacije visokotehnološkog kriminaliteta usmjerenog prema djeci, legislativa na državnom nivou, na nivou Federacije Bosne i Hercegovine i Distrikta Brčko, sa posebnim osvrtom na legislative u Krivičnom zakoniku Republike Srpske, gdje su obrađene inkriminacije kriminaliteta kojim su viktimizirana djeca, odnosno krivična djela koja svojom inkriminacijom u zakonu pružaju krivičnopravnu zaštitu djece i na kraju pokušao se dati osvrt na mjere zaštite i prevencije od visokotehnološkog kriminaliteta usmjerenog prema djeci.

Odmah na početku prilikom definisanja visokotehnološkog kriminaliteta naišlo se na problem samog definisanja. Naime utvrđeno je da ne postoji opšte prihvaćena definicija visokotehnološkog kriminaliteta. Ovaj oblik kriminaliteta još uvijek ne predstavlja zaokruženu fenomenološku kategoriju zbog čega ga je nemoguće precizno definisati i pojmovno odrediti. Problemi definisanja visokotehnološkog kriminaliteta jesu različiti termini koji su se koristili u različitim periodima njegovog razvoja, kao i različita nacionalna zakonodavstva. Visokotehnološki kriminalitet se često u literaturi poistovjećuje i naziva kompjuterski ili računarski kriminal, a u nekoj literaturi ga poistovjećuju i sa cyber kriminalom. Visokotehnološki kriminalitet ne bi trebali nazvati kompjuterski sobzorom da kompjuter može biti samo jedan segment ili dio, odnosno vid ispoljavanja visokotehnološkog kriminaliteta jer sam naziv visokotehnološki sadrži sve oblike visoke tehnologije i njihovo korištenje (mobilni uređaji, tableti, laptop ili prenosni računari, digitalni fotoaparati i sl.), a ne samo kompjuter, kao ni cyber jer upotrebom informacione tehnologije u svrhu kriminalne aktivnosti se može, a i nemora koristiti cyber i internet prostor. Visokotehnološki kriminalitet je prije svega karakterističan po svojoj dinamici i velikom broju pojava oblika. Jedna od bitnih karakteristika jeste i činjenica da visokotehnološki kriminalitet ne poznaje granice između nacija, država pa ni između kontinenata, što dovodi do toga da se ovaj

društveno opasni oblik kriminaliteta izdigne iznad nacionalnih i državnih granica. Štetne posljedice visokotehnološkog kriminaliteta su izuzetno velike. One se mogu ispoljiti i u nastupanju imovinske štete za pravno ili fizičko lice, a ponekad i za cijelu državu kao i u vidu fizičkih i psihičkih posledica. Zbog svojih karakteristika ova djela se veoma teško otkrivaju, a još teže dokazuju, tako da ih u praksi uglavnom karakterišu tamne brojke, dok je samo mali procenat uspješno procesuiranih slučajeva. Naime, radi se o kriminalitetu sadašnjosti i budućnosti.

Nadalje, u radu su prezentovani oblici ispoljavanja visokotehnološkog kriminaliteta na internetu i prema djeci te reagovanjima na navedeno. Tu je obuhvaćeno ispoljavanje i kriminalistički aspekti reagovanja na bezbjednosne incidente, saznanja o bezbjednosnim incidentima i krivičnim djelima izvršenim pomoću IKT-a i internet resursa, od zaprimanja prijava, uviđaja, kriminalističke provjere, internet i digitalne istrage, obezbeđivanje dokaza, specifičnosti istrage i dr. Došlo se do zaključka da se ove vrste kriminaliteta usmjerene prema djeci najčešće i u najvećem broju ispoljavaju upotrebom informaciono-komunikacione tehnologije uz podršku i korištenje internet resursa. Na ovu problematiku među prvim jeste reagovanje policijskih organa. Kroz ovaj dio rada opisani su načini reagovanja i postupanja od same prijave slučaja do okončanja što se tiče policijskog rada, na rasvjetljavanju i otkrivanju ove vrste krivičnih djela. Iz svega izloženog da se zaključiti da u BiH nema uspostavljenih posebnih organa (ili bar zakonima nisu predviđeni), koji bi se bavili problematikom visokotehnološkog kriminaliteta (osim u RS gdje u okviru MUP-a RS postoji formirano odjeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminaliteta), kao ni posebnih organa koji bi se bavili krivičnim djelima usmjerenim protiv djece i maloljetnika. Da se zaključiti da policija ne raspolaže savremenom opremom potrebnom za razjašnjavanje i dokazivanje ove vrste kriminaliteta, kao ni sa potrebnom specijalističkom obukom koja je svakako neophodno potrebna da bi se uspješno borili protiv ovakvog kriminaliteta.

Daljim radom izvršena je analiza krivičnog pravnog okvira u Bosni i Hercegovini, sa osvrtom na legislativu međunarodne zajednice. Da se zaključiti da je međunarodna zajednica uložila napore i sa donošenjem konvencija i preporuka dala smjernice zemljama članicama i potpisnicama ovih konvencija u kom smjeru treba da idu i na koji način da postupaju. S obzirom da je BiH složena državna zajednica i da se sastoji od

dva entiteta i tri konstitutivna naroda da se zaključiti da po pitanju ove problematike svaki entitet postupa različito. Naime, unutar BiH imamo četiri Zakona o krivičnom postupku i isto toliko Krivičnih zakona, kojima su samo jednim dijelom regulisana krivična djela kako visokotehnološkog kriminaliteta, tako i krivičnih djela ove vrste usmjerenih prema djeci i maloljetnicima, kao i određeni načini postupanja i provođenja radnji. Analizom je utvrđeno da je Krivični zakonik Republike Srpske najvećim dijelom prilagođen preporukama Evropske konvencije o visokotehnološkom kriminalitetu i konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, gdje je prilikom donošenja posljednjeg Krivičnog zakonika 2017. godine uredila ovu oblast sa posebnim poglavljem krivičnih djela protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, te regulisala ova krivična djela izvršena posredstvom IKT-a i internet resursa. Takođe, i Krivični zakoni FBiH i Distrikta Brčko imaju propisan određen broj krivičnih djela ove vrste, ali je to oskudno. Kada je riječ o zastarjevanju krivičnih djela iz ove oblasti primjećeno je da su rokovi zastarjevanja različiti u svakom od entiteta. Vidljivo je da se u Bosni i Hercegovini ovom pitanju vrlo malo posvećuje pažnja, odnosno vrlo se malo ulaže truda i napora na zaštiti djece na internetu, kao i to da se u malom broju slučajeva preduzimaju preventivne mjere u ovoj oblasti. Može se istaći da je u posljednje vrijeme vidljiv određeni napredak sa uvođenjem novih krivičnih djela iz ove oblasti, ali je to nedovoljno. Jedan dobar dio preporuka je unijet u pozitivno zakonodavstvo BiH, ali je na različitim nivoima unutar Bosne i Hercegovine usklađenost sa međunarodnim dokumentima iz ove oblasti različita, što i dalje predstavlja pravnu nesigurnost. Analizom Krivičnog zakonika Republike srpske, izdvojena su i obrađena inkriminisana krivična djela kojima se u najvećem dijelu viktimiziraju djeca, odnosno krivična djela koja svojom inkriminacijom u zakonu pružaju krivičnopravnu zaštitu djece. Analizom ovih krivičnih djela može se konstatovati da su to djela koja su jednim dobrim dijelom usmjerena protiv polne slobode i morala djeteta, eksploatacije dječije pornografije, neovlaštenog fotografisanja, povrede privatnosti djeteta i dr. Naravno, ova krivična djela podržana i izvršena uz pomoć savremene informaciono-komunikacione tehnologije i internet resursa se izvršavaju na savremene načine koje je sve teže otkriti i dokazati u sudskim postupcima.

Institucije za provođenje zakona ne raspolažu adekvatnim kapacitetima kojim bi se adekvatno odgovorilo na ovaj društveni problem (nedostatak specijalističkih obuka, međunarodne saradnje, zajedničkih aktivnosti, nedostatak opreme i sl.).

Formalna i društvena reakcija na zlostavljanje djece putem infoprmaciono-komunikacionih tehnologija i interneta u Bosni i Hercegovini ima vrlo ograničen uspjeh. Nema sistematičnog napora i rada na podizanju informacione pismenosti, kako djece tako i odraslih (njihovih roditelja). Obrazovne institucije bi mogle mnogo više da pruže po ovom pitanju (na časovima informatike ili odjeljenske zajednice obrađivati teme iz oblasti zloupotrebna IKT-a i interneta i sl.), naravno uz podršku i zajednički pristup ovim pitanjima sa relevantnim institucijama kao što su policija, nevladine organizacije i sl.

Internet u posljednje vrijeme sve više postaje centralno mjesto zločina i nasilja, a zbog masovnosti korisnika interneta i inkorporiranosti u vršnjačku populaciju, sve više postaju mjesto zločina usmjerenog prevashodno prema djeci. To se posebno odnosi na visokotehnološki kriminalitet podržan korištenjem interneta kojim se realizuju mnogobrojna djela u vezi sa dječijom pornografijom i pedofilskim aktivnostima, gdje se smatra da je internet raj za pedofile, seksualne grabežljivce i druge zlonamjerne korisnike koji svoje negativne aktivnosti i nagone ispoljavaju prema djeci. Takođe, ni ostala djela visokotehnološkog kriminaliteta ne zaostaju u korištenju resursa interneta i IKT-a.

Ubrzana tendencija, porasta i opasnost koju nosi sa sobom ovaj vid kriminaliteta, nalaže obavezu relevantnih subjekata države, da strateški omoguće uspješno suprotstavljanje ovom obliku kriminaliteta. Osnovna i konstantna edukacija je svakako primarni korak. Viktimiziranost djece i vršnjačke populacije je svakako veliki izazov za adekvatno regulisanje i postupanje po pitanju visokotehnološkog kriminaliteta koji je usmjeren ka djeci, imajući u vidu njihov uzrast, radoznalost, svijest o virtuelnoj društvenoj zajednici itd.

Na samom kraju važno je istaći da smo dokazali sve naše polazne hipoteze.

Iz svega iznesenog može se reći da u Bosni i Hercegovini ne postoje posebne institucije u borbi protiv visokotehnološkog kriminaliteta, prvenstveno usmjerenog prema djeci (osim jednim dijelom u Republici Srpskoj), nije priznata posebna specifičnost ove vrste kriminaliteta i nije dat veliki značaj informacionim tehnologijama u Bosni i Hercegovini

kao faktoru bezbjednosti djece i uopše, što implicira, sobzirom na to da su djeca posebno rizična grupa za viktimizaciju u internet okruženju, da krivičnopravni okvir u Bosni i Hercegovini ne pruža adekvatnu zaštitu djeci, a država i društvo ne ulažu napore na adekvatnim mjerama prevencije i na zaštiti djece po ovoj problematici.

Na ovim izazovima država i njeni organi moraju da kreiraju vlastiti odgovor koji će biti zasnovan na adekvatnim mjerama kako bi se blagovremeno i adekvatno odgovorilo na izazove visokotehnološkog kriminaliteta usmjerenog ka djeci, pogotovo počinjenog uz pomoć IKT-a i interneta kao oblika kriminaliteta koji sve više raste i napreduje.

S obzirom na to da je visokotehnološki kriminalitet, kriminalitet sadašnjosti, prema trendu razvoja i napretka tehnologije i usavršavanja interneta, svakako ovaj kriminalitet je i kriminalitet budućnosti, sa kojim se htjeli ili nehtjeli moramo uhvatiti u koštac, te uložiti napore na adekvatnom regulisanju ove problematike i preduzimanju mjera i radnji na prevenciji i zaštiti djece koja su svakako u društvu najranjivija kategorija, kojoj se mora posvetiti posebna pažnja.

LITERATURA

Knjige

1. Babić Vladica, Dječija pornografija i internet, izdanje autora, Vitez, 2013. godine,
2. Bajramović Mirsada, Pravna analiza usklađenosti nacionalnog zakonodavstva sa Konvencijom o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe, Banja Luka - Tuzla, 2013, godine,
3. Bajramović Mirsada, Zaštita djece od seksualnog nasilja i iskorištavanja, zdravo da ste, Banja Luka, 2014 godine,
4. Berliner Lucy, Diana Eliot, Sexual Abuse of Children, The APSAC Handbook on Child Maltreatment, 2002. godine,
5. Bohač Irena, Tomljenović Biserka, #DeleteCyberbullying, Udruga roditelja „Korak po korak“, Zagreb, 2016. godine,
6. Bojanić Nebojša, Primjenjena forenzika, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, 2011. godine,
7. Budimlić M., Puharić, P., Kompjuterski kriminalitet: Kriminološki, krivičnopravni, kriminalistički i sigurnosni aspekti, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, 2011. godine,
8. Calvert Clay, The perplexing problem of child modeling web sites: quasi-child pornography, and calls for new legislation, California western law review, broj 2, 2004. godine,
9. Carter David, Law Enforcement Intelligence: A Guide for State, Local and Tribal Law Enforcement Agencies, 2009. godine,
10. Čović Ana, Načini zloupotrebe dece putem interneta, Zbornik radova „Internet i društvo“, Srpsko sociološko društvo, Univerzitet u Nišu, Institut za uporedno pravo, Niš i Beograd, 2014. godine,
11. Derenčinović Davor, Dječija pornografija na internetu – o kažnjivosti posjedovanja i virtualnoj dječijoj pornografiji, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, broj 1, 2003. godine,
12. Đan Aurelija, Korak napred, nazad dva, Uloga policije u jačanju prevencije i mehanizama zaštite od zločina iz homofobije i transfobije u Srbiji, Udruženje „Da se zna“, Beograd, 2017. godine,
13. Feješ Istvan, Savremeni kriminalitet i dokazno pravo, izdanje autora, Novi Sad, 2002. godine.
14. Filipić Krešimir, Protrka Nikola, Uloga forenzičkog softvera EnCase pri radu sa elektroničkim dokazima, Kriminalistička nauka i teorija, Međunarodno kriminalističko udruženje, Zagreb, broj 3, 2016. godine,
15. Grupa autora, Komentari krivičnih/kaznenih zakona u BiH, Savjet Evrope, Sarajevo 2005. godine,
16. Grupa autora, Suzbijanje visokotehnološkog kriminala, Udruženje javnih tužilaca i zamjenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2010. godine,

17. Grupa autora, Suzbijanje visokotehnološkog kriminala, Udruženje javnih tužilaca i zamjenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2010. godine,
18. Grupa autora, Visokotehnološki kriminal – Praktični vodič kroz savremeno krivično pravo i primjere iz prakse, OEBS misija u Crnoj Gori, Podgorica, 2014. godine,
19. Grupa autora, Vodič za sudije i tužioce na temu visokotehnološkog kriminala i zaštite maloletnih lica u Republici Srbiji, Save the Children in North West Balkans, Pravosudna akademija, Beograd, 2017. godine,
20. Hasanović Eneid, Dječija pornografija kao oblik internetskog kriminala, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2011. godine,
21. Intelligence Community Directive, National Open Source Enterprise, 2006. godine.
22. Išpanović-Radojković Veronika, Ignjatović Tanja, Oblici i pokazatelji zlostavljanja i zanemarivanja deteta, Zbornik radova „Zaštita djeteta od zlostavljanja i zanemarivanja“, Centar za prava deteta, Beograd, 2011. godine,
23. Išpanović-Radojković Veronika, Žegarac Nevenka, Definicije zlostavljanja i zanemarivanja deteta, Zbornik radova „Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja“, Centar za prava deteta, Beograd, 2011. godine,
24. Ivanović Zvonimir, Lajić Oliver, Korišćenje interneta i rizici po seksualni identitet maloletnika – eksperiment „Krstarica“, Kriminalistička teorija i praksa, Međunarodno kriminalističko udruženje, Zagreb, broj 5, 2016. godine,
25. Ivanović Zvonimir, Pitanje postupanja sa digitalnim dokazima u srpskom zakonodavstvu, Kriminalistička teorija i praksa, Međunarodno kriminalističko udruženje, Zagreb, broj 1, 2015. godine,
26. Jansen Wayne, Richard Ayers, Guidelines on Cell Phone Forensics, National Institute of Standards and Technology, U.S. Department of Commerce, 2007. godine,
27. Jenkins Philip, Beyond tolerance: child pornography on the Internet, New York Press, 2001. godine.
28. Jovašević Dragan, Dete – žrtva seksualnog nasilja u švedskom, austrijskom i ruskom pravu, Godišnjak Fakulteta pravnih nauka, Univerzitet Apeiron, Banja Luka, broj 7, 2017. godine,
29. Jovašević Dragan, Leksikon krivičnog prava, Službeni glasnik, Beograd, 2006. godine,
30. Klajn Ivan, Šipka Milan, Veliki rječnik stranih riječi i izraza, Prometej", Novi Sad, 2008. godine,
31. Kokot Ivica, Kaznenopravna zaštita računalnih sistema, programa i podataka, Zagrebačka pravna revija, Zagreb, broj 3, 2014. godine,
32. Kokot Ivica, Temeljne odrednice kriminalističkog postupanja u vezi sa sadržajem spolnog iskorištavanja djece na računalnom sustavu ili mreži u Republici Hrvatskoj, Zagrebačka pravna revija, Pravni fakultet Zagreb, broj 2, 2015. godine,

33. Korać Vanja, Digitalna forenzika kao arheologija podataka u visokotehnološkom kriminalu, Centar za nove tehnologije Arheološki fakultet Beograd, 2012. godine,
34. Kos Irhad, Petrović Saša, Marković, Jovo, Priručnik o pretresanju kompjuterskih sistema, uređaja za pohranjivanje kompjuterskih i elektronskih podataka i mobilnih telefonskih aparata, Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH, Sarajevo, 2013. godine,
35. Kovačević- Lepojević Marina, Lepojević Borko, Žrtve sajber proganjanja u Srbiji, Temida, Viktimološko društvo Srbije, broj 3, 2009. godine,
36. Kurbalija Jovan Uvod u upravljanje internetom, Albatros plus, Beograd, 2011. godine,
37. Laković Vojo, Simović Slobodan, Simović Jovana, Digitalna forenzika – mobilni telefoni kao izvor digitalnih dokaza, Edukator, Travnik, broj 4, 2016. godine,
38. Marsico Edward, Social Networking Websites: Are MySpace and Facebook the Fingerprints of the Twenty-first Century? Widener Law Journal, broj 19, 2009. godine,
39. Matijević Mile, Miladinović Aleksandar, Kriminalistički aspekt Fejsbuka, Istraživački dani Visoke policijske škole, Zagreb, 2016. godine,
40. McCall Randy, Online harassment and cyber stalking: Victim access to crisis, referral and support services in Canada – concepts and recommendations, Victim Assistance Online Resources, 2004. godine,
41. Miladinović Aleksandar, Bezbjednosni incidenti prema djeci na društvenim mrežama-kriminalistički aspekti, Banja Luka 2018 godine,
42. Miladinović Aleksandar, Fejsbuk i kriminalitet, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, 2013. godine,
43. Milović Marko, Krivično djelo nedozvoljene polne radnje, IPGlosarijum, Beograd, 2006.godine,
44. Muratbegović Elmedin i dr., Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u BiH, Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Sarajevo, 2017. godine,
45. Muratbegović Elmedin, Hasanović Eneid, Nasilje nad djecom putem informaciono-komunikacionih tehnologija, nastavni plan za obuku policijskih službenika u BiH, Save the Children, Sarajevo, 2017 godine,
46. Muratbegović Elmedin, i dr., Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u BiH, Save the Children, Sarajevo, 2016. godine,
47. Nikolić Milan, Praktični aspekti zaštite privatnosti korisnika i bezbjednosti elektronskih komunikacionih mreža i usluga usluga u Srbiji,
48. Nikolić-Ristanović Vesna, Kovačević-Lepojević Marina, Proganjanje: pojam, karakteristike i društveni odgovori, Temida, Viktimološko društvo Srbije, broj 4, 2007. godine,
49. Pavlović Zoran, Petković Nikola, Matijašević-Obradović Jelena, Dječja pornografija, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, broj 1, 2014. godine,

50. Petković Nikola, Dimitrijević Jelena, Đorđević M., Seksualna zloupotreba dece-teorijski modeli eksplanacije, *Socijalna misao*, broj 3, 2011. godine,
51. Pisarić Milana, Posebnosti dokazivanja dela visokotehnološkog kriminala, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2016. godine,
52. Pisarić Milana, Pretresanje računara radi pronalaska elektronskih dokaza, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, broj 1/2015 godine,
53. Prlja Dragan, Ivanović Zvonimir, Reljanović Mario, Krivična dela visokotehnološkog kriminala, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2011. godine,
54. Prlja Dragan, Reljanović Mario, Visokotehnološki kriminal-uporedna iskustva, strani pravni živo, Institut za strano pravo, Beograd, broj 3, 2009 godine,
55. Protka Nikola, Gruber Kristijan, Salopek Danko, Suvremeni načini prijavljivanja iskorišćavanja ili zlostavljanja djece putem interneta, *Zbornik radova „Istraživački dani Visoke policijske škole“*, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 2015. godine,
56. Ramljak Tomislav, Herceg-Pakšić Barbara, Tena Velki, Ksenija Romstein, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, radni materijal, 2016. godine,
57. Reljanović Mario, Sprečavanje eksploatacije dece-međunarodni standardi i stanje u Srbiji, 2008 godine,
58. Ritosa Dalida, Seksualni delikti na štetu djece, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutrašnjih poslova Hrvatske, Zagreb, 2007. godine,
59. Rogers Marcus, *A Practical Approach to Digital Crime Scene Analysis*, Department of Computer Technology, Purdue University, 2006. godine,
60. Sanders Kristina, Zavodjenje djeteta-Kako zaštititi djecu od seksualnog zlostavljanja – smjernice za roditelje i učitelje, VBZ, Zagreb, 2005. godine,
61. Save the Children, Eksploatacija djece na internetu-Regionalni izvještaj, Sarajevo, Save the Children, 2013 godine,
62. Save the Children, Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom na internetu u BiH, 2017 godine,
63. Save the Children, Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom i digitalnom okruženju u BiH, 2017 godine,
64. Selimović Muharem, Otkrivanje i rasvjetljavanje kompjuterskih krivičnih djela, magistarski rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2009. godine,
65. Slavković Vukan, Krivičnopravno regulisanje pornografije u savremenom zakonodavstvu, *Pravni zapisi*, Univerzitet Union, Beograd, broj 2, 2014. godine,
66. Stašević Ina, Pedofilija i njene osobitosti, *Policijska i sigurnost*, MUP Hrvatske, Zagreb, broj 1-2, 2004. godine,
67. Stojanović Zoran, Komentar Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik*, Beograd, 2012. godine,

68. Šebek Vladimir, Otvoreni izvori informacija kao istraživačka praksa u kriminalističkoj djelatnosti, Kriminalističko-kriminološka istraživanja-stanje i perspektive, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, 2015. godine,
69. Šikman Mile, Bošković Goran, Visokotehnološki kriminalitet u Republici Srpskoj-aktuelno stanje i mjere suzbijanja, Suprotstavljanje savremenom organizovanom kriminalu i terorizmu, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2013. godine,
70. Škulić Milan, Načelo zakonitosti u krivičnom pravu, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, broj 1, 2010. godine,
71. Šućur Zoran, Nasilje nad djecom, Kriminologija delikata nasilja, Globus, Zagreb, 2005. godine,
72. Taylor Max, Ethel Quayle, Child pornography: an Internet crime, Brunner-Routledge, 2003. godine,
73. Termiz Dževad i drugi, Praktikum za socijalne radnike o pojavnim oblicima, Pornografija i pedofilija, CRS i Ministarstvo bezbjednosti BiH, Sarajevo, 2010 godine,
74. Uljanov Sergej, Ivanović Zvonimir, Seksualna eksploatacija dece sa aspekta uporednopravne analize međunarodne saradnje u kriminalističkim istragama, Evropsko zakonodavstvo, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, broj 29-30, 2009. godine,
75. Urošević Vladimir, Ivanović Zvonimir, Uljanov Sergej, mač u world wide webu-izazovi visokotehnološkog kriminala, Beograd, 2012 godine,
76. Vacca John, Computer Forensics: Computer Crime Scene Investigation, Charles River Media, INC., Hingham, Massachusetts, 2002. godine,
77. Veić Petar, Martinović Igor, Izazovi policijskog postupanja u otkrivanju i dokazivanju računalnog kriminaliteta, Zbornik radova „Istraživački dani Visoke policijske škole“, Zagreb, 2016. godine,
78. Vidaković Denis, Nikola Protrka, Kriminalistička analiza podataka mobilne i fiksne telefonije u razrješavanju kaznenih djela, Kriminalistička teorija i praksa, Međunarodno udruženje kriminalista, Zagreb, broj 1, 2015. godine,
79. Willassen Swein, Forensics and the GSM mobile telephone system, International Journal of Digital Evidence, 2003. godine,
80. Zorić Jelena, Zorić Vojkan, Forenzika u oblasti računara – osnove, Bezbednost, broj 2, 2010. godine,
81. Žarković Milan, Krivičnoprocesni i kriminalistički aspekti uviđaja na mjestu događaja, izdanje autora, Beograd, 2005. godine.

Službeni glasnici/novine, zakoni i protokoli:

82. Konvencija o visokotehnološkom kriminalitetu,
83. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko Dristrikta,

84. Protokol o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece u Republici Srpskoj. Službene novine Federacije BiH, broj: 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 18/03, 63/03, 20/04, 33/04, 71/05,
85. Službene novine Federacije BiH, broj: 7/14,
86. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11,
87. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj: 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15,
88. Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, broj: 1/00, 24/05,
89. Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, broj: 2/10,
90. Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, broj: 33/13,
91. Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 31/02, 31/03, 98/03, 115/05,
92. Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 64/17,
93. Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 64/17,
94. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske,
95. Zakon o krivičnom postupku BiH,
96. Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta BiH,
97. Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH,
98. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske.

Internet izvori

99. http://arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/saveti.nsf/saveti-sajber-kriminal.h,
100. <http://mup.vladars.net/index.php?vijest=vtk>,
101. <http://news.mail.ru/incident/2613201>,
102. <http://vokainformatika.weebly.com/ikt1/uvod-u-predmet-ikt-ureaji>,
103. http://www.asc41.com/UN_congress/10th%20UN%20Congress%20on%20the%20Prevention%20of%20Crime/013%20ACONF.187.10%20Crimes%20Related%20to%20Computer%20Networks,
104. <http://www.crime-research.org/articles/threat-ti-internet>,
105. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:709571-STA-SVE-RADI-GRUPA-DROGA-SRBIJA-Krsenje-zakona-zabava-sa-svakim-izumom-sve-brutalniji>,
106. <http://www.pametnoibezbedno.gov.rs/rs-lat/vesti/vest/sexting>,
107. <http://www.pewinternet.org/Commentary/2007/July/What-are-parents-doing-to-protect-teensonline.aspx>,
108. http://www.podaci.net/_z1/2129877/Z-pkvkri03v0919.html,
109. <http://www.roditelj.org/2013/10/16/znate-li-sta-je-grooming/>,
110. <http://www.spmisao.rs/wp-content/uploads/2014/02/03-Tijana-Surlan.pdf>,
111. <http://www.stranijezici.com/internet-slang/>, te www.urbandictionary.com/,

112. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/PAO/Documents/protokol%20o%20postupanju%20u%20slucaju%20nasilja%20C%20zlostavljanja%20ili%20zanemarivanja%20djece.pdf>,
113. https://hr.wikipedia.org/wiki/Digitalna_forenzika,
114. <https://pcpress.rs/digitalna-forenzika-i-istraga/>,
115. https://sh.wikipedia.org/wiki/Kibernetski_prostor,
116. <https://velikirecnik.com/2016/08/23/viktimizacija/>,
117. <https://www.bhtelecom.ba/vijest+M5ed28151ff0.html>,
118. https://www.podaci.net/_z1/2129877/pkvkri03v0919.html,
119. <https://www.psycom.net/iadcriteria.html>,
120. <https://www.scribd.com/document/48244133/Prakti%C4%8Dni-aspekti,za%C5%A1tite-privatnosti-korisnika-i-bezbednosti-elektronskih-komunikacionih-mre%C5%BEa-i-usluga-u-Srbiji1>,
121. <https://www.svijetsigurnosti.com/operativna-akcija-nemezida-iv-uhapsen-24-godisnji-pedofil-policija-ga-tereti-za-80-djela-spolnih-delikata/>,
122. www.advokat-djordjevic.com/blog/Polno-uznemiravanje-72.html,
123. www.ebezbednost.wordpress.com/2013/01/22/ko-su-internet-stokeri-stalker/
124. www.rose.digitalmidnight.org/temp/books/CS_Friedman/C.%20S.%20Friedman%20%20This%20Alien%20Shore.pdf,
125. www.rs.cest.gov.ba/index.php/.../11...mitrovic.../file,
126. www.theguardian.com/uk/2011/apr/08/cyberstalking-study-victims-men,
127. www.vijesti.me/svijet/navodi-silovanih-svedanki-asanz-voli-da-spava-sa-djevicama-clanak-28945.

POPISI

Tabele i grafikoni

Tabela 1. Značenja znakova u komuniciranju mladih	56-57
Tabela 2. Tipologija fotografija dječije pornografije	81

PRILOZI

Biografija kandidata

Radenko Jovičić, rođen 09.05.1982. godine u Vlasenici, nastanjen u Vlasenici, ulica Slobodana Principa Selje broj 51, opština Vlasenica. Osnovnu školu završio je u mjestu Tišča, opština Šekovići, a srednju školu (srednja škola unutrašnjih poslova) završio je u Banja Luci 2001. godine i stekao stručni naziv „policajac tehničar za poslove bezbjednosti“. Nakon završene srednje škole upisuje Višu školu unutrašnjih poslova u Banja Luci, koju završava 2008. godine, čime stiče stručni naziv „pravnik unutrašnjih poslova“. Fakultet za bezbjednost i zaštitu u Banja Luci završava 2009. godine, odbranom diplomskog rada na temu „Snage i sredstva policije za suzbijanje građanskih nereda u Republici Srpskoj“, čime je stekao stručni naziv „diplomirani pravnik za bezbjednost i kriminalistiku“.

Od 02.07.2001. godine do danas zaposlen je i radi u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske, na raznim radnim mjestima i pozicijama u okviru Ministarstva. Prošao je radna mjesta od policajca i drugih radnih mjesta sa srednjom stručnom spremom, preko inspektora kriminalističke policije do rukovodećih radnih mjesta sa višom i visokom stručnom spremom.

Porodičan je čovjek, oženjen i otac dvoje maloljetne djece (sin Nikola i kćerka Nora). Ima želju i namjeru za daljim usavršavanjem i školovanjem u poslovima iz oblasti koje se tiču bezbjednosti i kriminalistike.